

VIAȚA ȘI ORGANIZAȚIA
BISERICEAȘĂ ȘI ȘCOLARĂ

IN

TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

DE

Dr. ONISIFOR GHIBU

INSPECTOR AL INVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR IN ARHIDIECEZA
ORTODOXĂ ROMÂNĂ A TRANSILVANIEI

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „NICOLAE STROILĂ”

No. 113, Calea Victoriei, No. 113

1915

CUPRINSUL.

Prefața.

Pag. VIII—XVI

PARTEA I. — ORGANIZAREA BISERICESCĂ.

I. Biserica ortodoxă română.

1. Introducere	pag.	1
A. Organizația bisericii ortodoxe	”	4
I. Parohia	”	6
1. Sinodul parohial	”	6
2. Comitetul parohial	”	7
3. Epitropia parohială	”	9
II. Protopresbiteratul	”	9
1. Scaunul protopopesc	”	9
2. Sinodul protopopesc	”	10
3. Comitetul protopopesc	”	11
4. Epitropia protopopească	”	12
III. Mânăstirile	”	12
IV. Eparhia	”	12
1. Sinodul eparhial	”	13
2. Consistorul eparhial	”	16
A. Senatul bisericesc	”	17
B. Senatul școlar	”	18
C. Senatul epitropesc	”	19
V. Mitropolia	”	20
1. Congresul național-bisericesc.	”	20
2. Consistorul mitropolitan.	”	22
3. Sinodul episcopesc	”	23
B. Situația actuală a bisericii ortodoxe	”	25

IV

1. Mijloace de susținere a bisericii, a slujbașilor și a instituțiilor ei: contribuții, repartiții, si-doxie, dare culturală, subvenții dela stat.	pag.	26
2. Parohiile	”	28
3. Bisericile; Stilul și pictura lor. Muzica biseri-cească.	”	29
4. Preoțimea; pregătirea ei	”	32
5. Alegerea preoților.	”	35
6. Portul preoților	”	35
7. Numărul preoților și îndatoririle lor	”	36
8. Salarele și veniturile preoțești. Pensii.	”	37
9. Protopopi și protopopiate	”	41
10. Eparhii și episcopi	”	42
11. Episcopii nouă.	”	44
12. Mitropolia	”	46
13. Mănăstiri.	”	46
14. Școli susținute de biserică.	”	46
15. Tipografii, ziare și reviste eparhiale	”	47
16. Averi bisericesti; fonduri, fundații, realități.	”	48
17. Salarele funcționarilor bisericesti.	”	55

II. Biserica greco-catolică (unită)

2. Introducere	pag.	57
A. Organizația bisericii greco-catolice	”	62
1. <i>Parohia</i>	”	62
1. Adunarea parohială	”	63
2. Curatorul bisericesc	”	63
II. <i>Districtul protopopesc</i>	”	64
1. Forul protopopesc.	”	64
2. Adunarea protopopească	”	64
III. <i>Vicariatul</i>	”	64
IV. <i>Dieceza</i>	”	65
1. Capitlul	”	65
2. Consistorul episcopesc	”	66
3. Sinodul diecezan	”	67
V. <i>Mitropolia</i>	”	68

VI. Scaunul apostolic.	pag.	69
B. Situația actuală a bisericii greco-catolice	"	70
1. Parohii și biserici.	"	70
2. Pregătirea preoților	"	71
3. Numirea preoților.	"	74
4. Portul clerului	"	74
5. Salare și venite preoțești	"	75
6. Protopopi și districte protopopești.	"	76
7. Episcopii și mitropolitul	"	76
8. Școlile susținute de biserica gr. cat.	"	77
9. Diecezele	"	78

III. Celelalte biserici din Ungaria.

Introducere	pag.	82
1. Biserica romano-catolică	"	85
A. Biserica rom. cat. din afară de Transilvania	"	86
B. " " " din Transilvania	"	87
C. " armeano-catolică	"	92
2. Biserica greco-catolică.	"	93
A. Biserica greco-catolică ruteană.	"	93
B. " " " maghiară	"	93
3. Biserica greco-orientală (ortodoxă)	"	93
" gr. or. sârbească	"	93
4. Biserica evangelică — reformată sau calvină	"	95
5. " " luterană sau protestantă	"	97
A. Biserica săsească din Transilvania	"	97
B. Ungurii luterani din Ardeal	"	99
6. Biserica unitară	"	99
7. " israelită	"	100
8. " baptistă	"	100

PARTEA II. — ORGANIZAREA INVĂȚĂMÂNTULUI

I. Organizarea învățământului public.

Introducere	pag.	102
1. Grădinile de copii	"	104

VI

II.	<i>Invățământul primar.</i>	pag. 106
1.	Școlile confesionale române	108
a.	Materiile de învățământ ș. a.	110
b.	Pregătirea învățătorilor	111
c.	„ „ după definitivat	112
d.	Modalitățile de ocupare a postului învățătoresc	114
e.	Autoritățile școlare confesionale	115
f.	Inspekția școlilor confesionale române	116
g.	Salarele învățătorilor dela școalele confesionale și comunale	118
h.	Pensionarea învățătorilor	120
i.	Serviciul militar al învățătorului	122
2.	Școalele comunale	122
3.	Școlile primare de stat	123
4.	Școli susținute de particulari sau de societăți	124
5.	Autorități de stat	125
6.	Școale de repetiție economică.	127
7.	Școalele pentru uceenici industriali	128
8.	„ de ucenici comerciali	129
9.	Școli populare superioare și civile	130
10.	Preparandiile (Școlile normale)	132
III.	<i>Invățământul secundar</i>	134
1.	„Gimnaziile“ (liceele).	136
2.	Școlile reale.	146
3.	Școale superioare de fete	149
4.	Școalele de comerț	149
5.	Pregătirea profesorilor	151
IV.	<i>Invățământul superior</i>	152
1.	Seminariile ortodoxe	152
2.	„ gr. cat.	154
3.	Școlile de notari	155
4.	Academii	155
a.	Academii de drept	155
b.	„ comerciale.	155
c.	„ de agronomie.	155

d. Academii militare	pag.	155
5. Universitățile.	"	155
V. <i>Invățământul profesional și special</i>	"	158
II. Statistica învățământului public.	"	160
I. Numărul școalelor	"	160
II. Școalele, în special	"	164
III. Avera școalelor secundare românești	"	179
IV. Bugetul școlar pe anul 1912, în țara întreagă .	"	180
III. Date despre școlile secundare și superioare românești	"	182
1. Seminarul greco-oriental din Sibiu	"	182
2. " " " " Arad	"	183
3. " " " " Caransebeș	"	184
4. Liceul greco-oriental din Brașov.	"	184
5. " gr. cat. din Blaj.	"	186
6. " gr. cat. din Beiuș	"	188
7. " fundațional din Năsăud	"	190
8. Gimnaziul greco-oriental din Brad	"	191
9. Școala reală greco-orientală din Brașov. . . .	"	192
10. Școala comercială greco-or. din Brașov . . .	"	192
11. Preparandia greco-catolică din Blaj.	"	192
12. " " " de fete din Lugoj.	"	193
13. Școala civilă de fete a Asociațiunii din Sibiu.	"	193
14. " " " " gr. or. din Arad	"	193
15. " " " " gr. cat. din Blaj	"	194
16. Școala civilă de fete gr. cat. din Beiuș. . . .	"	194
Incheiere.	"	196
Literatură.	"	202
Tabla de greșeli	"	228

PREFATĂ

Din câte țări înconjoară România, nici una cred că nu merită atât de mult să fie cunoscută, mai ales în vremurile acestea, ca Ungaria. Chiar și pentru cineva care n'ar avea, ca noi, un interes direct să o cunoască, Ungaria ar prezenta totuș un interes particular. Un popor turanic, fără nici un trecut și fără istorie, venit din stepele Orientului acum o mie și mai bine de ani, în Europa centrală, după o mulțime de alte popoare cari toate s'au prăpădit repede, — găsește aici posibilitatea de a se asimila, de a domina popoare de alte rase, superioare, și de a se ridica chiar la o oarecare importanță politică internațională — iată un fenomen care nu e de toate zilele, și pe care cineva nu-l putea ignora așa de ușor.

Dacă Ungaria n'ar fi decât un simp'u stat vecin ca oricare altul, și totuș România ar trebui să caute a-l cunoaște mai deaproape. Dar acest stat vecin mai are două note caracteristice cari reclamă în mod imperios ca, cel puțin acum, să fie cunoscut: Ungaria cuprinde între granițele sale a treia parte a întregului popor român, și anume partea cea mai viguroasă și mai sănătoasă, care a fost un adevărat

rezervoriu de întărire pentru neamul românesc întreg, și a doua, Ungaria are instituțiile culturale și politice cele mai avansate dintre toate statele vecine cu România, așa că cunoașterea lor ar putea fi împreună, din multe puncte de vedere, și cu anumite foloase.

E desigur dureros că, cu toată această importanță pe care o comportă Ungaria pentru România, niodată n'a apărut până acum în românește, o carte care să cuprindă o oglindă amănunțită a întregii vieți de acolo, așa că chiar și în vremuri ca cele de acum, asupra trecutului și prezentului Ungariei domnește o necunoaștere deadreptul penibilă. Cine urmărește în timpurile acestea literatura politică din Apus, știe însă că, d. e. în Franța sunt zeci și sute de scriitori, cari cunosc până în cele mai mici amănunte Germania, despre care au publicat în cursul timpului nenumărate lucrări sistematice, cari au intrat adânc în conștiința publică. Tot astfel, și încă în măsură mai mare, cunosc Germanii situația din Franța, Anglia și Rusia, sub toate raporturile. Cunoașterea aceasta a raporturilor de viață ale statelor vecine e absolut necesară, pentru a putea lua cele mai indicate măsuri prin cari statul propriu să se întărească în măsura eventualelor primejdii ce-i pot veni din afară și în măsura scopurilor naționale pe cari le urmărește, acum sau în viitor.

Cartea de față vrea să umple o parte a acestui gol. Ea prezintă publicului românesc pentru întâia-ooară o icoană a celor două instituții puternice din

Ungaria, cari sunt : Biserica și Școala. Cunoașterea lor e, desigur, folositoare pentru oamenii bisericii și ai școlii de aici, dar ar fi o greșală dacă s'ar crede că ea e necesară numai acestora. Dimpotrivă, nu este om cu pretenții culturale cât de modeste, care s'ar putea dispensa de cunoașterea unor atât de importante instituții. Cineva poate trăi o viață întreagă fără a avea a face cu justiția, cu armata sau chiar și cu administrația, dar nu poate trăi fără școală și fără biserică, dacă-și ea în serios calitatea de creștin (și, Doamne ce necesar ar fi ca fiecare Român să fie, în fiecare moment al vieții lui, un adevărat creștin !). Aceste două instituții îi făuresc sufletul și-l fac capabil de muncă devotată și conștiință ; ele sunt puterea adevărată a popoarelor și-a statelor.

Cunoașterea acestor două instituții din Ungaria mi se pare cu atât mai necesară, cu cât în viața nici unei alte țări din lume Biserica nu joacă un rol atât de însemnat ca în Ungaria, unde ea a format în trecut și formează și astăzi o parte integrantă a vieții publice și a celei de stat. În cadrele diferitelor organizații bisericești din această țară nu se păstrează numai formele deosebite religioase ale credincioșilor, ci și viața culturală și națională a lor. Aici Biserica susține și astăzi aproape trei sferturi din numărul total al școlilor și, pe lângă aceasta, mai deține și o foarte însemnată parte a teritoriului țării.

Cine va observa mai deaproape diferitele biserici din Ungaria, va trebui să constate că acestea în adevăr se prezintă în condiții cu totul deosebite decât în alte state. Așa, de exemplu, biserica ortodoxă, — care pe noi ne interesează mai de aproape — se prezintă cu o organizație diferită și, în multe privințe, superioară celei din România, Rusia, Bulgaria, Serbia și Grecia. Biserica romano-catolică însă, care are în lumea întreagă o organizație uniformă, în Transilvania e așezată pe baze democratice și constituționale. Catolicismul, slăbit mai mult sau mai puțin în toate vechile țări catolice, în Ungaria reprezintă încă o forță neclintită, ceea ce în partea cea mai mare este rezultatul organizației particulare a bisericii catolice din Transilvania. Biserica evanghelică-luterană, care în alte țări e condusă de superintendenți cu rost exclusiv bisericesc, în Ungaria e cărmuită de episcopi, cari au de fapt atribuții ce trec peste sfera bisericească. În general toate bisericile din Ungaria sunt conduse de principii democratice: fiecare își are autonomia sa, care pe lângă partea sa practică, involvă în sine și un înalt principiu educativ, exercitând prin el nu numai asupra dezvoltării generale, ci și asupra fiecărui individ o puternică influență morală.

Importanța bisericilor o dovedește și influența cea mare pe care ele o au până în ziua de azi asupra învățământului, ca în nici o altă țară din lume. Ce e drept, în toate țările biserica a dat primul impuls pentru înființarea și susținerea de școli, dar nici într'o

altă țară ea nu și-a continuat această operă până în ziua de astăzi, ca în Ungaria. În toate țările din lume astăzi Statul are în mână școlile. Ce e drept și statul unguresc și-a înțeles datoria față de educația cetățenilor lui începând încă dela 1777, de pe timpul Impărătesei Maria Terezia, când statul a conceput școala ca un *polilicum*, în opoziție cu rostul ei eclesiastic de până aci. Dar mai ales dela 1868 și-a arătat statul toată solitudinea sa față de școală, însă și de astădată în sens cu totul deosebit. El n'a monopolizat învățământul, ca în alte țări, ci a căutat numai să-și puie învățământul existent în serviciul său. Astfel statul a lăsat să funcționeze mai departe școlile ridicate de diferitele confesiuni, le-a îndemnat pe acestea să-și continue opera de răspândire a culturii, dar li-a impus tuturor punctul său de vedere. Să-și și-a rezervat numai dreptul de a împlini, pe terenul învățământului, ceea ce confesiunile nu sunt în stare să facă singure. Prin această atitudine a sa Statul a făcut deodată două lucruri : mai întâiu n'a tăiat, cum s'a întâmplat în alte țări, firul natural al unei evoluții, producând zguduri primejdioase, și a doua, și-a pus în serviciul său și bisericile, prin ceea ce le-a consolidat mai bine, și s'a întărit și el prin ele.

Politica aceasta școlară s'a dovedit cea mai bună pentru statul unguresc. Ea a fost urmărită cu o consecvență de fier, dela 1868 până astăzi. Fiecare deceniu a adus noi elemente de fortificare a acestei politici. Statul a sprijinit în mod efectiv tot ce i-a servit punctul lui de vedere—adecă ideea de stat maghiar—,

și a împiedecat sistematic tot ce se împotriva acestei idei. Măsuri radicale, cari ar fi putut provoca o reacțiune, niciodată n'a luat, — totdeauna însă a urmărit cu răbdare și cu înțepire de forțe, principiul său, care a și dat roadele așteptate. Grație acestei politici s'a putut maghiariza în timp de 70 de ani Ungaria, care până cătră jumătatea secolului trecut, se îmbibase aproape numai de limbă și cultură latinească și, apoi, germană.

Caracteristic pentru eficacitatea acestei politici, e exemplul pe care ni-l oferă însași capitala Ungariei, Budapesta. Până la 1830 ea era aproape curat germană. Se puteau găsi acolo în primele decenii ale secolului trecut zeci de școli germane, precum și slovacști, sârbești, ba chiar și o școală românească bună, pe lângă un număr cu totul neînsemnat de școli ungurești. Astăzi nu mai există în capitala Ungariei, aliata Germaniei, nici o singură școală de altă limbă, decât cea ungurească. La 1908, când cei vre-o 30.000 de cetățeni germani aflători în Budapesta, au vrut să-și facă o școală primară particulară a lor, guvernul le-a respins cererea în modul cel mai categoric, în aprobările unanime ale opiniei publice, care-i socotea pe Germani drept «obraznici». Și n'a fost putere pe lume care să-i poată face pe Unguri să cedeze stăruințelor.

Istoria politicii școlare ungare — oricât de potrivnică ni-a fost și ne este — e o dovadă de ce poate face un stat, chiar și într'un interval de câteva decenii, dacă conducătorii lui sunt devotați intereselor

statului, dacă se jertfesc pentru realizarea acestora și dacă lucrează sistematic și continuu. Astăzi, după o politică școlară conștientă urmărită timp de o jumătate de secol, în Ungaria toate ramurile învățământului stau bin șor din punctul de vedere al statului.

Învățământul primar, cu 16.635 școli și 34.000 de învățători, îmbrățișează 88 la sută din întreaga populație, cele 108 școli normale garantează o sucrescență dascălească suficientă ; cele 155 licee și 28 gimnasil clasice, cele 32 școli reale și cele 486 școli civile, îngrijesc de pregătirea elementelor culturale ale țării într'un mod mai mult decât suficient, iar multele școli superioare, între cari patru universități, opt academii de drepturi, și 49 de seminarii teologice (facultăți), pregătesc elementele conducătoare ale țării în toate ramurile ei.

Administrația școlară, bazată pe principiul sănătos al descentralizării, e și ea în general bună din punctul de vedere al statului și ea merge metodic spre și o mai mare descentralizare și simplificare.

O simplă comparație a situației școlare din Ungaria cu cea din România va fi suficientă pentru a convinge pe orice Român care se crede bun patriot, că cunoașterea stărilor din Ungaria e, pentru România, o necesitate națională...

Bine înțeles, politica școlară a Ungariei, atât de efectivă din punct de vedere unguresc, pentru noi Românii a fost o nenorocire. Toate silințele noastre mai ales dela 1879 încoace, de când statul a cerut ca prin școlile susținute de bisericile românești, să ser-

vim și punctul de vedere al statului, iar dela 1907 încoace, aproape numai acest punct de vedere, — toate jertfele aduse de noi pe altarul culturii au fost în mare parte zadarnice. Molohul ideii de stat maghiar le-a consumat fără vr'un folos cultural apreciabil pentru noi. Un folos am avut totuș pe urma acestei politici școlare: îndârjirea noastră a crescut an de an, luând proporțiile unei adânci nemulțumiri generale cu situația țării.

* * *

În paginile ce urmează am cuprins tot ce am crezut că poate interesa pe cineva, care vrea să cunoască, din punctul nostru de vedere Transilvania sub raport bisericesc și școlar, și am lăsat la o parte tot ceea ce nu putea să intereseze direct. Astfel am vorbit mai pe larg despre viața și organizația bisericilor și școlilor românești, și mai pe scurt — cuprinzând însă tot ce e esențial — despre bisericile și școlile străine.

N'am insistat mai pe larg și asupra părții istorice a vieții bisericii și școalei, pentru că prin aceasta aș fi depășit programul lucrării însăși. Cât privește școala, am făcut-o aceasta într'o altă lucrare a mea, apărută în timpul din urmă sub titlul «Școala românească din Transilvania și Ungaria.—Desvoltarea ei istorică și situația ei actuală», București, Tip. Göbl. 1915, 102 pag.

Mă măgulesc cu credința, că prin aceste lucrări voi fi adus și eu un mic serviciu cauzei mari a neamului nostru, care are astăzi, mai mult decât ori când, nevoie de munca sistematică a tuturor fiilor lui.

București, 20 Septembrie 1915.

O. G.

Partea I.

I. Biserica ortodoxă română.

INTRODUCERE

Biserica ortodoxă română din Transilvania e tot atât de veche ca și poporul român însuș. Organizația ei trebuie să fi fost multă vreme, potrivit împrejurărilor externe vitrege, destul de primitivă, ceea ce e sigur însă, e că ea n'a fost izolată de Biserica Românilor din Principate, cu care în multe privințe a fost chiar una. Cel puțin din sec. XVI încoaie ea și-a avut un mitropolit al ei la Bălgrad (Alba-Iulia), peste alți episcopi mai vechi. În sec. XVII mitropolitul, care se hirotonia la București, își zicea: „arhiepiscop și mitropolit al Sfintei mitropolii a Bălgradului, al Vadului, al Șilvașului, al Făgărașului și al Maramorășului și al episcopilor din țara ungurească.

Sec. XVI și al XVII, pentru că să nu mai amintim și secolii anteriori, sunt plini de încercări din partea ungarilor, calvini mai întâi, apoi romano-catolici, de a-i converti pe Români la religia lor. Calvinii și isbutiseră într'o măsură oarecare, dar norocoși au fost numai romano-catolicii, cari la 1700 au izbutit să-l facă pe mitropolitul Atanasie Anghel să treacă, cu mai mulți protopopi și cu o mare parte a clerului și a poporului, la credința romano-catolică, recunoscând pe Papa dela Roma de căpetenie. Partea cea mai mare a poporului n'a voit însă să audă de unire, ci a rămas și mai departe în vechea credință ortodoxă.

Timp de 6 decenii au stat gr. or. fără nici o căpetenie bisericească, până ce la 1762 guvernul din Viena s'a milostivit a-i supune episcopului sârbesc din Buda. După 22 de ani de as fel de ocârmuire, la 1784 ei căpătară un episcop propriu, însă tot sârb. Acesta, dimpreună cu urmaşul său, şi-au avut reşedinţa la Răşinari (lângă Sibiiu). După 13 ani, la 1797, Românii ortodoxi rămân din nou fără episcop, fiind conduşi până la 1810 de nişte vicari români, cu sediul într'un sat din comitatul Hunedoarei. La 1810 guvernul din Viena le dă, în sfârşit după ce s'a convins că-i nu-i poate nimici, un episcop român în persoana lui Vasile Moga, care s'a aşezat cu reşedinţa în Sibiiu. Moga era însă numai pentru Transilvania; Românii din Banat şi din părţile ungurene rămăseseră şi mai departe sub jurisdicţia sârbească la care căutaseră adăpost după 1700. Abia la 1829 se poate reînfiinţa episcopia românească la Arad, dar încă tot într'o simţită atârnare de Sârbi până la 1864. Sub conducere românească episcopia făcea progrese simţitoare, organizând nu numai viaţa strict bisericească, ci şi pe cea şcolară şi culturală în genere. Venind, după V. Moga, ca episcop Andrei Şaguna, acesta a lucrat din toate puterile pentru reactivarea vechei mitropolii ortodoxe, ceea ce i a şi succes la 1864, după ce cu 11 ani înainte Impăratul ridicase la rangul de mitropolie episcopia gr. cat. dela Blaj.

Reactivându-se la 1864, mitropolia, episcopia dela Sibiu s'a prefăcut în arhiepiscopie, iar alături de ea s'au creat încă două episcopii gr. or. rom. cu totul independente de Sârbi şi anume la Arad şi la Caransebeş. Toate trei laolaltă aveau să constitue mitropolia.

Cea dintâi grijă a mitropoliei a fost acum să se organizeze pe baze cât mai solide. „Congresul naţional-bisericesc“ dela 1868 a făcut un „Statut organic“, care prevedea două prin-

cipii fundamentale liberale, ca baze ale organizației bisericești și anume: *autonomia bisericii și sistemul constituțional reprezentativ*. Acest statut organic a fost înaintat corpurilor legiuitoare, cari l-au înarticolat între legile țării, la 1868 (art. IX). La 1869 Impăratul Francisc Iosif l-a sancționat, și astfel el a devenit baza pe care s'a constituit biserica ortodoxă română din Transilvania.

A. Organizația bisericii ortodoxe.

Bazele organizației bisericii ortodoxe, sau cum îi zic legile țării, bisericii „greco-orientale“, sunt depuse, după cum am amintit, în „Statutul organic“.

Conform statutului organic biserica ortodoxă „își regulează administrea și conduce *independent*, afacerile sale *bisericești, școlare și fundaționale* în toate părțile și factorii ei constitutivi, după *forma reprezentativă*“. „Elementul“ care constituie biserica ortodoxă e „clerul“ și poporul provinciei metropolitane, iar părțile constitutive ale ei sunt:

- 1) parohiile ;
- 2) protopresbiteratele ;
- 3) mănăstirile și
- 4) eparhiile“.

Atât clerul cât și poporul are „dreptul de a participa în persoană sau prin reprezentanți, la toate acțiunile *bisericești, școlare și fundaționale*“ dar „i se impune totodată și datoria de a suporta toate greutățile de cari atâră bunăstarea bisericii“.

Fiecare parte constitutivă a mitropoliei are dreptul de a-și regula, administra și conduce independent de altă parte con-

stitutivă sie-și egală, afacerile sale bisericesti, școlare și fundaționale, — și fiecare parte mai mică își continuă afacerile sale în afacerile părții mai mari, până la mitropolie, prin reprezentanții săi. Afacerile acestea ale părților constitutive se îndeplinesc prin *sinoadele parohiale, protopresbiterale, eparhiale* și prin sinodul mitropolitan numit „*congres-național-bisericesc*“.

Administrația și conducerea afacerilor bisericesti, școlare și fundaționale se face în parohii prin *comitetul parohial* și prin *epitropia parohială*, în protopopiate prin *comitetul protopopes* și prin *epitropia protopopească*, iar în eparhii și în mitropolie prin câte un *consistor*.

Jurisdicțiunea bisericască în afacerile judiciare și administrative se exercită prin *scaunele protopopești*, ca for de prima instanță, prin *consistoriile eparhiale* ca for de a doua instanță și prin *consistorul metropolitan* ca for de a treia instanță.

Toate părțile constitutive ale mitropoliei se îngrijesc singure de veniturile necesare pentru susținerea lor, dar ele pot face și colecte în și afară de mitropolie, și, întrucât nici pe această cale nu și-ar putea asigura toate mijloacele trebuitoare, pot cere și ajutor dela stat.

Pentru susținerea unității dogmatice și canonice dintre mitropolia ortodoxă română și dintre cea ortodoxă sârbească, cu care înainte de Statutul organic fusese mult timp în strânse legături, Statutul organic prevedea în p. IX și un „sinod comun, constătător din ambii mitropoliți și din episcopii sufragani ai ambelor mitropolii“, care sinod însă nu s'a alcătuit nici până în ziua de astăzi, așa că biserica ort. rom. a rămas cu totul numai biserică românească, fără nici un amestec cu alte biserici din Ungaria.

În special Statutul organic fixează astfel amănunțele organizației bisericesti.

I. PAROHIA.

Comuna bisericască în stare a-și susține singură cel puțin o biserică cu un preot și cel puțin o școală cu un învățător, precum și celălalt personal trebuincios, se cheamă *parohie-matră*. Comuna bisericască care nu e în stare a-și susține singură așezămintele și personalul de mai sus, ci se asociază la o parohie-matră vecină, se numește *filie*. Membrii acesteia au toate drepturile și toate datoriile în rând cu membrii din parohia-matră, atât la biserică, cât și la școală.

Dacă o filie ajunge să se poată susține singură, poate cere dela scaunul protopopesc să fie declarată matră.

Fiecare comună bisericască, inclusiv filiile în cari se află peste 30 de copii între 6—12 ani, e datoare să înființeze și să susțină câte o școală poporală confesională și să plătească pe învățătorul sau învățătorii acesteia. Filiile mai mici se asociază cu școala la matre.

Afacerile parohiei se îndeplinesc prin :

1. Sinodul parohial,
2. Comitetul parohial și
3. Epitropia parohială.

1. Sinodul parohial.

Membrii ai sinodului parohial sunt toți parohienii majori independenți și nepătați, cari își îndeplinesc datoriile de parohieni.

Sinodul parohial are următoarele „agende“ :

1. Alege comitetul parohial, pe paroh, pe capelan, pe diacon, pe învățători și pe epitropi.

2. Aprobă proiectele comitetului parohial pentru zidirea, repararea sau înzestrarea bisericești, școlii, casei parohiale sau a altor realități bisericești, școlare sau fundaționale.

3. Examinează și aprobă mijloacele proiectate de comitet privitoare la înființarea de fonduri bisericești, școlare și filantropice, precum și cele referitoare la salarizarea preotului și a învățătorului, etc.

4. Alege deputați pentru sinodul eparhial și pentru congresul național bisericesc.

5. Priveghează ca comitetul parohial și epitropia parohială să-și facă datoria în mod exact și

6. Înaintează prin oficiul protopopesc afacerile mai însemnate la Consistor.

Sinodul parohial se ține odată pe an, în luna Ianuarie și e condus de paroh. Sinoadele ordinare pentru alegerea preotului, etc., sunt conduse de protopop, sau de delegatul acestuia.

Sinodului îi premerge totdeauna liturghia și chemarea Duhului Sfânt. Ziua ținerii sinodului trebuie anunțată în biserică din partea parohului cu opt zile înainte.

Hotărârile sinodului parohial se pot apela, în timp de 14 zile, la scaunul protopopesc.

2. **Comitetul parohial.**

Comitetul parohial e corporațiunea aleasă din sânul sinodului parohial. Ea reprezintă în afară comuna bisericească, administrează și conduce afacerile acesteia în ce privește biserica școala și fundațiunile.

În parohiile până la 1000 de suflete, comitetul constă din

10 membri, până la 1500 din 15, până la 2000 din 20, până la 2200 din 25 și dela 2500 în sus din 30 de membrii. Parohul e membru natural al sinodului. Unde sunt mai mulți, cel mai bătrân e membru natural. Tata și fiul, moșul și nepotul, socrul și ginerele — nu pot fi deodată membrii ai comitetului.

Membrii comitetului se aleg pe 3 ani și se pot realege.

Comitetul ține ședințe de câte ori cere trebuința, dar cel puțin de două ori pe an (în Iulie și Decembrie).

Sfera de activitate a comitetului parohial e să îngrijească de averea bisericii și a școalei; să îngrijească ca biserica și școala să aibă toate cele necesare, (fonduri de zidire și de înzestrare, etc., apoi salariul învățătorului și eventuala dotație a preotului, diaconului, etc.); să îngrijească ca să se facă pregătirile necesare pentru alegerea de preot și de învățător, să aleagă cântăreți, clopotari și alți servitori ai bisericii și ai școalei; să poarte grija ca copiii să cerceteze regulat școala, să aibă cărțile și rechizitele necesare și în caz de necesitate, pe copiii săraci să-i provadă cu cărți; să se îngrijească de o bibliotecă parohială pentru popor. Tot în sfera lui cade și supravegherea moralității credincioșilor. El are datoria de a priveghia asupra religiozității și moralității membrilor parohiali, precum și pentru desrădăcinarea datinelor stângace și a desfrânării, prin mijloace morale și pedepse mai mici bisericesti și a cere ajutorul protopresbiterului, iar în caz de necesitate a episcopului, spre restaurarea religiozității și a moralității (§ 23 p. 13).

În ce privește școala confesională, comitetul parohial e for de prima instanță și are atribuțiile „scaunului școlar“, cerut de legile civile.

3. Epitropia parohială.

Epitropia parohială îngrijește de averea bisericii. În parohiile până la 1000 de suflete epitropia constă din 2 membri, până la 2500 din 3 membri, iar peste 2500 din 4 membri. Aceștia nu pot fi înrudiți între sine până la al șaselea grad de sânge și al patrulea de cuscrie.

Și epitropii se aleg pe trei ani, și se pot realege.

Epitropii îngrijesc de averea mișcătoare și nemișcătoare a bisericii, plătesc cheltuielile pe cari le are aceasta, (școlare, etc.), încasează competențele bisericii („repartiția“ pentru biserică și școală), și raportează an de an comitetului, respective sinodului parohial. Fără știrea și aprobarea comitetului ea nu poate face nici o cheltuială. Tabloul despre cheltueli și venituri, precum și despre active și pasive, se chiamă „raționiu“. Toate raționiiile anuale ale tuturor comunelor se înaintează, prin oficiile protopopești, Consistorului spre revizuire și luare la cunoștință.

II. PROTOPRESBITERATUL.

Protopresbiteratul își îndeplinește afacerile prin :

1. scaunul protopresbiteral,
2. sinodul „
3. comitetul „
4. epitropia „

1. Scaunul protopopesc.

Constă din protopresbiterul, care e președinte, din 6 parohi cu vot decisiv, din un defensor matrimonial și din un notar cu vot consultativ. Afară de aceștia mai sunt și membri supleanți. Pe membrii îi numește sinodul protopresbiteral.

Sfera de activitate: 1. Să aplaneze controversele dintre preoți și dintre parohi (în ce privește „stola“). 2. Să decidă în chestii de logodne (impedimente etc.) și în chestii de divorț. 3. Să examineze alegerile de paroh, diacon etc., având să facă consistorului propuneri cu privire la aprobarea sau anularea alegerii. 4. Să privegheze asupra felului cum se țin registrele, parohiale și matricolele și 5. să privegheze asupra purtării fețelor bisericești din protopopiat.

Nici membrii scaunului protopresprietat nu pot fi înrudiți până la al 6-lea grad de sânge și al 4-lea de cuscrie și nu pot lua parte la pertractările în cari sunt înrudiți cupărțile litigante.

Scaunul protopopesc ține ședințe în fiecare lună. Hotărârile scaunului protopopesc se pot apela numai la Consistoriu.

2. Sinodul protopopesc.

Constă, în protopopiatele cu peste 20.000 de suflete, din 30 de membri (10 din cler și 20 mireni), în cele cu sub 20.000 de suflete din 24 de membri (8 din cler, 16 mireni). Sinoadele electorale, cari aleg pe protopop, constau din un număr dublu de membri.

Pe membrii din cler îi alege preoțimea „tractuală“, iar pentru alegerea membrilor mireni tractu! *) se împarte în 10, sau în 9 cercuri electorale, cari aleg unu sau doi membrii.

Sinodul protopopesc se convoacă cu 14 zile înainte. El se ține de regulă odată pe an, la începutul lui Februarie, și e condus de propopresbiter.

Sfera de activitate :

1. Obiectele economico-bisericești, școlare și fundamentale, privitoare la protopopiat.

*) Tract == protopopiat, cerc protopopesc.

2. Alegerea protopopului și a membrilor scaunului protopopesc.

3. Inaintarea trebii școlare din protopopiat.

4. Ingrijirea pentru susținerea vazei și autonomiei bisericești.

Sinodul protopopesc electoral e condus de un comisar al consistorului. Alegerea protopopului se face prin vot secret; aclamațiunea nu se admite. De fapt alegerea aceasta e mai mult o candidare, căci cel care a întrunit majoritatea voturilor nu se consideră ales, ci consistorul are dreptul de a numi de protopresbiter pe unul din cei trei candidați cari au avut mai multe voturi la „alegere“.

Se întâmplă destul de des că Consistoriul nu-l numește pe cel cu majoritatea voturilor (cum s'a întâmplat în anii din urmă la Brașov, la Cetatea de peatră, la Dobra ș. a.).

Punctul acesta din Statutul organic e în disarmonie atât cu spiritul general, cât și cu singuraticile părți ale lui.

Protopopul e și inspectorul tractual al școlilor confesionale. El e dator să viziteze în fiecare an cel puțin de două ori fiecare școală, având să raporteze la finea anului școlar Consistorului. (De fapt inspecțiile școlare se fac în legătură cu vizitațiile canonice, și la examenul dela finea anului). Tot astfel e dator să cerceteze cum se face învățământul religios al elevilor de confesiunea gr. or. rom. din școlile străine (de stat, comunale etc.). Examenele de fine de an tot el le conduce, tot astfel și pe cele de religie din școlile străine. Prin participarea protopopului la examene, acestea iau înfățișarea unor adevărate serbări culturale, la care azistă și poporul.

3 Comitetul protopopesc.

Execută hotărârile sinodului protopesc și conduce mai de aproape afacerile protopresbiteratului. Constă, în protopopia-

tele de până la 20.000 de suflete din 6 membri, în cele cu mai multe suflete, din 12 membri (1/3 preoți, 2/3 mireni) Președinte e protopresbiterul. Ține ședințe de 4 ori pe an, din trei în trei luni. Îndeplinește în protopopiat, ceea ce în parohie îndeplinește comitetul parohial.

4. Epitropia protopresbiterală.

Are în protopopiat rolul pe care-l are în parohie epitropia parohială: se îngrijește de acoperirea trebuințelor bisericești și școlare cari privesc protopopiatul, de fondurile protopopiatului, de casa tractuală și de eventualele realități. Constă din 4 epitropi și din 2 supleanți, aleși de sinodul protopopesc.

III. MANASTIRILE.

În întreaga mitropolie avem o singură mănăstire, la Hodoș-Bodrog, lângă Arad, cu vre-o cinci călugări.

Conform statutului organic mănăstirea pe de-o parte intru-nește în sine calitățile unei comune bisericești, pe de altă parte ea e coordonată unui protopopiat și, ca atare, e supusă direct autorităților eparhiale. Mănăstirea e condusă de sinodul mănăstiresc, care constă din ieromonachii și ierodiaconii, mănăstirei. Dintre aceștia cei dintâi au vot decisiv, cei din urmă vot consultativ. Președintele sinodului e starețul (numit în Statutul org. „prepozit“, de fapt însă se numește „egumen“). Pe egumen îl alege sinodul, sub conducerea episcopului, și îl întărește și hirotesește episcopul.

IV. EPARHIA.

În fruntea eparhiei stă episcopul, respective arhiepiscopul „care conform canoanelor, necurmat este dator a lucra, mij-

locit și nemijlocit, pentru religiozitatea și moralitatea clerului și a poporului“.

Afacerile eparhiale se îndeplinesc

- 1) prin sinodul eparhial
- 2) prin consistoriul eparhial.

1. Sinodul eparhial.

Sinodul este reprezentanța eparhiei și se compune, ca și sinodul protopopesesc, din membrii din cler și mireni. El constă din 60 de „deputați“, 20 din cler și 40 mireni, plus episcopul, respectiv arhiepiscopul, care e membru natural al sinodului și președintele lui.

Și deputații sinodali se aleg tot la trei ani.

Sinodul eparhial se ține odată pe an, la Duminica Tomii, dar se pot convoca pentru cauze mai urgente și sinoade extraordinare. Convocarea sinodului o face episcopul, resp. arhiepiscopul.

Pentru alegerea deputaților sinodali fiecare eparhie se împarte în 20 de cercuri, care fiecare alege câte 3 deputați, unul din cler și doi mireni. Pe deputatul din cler îl aleg preoții iar pe mireni mireni. Alegerile deputaților din cler se fac toate într'o singură zi, cele ale deputaților mireni într'altă zi. Preoții se adună, într'o zi de lucru, în centrul protopopiatului și sub conducerea unui comisar consistorial, care poate fi și protopopul însuși, își aleg prin votare directă sau, dacă vor, și prin votarea secretă, un deputat, care poate fi din tractul lor sau și dintr'alt tract.

Alegerea deputaților mireni se face prin sinoadele parohiale. Fiecare parohian cu drept de vot în afacerile parohiei, votează de odată pentru doi candidați. Votarea e publică. Lis-

tele de votare, dimpreună cu procesul verbal al sinodului, se pun apoi într'un plic, se sigilează în fața sinodului cu sigilul parohiei și al președintelui (parohul) și se predă unui sau doi bărbați de încredere ai sinodului, spre a-l preda comisarului consistorial. Acesta într'o anumită zi, fixată de Consistor, se prezintă în localitatea designată de Consistor, spre a conduce și prezida *colegiul de scrutini*. Din fiecare parohie se prezintă aci bărbații de încredere, cari aduc plicurile cu rezultatul votării din comunele lor. Plicurile se desfac în fața colegiului și rezultatul lor se trece într'o listă anume. Acei doi candidați, cari au întrunit majoritatea de voturi se declară aleși deputați. Mandatele, numite „credenționale“, se fac îndată în colegiu, se subscriu de președinte și de bărbații de încredere și se trimit deputaților aleși. Actele despre alegeri se examinează de comisii sinodale, pe baza rapoartelor cărora sinodul verifică sau anulează alegerile făcute, respective ordonează să se facă anchete mai amănunțite.

Afacerile sinodului sunt :

1. Ingrijirea pentru susținerea libertății religioase și a autonomiei bisericii.

2. Alegerea de episcopi,

3. Ingrijirea și controlarea averii eparhiei.

4. Alegerea membrilor consistoriului eparhial.

5. Iniințarea și ingrijirea de tot felul de școli pentru cultura și înaintarea poporului din eparhie.

6. Aflarea mijloacelor pentru creșterea tinerimei și pentru pregătirea mai înaltă (prin stipendii) a bărbaților meniți să servească biserica.

7. Ajutorarea bisericilor și școalelor sărace, inițierea de colecte pentru scopuri bisericesti și școlare, fixarea salariilor

funcționarilor consistoriali, a profesorilor, a protopopilor și a altor funcționari ai bisericii, precum și stabilirea bugetului anual al Consistorului și examinarea socotelilor (rațiociniilor) senatului episcopesc.

8. Premiarea cu bani a scrierilor științifice privitoare la orice ramură de științe bisericești și școlare.

Cu un cuvânt, sinoadele au în mâna lor toate chestiunile privitoare la viața bisericească, școlară și fundațională a eparhiei, afară de cele judiciare.

Tot sinoadele îi aleg și pe episcopi, respective pe arhiepiscop.

Alegerea pentru scaunul episcopesc vacant trebuie să se facă în timp de trei luni de zile dela moartea episcopului. În acest timp, afacerile eparhiei le conduce consistorul, care se îngrijește de pregătirea și de convocarea la timp a sinodului electoral.

Sinodul electoral îl conduce mitropolitul sau delegatul acestuia. Votarea e secretă. Ales se privește candidatul care a întrunit majoritatea de voturi. Actul alegerii se transpune sinodului episcopesc spre pertractare canonică și spre subșterneră Regelui pentru aprobare. Sinodul episcopesc, examinând actele despre alegere din punct de vedere canonic, se pronunță asupra alegerii, aprobând-o în caz că o găsește legală (nu s'a întâmplat niciodată contrarul). Alegerea noului episcop e supusă aprobării prea înalte a Regelui. Dacă Regele aprobă pe episcopul ales (în toate trei eparhiile s'au întâmplat cazuri contrare), acesta se sfințește prin mitropolitul, se prevede cu *granata mitropolitană* și se introduce printr'un *mandatar mitropolitan*, în eparhia sa. După aceasta depune jurământul de fidelitate înaintea Regelui.

Episcopul are drept să facă testament numai despre jumătate din averea sa. Murind fără testament, toată averea îi rămâne bisericii. Biblioteca episcopului răposat rămâne întreagă a eparhiei.

*

Sinoadele eparhiale țin câte 6—7 zile. Procesele-verbale ale ședințelor dimpreună cu rapoartele mai însemnate ale Consistoriilor se tipăresc în volum, an de an. Deputații primesc diurne de 10 cor. pe zi, plus cheltuelile de călătorie. Ședințele sinodului sunt publice (la gr. cat. secrete).

2. Consistorul eparhial.

Consistorul e organul administrativ și judecătoresc permanent, în trebile bisericesti, școlare și fundamentale din întreaga eparhie. Președintele lui e episcopul, resp. arhiepiscopul. Membrii consistorului se numesc „asesori consistoriali“, și sunt parte membrii ordinari, parte onorari, cari însă toți au vot decisiv. Asesorii nu pot fi înrudiți între sine până la al șaselea grad de sânge și al patrulea de cuscrie.

Consistoriul constă din trei *senate* :

1. Senatul bisericesc,
2. „ școlar,
3. „ epitropesc.

Senatul bisericesc constă numai din asesorii din cler și dintr'un *defensor matrimonial*, care poate fi și mirean. Celelalte două senate constau din asesorii din cler (1/3), și din asesorii mireni (2/3).

Afară de asesorii consistoriile mai au câte un secretar, care poate fi și el asesor și care îndeplinește sarcina de notar

apoi un *fiscal* (advocat) *consistorial*, diferiți *referenți*, precum și alți funcționari, (arhivar, registrator, expeditor, copişti, etc.).

Pe asesori îi alege sinodul. Asesorii din senatul bisericesc sunt aleși pe viață, ceilalți pe câte 3 ani.

Dela asesorii din senatul epitropesc se cere să fie și oameni cu o situație materială mai însemnată, având să depuie și cauțiune.

Pe asesorii din senatul bisericesc, aleși de sinod, episcopul îi poate excepționa. În tot cazul ei au nevoie, după ce au fost aleși, să fie întăriți și de către episcop. Asesorii din celelalte sinoade se consideră întăriți prin însăși alegerea lor de către sinod.

Fiecare senat ține ședințe aparte, în fiecare săptămână odată, sub prezidenția episcopului; toate împreună țin *ședințe plenare* în fiecare lună, pentru tranșarea chestiunilor de interes mai general. Episcopul are și un vicariu pe care-l poate în-sărcina cu conducerea ședințelor, cu semnarea hotărârilor etc.

Defensorul matrimonial și personalul de administrație e numit de episcop, de care și atârnă, fiscalul și secretarul sunt aleși de către consistor și sunt inamovibili.

Hotărârile consistorului se aduc cu majoritate de voturi (la gr. cat. hotărârea consistorului e voința episcopului).

A. *Senatul bisericesc.*

Sfera de activitate :

1. „A judeca“ chestiile privitoare la sacramente și la tipic.
2. A priveghia asupra moralității preoțimii, călugărilor și a poporului.
3. A purta de grijă ca credincioșii să aibă un număr su-

ficient de biserici, cari să fie înzestrate cu toate cele necesare.

4. Ca oficiile parohiale și protopresbiterale să poarte proto-coalele (registrele) botezaților, însuraților și morților, în mod exact.

5. Ca oficiile protopopești să înainteze în fiecare an con-scrierea preoțimii și a poporului.

6. A se îngriji de educația viitorilor preoți și de calificarea lor prin o comisiune examinătoare.

7. A judeca despre excesele preoțimei și ale poporului, în ce privește datorințele lor bisericesti.

8. A decide ca for de a doua instanță cauzele apelate dela scaunul protopopesc și

9. A conduce afacerile eparchiei în timpul văduviei scaunului episcopesc.

B. *Senatul școlar.*

Conduce toate afacerile școalelor confesionale primare și secundare, precum și chestiunea învățământului religios al elevilor greco-ortod. din toate școalele străine. Și adică:

1. Se îngrijește ca în fiecare comună bisericască să se în-ființeze și susție școli confesionale; ca acelea să fie înzestrate după cuviință, să aibă învățători calificați și aceștia să-și aibă leafa lor legală.

2. Se îngrijește de cărți de școală, pe cari le cenzurează și le aprobă.

3. Se îngrijește de pregătirea și de calificarea învățătorilor și profesorilor, precum și de instituirea cateheților. Pentru ca-lificarea învățătorilor și a profesorilor numește comisiuni anume.

4. Intărește în posturi pe învățătorii aleși, acordă concedii pe timp mai lung de o săptămână.

5. Se îngrijește prin organe speciale („revizori școlari“) și

prin comisari consistoriali, de inspecția școlilor primare și secundare, precum și de a învățământului religios din școlile străine.

6. Se îngrijește de perfecționarea ulterioară a învățătorilor, prin ținerea de conferințe conduse de comisari consistoriali, prin înființarea de biblioteci pedagogice, etc.

7. Pertractează și decide cauzele disciplinare ale învățătorilor și profesorilor, și, în fine,

8. Raportează despre mersul școalelor sinodului, după instrucțiunile și măsurile căruia își îndeplinește chemarea.

C. *Senatul epitropesc.*

Sfera de activitate :

1. Conduce și manipulează averea mișcătoare și nemișcătoare a eparchiei, pe baza inventarului făcut.

2. Compune bugetul anual al consistorului și-l înaintează sinodului spre aprobare.

3. Răspunde cu averea proprie pentru eventualele pagube ce ar urma pentru eparhie din negrije sau culpositate.

4. Caută toate mijloacele de a spori averea bisericii.

5. Inventariază, imediat după moartea episcopului, averea și hârtiile episcopului și se îngrijește de împărțirea acesteia conform dispozițiilor Statutului organic.

6. La venirea noului episcop predă acestuia pe lângă inventar, odoarele bisericii, biblioteca și cellalt fond instruct de economie, spre întrebuințare.

* * *

Hotărârile singuraticelor senate consistoriale se execută imediat.

Toate senatele împreună țin lunar: ședințe plenare. În acestea se aleg oficialii consistoriali (afară de cei pe cari îi numește episcopul), profesorii seminariali; se întăresc profesorii aleși de corporațiunile școlare dela școlile secundare din Brașov și Brad; se numesc protopopii, se iau măsuri pentru alegerile de deputați sinodali și congresuali; se decid chestiunile personale ale singuraticilor membrii și funcționari ai consistorului, precum și orice altă chestiune mai însemnată de interes general.

V. MITROPOLIA.

Toate eparhiile la oaltă alcătuesc mitropolia. Scopul ei e ca, prin legătura canonică, să susție unitatea instituțiilor și intereselor generale bisericesti.

În fruntea ei stă mitropolitul, care e și arhiepiscop.

Afacerile mitropoliei se îndeplinesc prin:

1. Congresul național-bisericesc (sinodul metropolitan).
2. Consistorul metropolitan și
3. Sinodul episcopesc.

1. Congresul național-bisericesc.

Congresul este reprezentanța întregii provincii mitropolitane a Românilor din Transilvania și Ungaria și constă din 90 de membrii (o treime din cler, două treimi mireni), plus mitropolitul și episcopii, cari sunt membrii naturali.

Președinte e mitropolitul; în caz de împiedecare sau de vacanță e episcopul cel mai în vârstă.

Deputații congresuali se aleg după norma celor sinodali, cu deosebirea că singuraticile cercuri nu aleg câte 2 deputați

mireni, ci numai câte unul, iar deputați din cler n'alege fiecare cerc câte unul, ci două cercuri împreună aleg câte un deputat. Deputații se aleg pe trei ani.

Congresul național-bisericesc se ține tot la trei ani, începând cu ziua de 1 Octombrie (ține de obicei 6—10 zile). Înainte de a-l convoca, mitropolitul e dator a-l înștiința despre ținerea congresului și pe Regele.

Sfera lui de activitate e:

1. Să se îngrijască de susținerea libertății religioase și a autonomiei bisericii ortodoxe române.
2. Să controleze și să conducă toate trebile bisericești, școlare și fundationale din mitropolie.
3. Să aleagă pe mitropolitul și pe asesorii consistoriului mitropolitan.

Alegerea mitropolitului.

Aceasta se face de către congresul extraordinar, constatător din 120 de membri, dintre cari 60 din arhidieceză și câte 30 din cele două diaceze. (Arhidieceza dă un număr dublu de deputați din motivul că mitropolitul e tot odată și arhiepiscop al arhidiecezei).

Ales se consideră candidatul care are majoritate absolută de voturi. În caz că nici unul nu obține majoritatea absolută, după terminarea votării (care e secretă) se face o votare nouă între cei doi candidați cari au obținut mai multe voturi („alegere îngustă”). În caz de paritate de voturi se face a doua zi o nouă votare. Dacă și cu acest prilej va fi paritate de voturi se face o a treia votare peste o zi și dacă și cu acest prilej se menține paritatea voturilor, se trag sorți.

După alegere comisarul congresual (trimis de consistorul

mitropolitan) proclamă ales pe noul mitropolit, iar actul de alegere, scris de comisar și de notarii congresului, se trimite de către congres Regelui, pentru a întări pe nou alesul mitropolit. Până la sosirea întăririi prea înalte congresul nu se disolvă, ci așteaptă, pentru a introduce imediat pe noul ales în scaunul de mitropolit. (Dacă alesul e episcop se introduce imediat; dacă e dintre presbiteri, se supune examinării canonice prin sinodul episcopesc și, aflându-se vrednic, se hirotonește și se introduce în scaunul mitropolitan prin consistoriul mitropolitan).

După întărire și după ocuparea scaunului alesul depune jurământul de fidelitate înaintea Regelui.

2. Consistorul mitropolitan.

Este organul suprem administrativ și judecătoresc pentru mitropolia întreagă. El constă din mitropolitul (ca președinte), episcopii *sufragani* și din 36 asesori onorari, dintre cari 18 ordinari și 18 supleanți, aleși de congresul național-bisericesc (1,3 preoți, 2/3 mireni). Constă, ca și consistoriile eparhiale, din trei senate.

Asesorii din senatul bisericesc sunt aleși pe viață, ceilalți pe câte trei ani. Cei din senatul bisericesc trebuie să fie întăriți și de mitropolit, ceilalți nu. Asesorii nu pot fi nici aici înrudiți între sine.

Consistorul mitropolitan mai are și un secretar, un fiscal, un defensor matrimonial și personal de manipulațiune. Cei dinții sunt aleși de consistor în ședință plenară, cei din urmă sunt numiți de mitropolit.

Sfera de activitate a singuraticelor senate e pentru mitro-

polie aceea pe care o au pentru eparhii singuraticile senate eparhiale.

Consistorul mitropolitan plenar se ține cel puțin de două ori pe an; ședințe ale senatelor se țin de câte ori cere trebuința.

3. Sinodul episcopesc.

Constă din mitropolit și din episcopii sufragani ca membrii ordinari, și din demnitarii metropolitani (arhimandriți și protosinceli, ca consilieri), și se ocupă de chestiuni bisericești, spirituale, dogmatice și simbolice.

În special agendele sinodului episcopesc sunt :

1. a supune examenului canonic pe cel ales episcop sau mitropolit (când acesta nu e ales dintre episcopi),

2. a decide, în înțelesul canoanelor, orice chestiune dogmatică, sacramentală și rituală,

3. a lua măsuri cu privire la religiozitatea și moralitatea clerului și a poporului,

4. a lua măsuri pentru înaintarea seminariilor teologice, precum și pentru învățământul religios din școalele de diferite grade.

5. a pune în curent congresul național-bisericesc cu cele îndeplinite, și

6. a priveghia ca autonomia bisericii să fie păzită de orice primejdii și atacuri, cari ar amenința-o.

* * *

Acestea sunt cadrele vieții bisericești trase de Statutul organic. Amănuntele singuraticelor corporațiuni, organe și instituții bisericești au fost fixate mai târziu prin sinoadele eparhiale, prin congresul național-bisericesc și prin consistorii, în *regulamente speciale*. Unele probleme atinse în Statutul organic au fost adâncite și fixate de congres pentru întreaga mitropolie, altele au fost luate în mână de singuraticile eparhii și rezolvate conform împrejurărilor și trebuințelor locale, așa că astăzi avem o mulțime de regulamente speciale.

B. Situația actuală a bisericii ortodoxe

Cele trei eparhii ortodoxe se extind, cu puține excepții, peste întreg teritoriul locuit de Românii din Transilvania și Ungaria. Numai în părțile cele mai dinspre nord: în Marămurăș, în Sălăgiu, în Sătmar și în Ugocea (cu mici excepții) nu sunt credincioși de ai noștri, încolo întreg teritoriul românesc e ocupat mai mult de ortodoksi.

Numărul credincioșilor, după statistica cea mai nouă dela 31 Dec. 1913, e următorul:

	<i>Suflete</i>	<i>Din aceștia știu ceti și scrie</i>
In Arhidieceză . . .	839.097	359.942. (44.9 ‰)
Dieceza Aradului . .	405.254	159.395. (49.76 „)
„ Orășii mari .	224.225	35.413. (16.95 „)
„ Caransebeșului	406.724	? ?
	<u>1.875.300</u>	

Și printre credincioșii bisericii ortodoxe s'a răspândit în ultimele două decenii secta *pocăiților* (nazareni, adventiști), dar ea n'a făcut ravagii mari. O statistică exactă ne lipsește, dar se poate spune aproximativ că nu s'au pierdut mai mult de 10.000 de Români, cu toate că prin ordinul ministrului de culte ungar No. 77.092 din 1905, „confesiunea baptistă“ a fost recunoscută de lege. Partea cea mai mare sunt prin Bănat, deși se întâlnesc pe ici pe colo și în Transilvania.

În ce privește trecerile dela biserica ortodoxă la alte confesiuni în anul 1911 au fost în întreaga mitropolie 1136 de cazuri. În schimb, au trecut dela alte confesiuni la cea ortodoxă 1002 cazuri. Căsătorii mixte au fost 1208 (pe lângă 18.393 de căsătorii între ortodoksi).

Conviețuirii nelegitime au fost între 30.970 perechi. Între acestea se socotesc și perechile cari au încheiat numai căsătorie civilă, nu și bisericească.

1. Mijloace de susținere a bisericii, a slujbașilor și a instituțiilor ei.

Contribuții, repartiții, dare culturală, subvenții dela stat

Încă din vechime era obiceiul ca credincioșii să contribuie ei înșiși atât la susținerea bisericii cât și a preotului. Biserica se făcea și se susținea exclusiv din puterile credincioșilor, preotul de asemenea. Pe preot îl plăteau mai mult „în natură”, adică îi lucrau „cu palma” sau „cu vitele” (arat, cărat, etc.), și-i dădeau pe an o „ferdelă” sau două de cucuruz, sau de alte produse. Mai târziu când i s'a dat bisericii o întindere oarecare de pământ ca „porție canonică”, sau ca „eclejie” aceasta i s'a lăsat preotului spre folosire.

Statutul organic obligă pe credincioșii bisericii să suporte toate cheltuelile reclamate de trebuințele bisericii și ale școlii. În consecință organele bisericești impun credincioșilor contribuții pentru clădirea bisericii și a școlii, pentru salariul învățătorului, precum și pentru alte trebuințe. „Repartiția” se urcă, mai ales de când școlile au ajuns să ceară atâtea cheltueli, la sume foarte considerabile. Dată fiind modalitatea anevoioasă de încasare a ei (anume prin epitropi, care adesea umbă din

casă în casă), repartiția aceasta a ajuns în anii din urmă o adevărată pacoste. S'a întâmplat în multe cazuri că au trebuit să intervie organele administrative ungurești, cari au pus sechestru pe averea erezincioșilor cari n'au plătit la timp darea bisericească. În unele părți (de exemplu în cercul Săliștei) repartiția se plătește deodată cu „darea“ (impositul către stat), la organele administrative, cari transpun sumele încasate epitropiilor parohiale, pe cari le scutește astfel de neajunsuri.

Pe lângă repartiția pentru biserică și școala din localitate fiecare credincios mai dă pe an 30 fileri *sidoxie*, din care se plătește arhierul. Taxa aceasta în arhidieceză s'a casat la 1913 prin sinodul arhidieceșan, în schimb însă s'a pus o nouă „*dare culturală*“ asupra tuturor membrilor cu drept de vot în sinoadele parohiale, din care imposit, pe deoparte să se alimenteze „*Fondul cultural*“ (care servește la ajutorarea școlilor primare), pe de alta să se poată face salare mai cuviincioase funcționarilor bisericii. Impositul acesta e făcut pe 6 clase și e de 20, 10, 5, 2, 1 cor. și de 30 fileri pe an. Sumele acestea le strâng epitropiile parohiale și le trimit direct la Consistor.

În dieceza Aradului și a Caransebeșului se plătește și mai departe *sidoxia* (la Arad 6 fileri de cap). Dar s'a pus (la Arad la 1912, la Caransebeș la 1914) și un „*imposit general*“ asupra tuturor intelectualilor, și anume după 4 clase: 30, 20, 10 și 5 coroane pe an.

Pentru susținerea personalului dela consistorii și seminarii contribuie și statul cu anumite sume pe cari în parte le transpune direct consistoriilor, iar în mare parte le dă direct persoanelor, prin oficiile de dare. Astfel are ajutor dela stat:

Arhidieceza	Sibiului	68.400	coroane
Dieceza	Aradului	40.000	"
"	Orăzii mari	37.000	"
"	Caransebeșului	34.000	"
		<u>179.400</u>	"

Subvenția aceasta, în comparație cu numărul credincioșilor bisericii noastre și cu suma acordată altor biserici, e mult prea mică. Biserica a și cerut de nenumărate ori urcarea subvenției, dar cu prea puțin rezultat.

2. Parohiile.

Numărul parohiilor în întreaga mitropolie e:

In arhidieceza	Transilvaniei	953	matre	347	fiii
"	Aradului	312	"	128	"
"	Orăzii mari	276	"	71	"
"	Caransebeșului	326	"	43	"
	Laolaltă	<u>1867</u>	matre	și	589 fiii

Afară de filii mai sunt și așa numitele *crânguri* și *predii*, adică așezări de câteva familii la anumite depărtări de parohie. Acestea aparțin la parohia cea mai apropiată, având membrii ei toate drepturile și toate datoriile de parohieni.

Parohiile se împart în 3 clase, după numărul sufletelor. Parohia de clasa întâi numără peste 1000 suflete, cea de clasa II 800, iar restul — clasă III.

Afară de parohiile din Ungaria s'au mai înființat și în *America de Nord* mai multe parohii pentru credincioși de-ai bisericii noastre emigrați acolo. Sunt cu totul vr'o 20 de parohii, dar preoți sunt numai vre-o 10, dintre cari 8 din arhidieceză. În anul 1913 Consistorul din Sibiu a trimis un comisar, care să

cerceteze toate parohiile și să încerce pe de o parte o organizare mai temeinică a lor, pe de altă parte o împăciuire între preoții de acolo și între aceștia și parohienii lor. (Căci, din nenorocire, s'au trimis în America aproape numai preoți dintre cei mai slabi și răi).

Unul dintre preoții din America e *administrator protopopesc*. În timpul din urmă Consistorul din Sibiu s'a ocupat cu ideea de a numi pentru parohiile din America un vicariu, cu sediul la New-York sau la Chicago. În acest scop s'au inițiat și petrecări între Consistor și guvern pentru salarizarea vicariului, dar aceste pertractări nu s'au terminat încă, din cauza evenimentelor.

În America sunt peste 100.000 de Români, dintre cari vr'o 70.000 ortodoxi.

3. Bisericele ; Stilul și pictura lor. Muzica bisericească.

Cele mai multe biserici sunt simple și sărace ca arhitectură. Foarte multe, mai ales în arhidieceză, unde populațiunea e mai săracă, sunt de lemn. (O statistică nu există). Cu totul sunt 2101 biserici ortodoxe. Ca stil ele prezintă o mare varietate : cele de zid, făcute pe la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19 sunt influențate de stilul săsesc simplu greoiu și lipsit de frumuseță, cele mai nouă au și note bizantine. Cele de lemn tradează și vechi influențe moldovenești, dar unele și influențe ungurești. Ca pictură cele mai multe biserici nu sunt pictate, afară de cele vechi și de cele mai nouă. Aproape nici o biserică din cele cari s'au făcut între 1830 și 1900 nu e pictată. Opere de artă avem absolut puține.

Nici în ce privește stilul, nici în ce privește pictura bisericilor până bine de curând nu s'a procedat după principii

conducătoare, ci s'a lucrat la întâmplare. Insași biserica catedrală din Sibiu (1906), care e un fel de copie greșită după Sf. Sofia dela Constantinopol, e o dovadă de lipsă de sistem și de principii. In anii din urmă situația s'a îmbunătățit într'u câtva, prin aplicarea motivelor de arhitectură românească la unele biserici.

In ce privește pictura s'au introdus motive românești în ornamentație, cari au prins într'o măsură oarecare.

Ca vechime bisericile noastre nu sunt de o dată veche.

Foarte puține sunt mai vechi de 150—200 de ani.

Motivul pentru care bisericile sunt de obicei mici și sărace sub raportul artistic e și acela că ele sunt făcute numai din contribuțiile credincioșilor, cari în majoritatea lor sunt săraci și ei.

Ajutoare la zidiri nu se dau de nicăiri, afară doar de niște neînsemnate sume din partea consistoriilor, ale căror fonduri pentru acest scop sunt destul de modeste ¹⁾.

Pentru susținerea bisericilor și pentru sporirea fondurilor lor, în fiecare biserică se strâng în Duminici și sărbători, bani cu discul. De obicei circulă două discuri, unul pentru fondul bisericesc, altul pentru cel școlar. Odată pe an, la Rusalii, circulă și un al treilea disc, pentru consistorul mitropolitan.

In ce privește *cântările bisericesti* întrebuințate în biserica ortodoxă din Ardeal, acestea, deși au aceeași bază cu cântările bisericii ortodoxe ecumenice, ele totuși diferă în parte. Chiar și între cântările întrebuințate în diferitele eparhii e

1) Fundațiunea „Șaguna“ dela Sibiu are un capital de 425.730 cor. In 1913 a dat ajutoare la 15 biserici, în sumă de 8400 cor. „Fondul pentru ajutorarea bisericilor sărace“ dela Arad e de 160,803 cor.

adeseori o deosebire destul de simțită. În seminarul din Sibiu cântările bisericesti se învață după note lineare (pe baza cărții de D. Cunțan), în celelalte, după auz.

Cântăreții de strană, numiți „cantori”, cu puține excepții n’au nici o pregătire specială. În multe sate cantori sunt înșiși învățătorii, cărora „venitele cantorale” li se socotesc în salariul învățătoresc. În cele mai multe sate cantorii sunt țărani simpli cari au învățat în biserică cântările și tipicul după auz, și cari cântă fără nici o renumerație. Singurul lor venit sunt taxele dela înmormântări, parastase, și alte slujbe. Adesea cântă în strană și câte 3—4 sau chiar și mai mulți cantori de aceștia, cari însă, afară de unul, designat de comitetul parohial, n’au alt venit decât doar câte o prescură oferită de preot.

Școli de cântăreți bisericesti nu există. În timpul mai nou s’au organizat cursuri de câteva luni (d. e. la Săliște și la Orăștie) unde s’a dat o pregătire oarecare viitorilor cântăreți.

Lumânările de ars în biserică le procură epitropiile parohiale, care le și vând creștinilor, realizând adesea venituri frumoase pe seama bisericilor. La unele biserici câștigul după lumânări dă mii de cor. pe an, din cari se susține școala confesională. Lumina electrică s’a introdus într’o singură biserică, în cea catedrală din Sibiu.

Toate bisericile, școlile și casele parohiale (cam jumătate din numărul parohiilor au case parohiale pentru preot) sunt obligate să se asigure *contra focului*, la un fond eparhial anume.

Fondul de asigurare al arhidiecezei e de 150,167 cor.

„ „ „ al Diecesei Aradului de 222.826 „

4. Preoțimea ; pregătirea ei.

Pentru pregătirea preoților Biserica ort. are trei seminarii : în Sibiu (Seminarul „Andreian“, înființat la 1811, numit după organizatorul lui, Andreiu Șaguna) ; Arad (1812) și Caransebeș (1865). Fiecare seminar are câte 2 secții, una teologică, pentru pregătirea viitorilor preoți, cealaltă pedagogică, pentru pregătirea viitorilor învățători. De fapt sunt două școli cu totul deosebite una de alta, având ambele un singur director și un singur corp profesoral, o singură administrație, un singur internat.

Durata cursurilor în secția teologică e de trei ani, în cea pedagogică de patru. În secția teologică la Seminarul din Sibiu se primesc numai absolvenți de liceu, la Arad și la Caransebeș se primesc și absolvenți de 6 clase de liceu sau de școala normală.

Materiile cari se predau în secția teologică sunt, cu mici deosebiri, aceleași în toate trei seminarele. Și anume :

Cursul I.

- 1) Enciclopedia și metodologia științelor teologice (1 oră pe săptămână).
- 2) Isagogia (4 ore).
- 3) Exegeza (3).
- 4) Istoria bisericească universală (5).
- 5) Teologia fundamentală sau Apologetica (4).
- 6) Arheologia biblică (2).
- 7) Limba și literatura română (2).
- 8) Psihologia (2).
- 9) Cântări bisericești (2).
- 10) Tipic (1).
- 11) Muzică vocală (2).
- 12) Muzică instrumentală (facultativ) (1).

Cursul II.

- 1) Teologia dogmatică (6).
- 2) Teologia morală (6).
- 3) Istoria bisericii ortodoxe române (4).
- 4) Exegeza (3).
- 5) Omiletica (2).
- 6) Limba și literatura română (2).
- 7) Didactica și metodică (2).
- 8) Cântările bisericesti (2).
- 9) Tipic (1).
- 10) Muzica vocală (2).
- 11) Muzica instrumentală (facultativ) (1).

Cursul III.

1. Dreptul canonic (5 ore).
2. Pastorală (3).
3. Liturgica (1).
4. Omiletica practică (1).
5. Catehetica (2).
6. Pedagogia (2).
7. Istoria pedagogiei (2).
8. Organizația școlară (2).
9. Economia (3).
10. Contabilitatea (1).
11. Noțiuni de drept (1).
12. Limba și literatura română (2).
13. Cântări bisericesti (2).
14. Tipic (1).
15. Muzica vocală (1).
16. Muzica instrumentală (facultativ) (1).
17. Igiena (2).

Corpul profesoral constă din 1 director, 9 profesori ordinari și 3 extraordinari. El e comun, pentru ambele secții ale seminarului. Directorul e de asemenea comun; director de studii special pentru secția normală nu există.

Elevii dau la finea fiecărui an examen din toate materiile, în prezența unui comisar consistorial.

În cursul studiilor teologice elevii trebuie să dea și examen de școala normală. Măsura această, care s'a luat numai în anii din urmă, a fost necesară din două motive: întâiu din lipsa de învățători și, a doua, pentruca teologii, cari mai târziu, ca preoți vor fi și directori școlari, să aibă cunoștințele de școală necesare pentru a putea folosi și pentru a-și susține și autoritatea de directori.

După trei ani de studii, toți absolvenții ar trebui să petreacă un an în viața publică bisericească, fie ca învățători, fie ca scriitori în cancelariile protopopești sau consistoriale, având să se prezinte după acest an la *examenul de calificare preoțească*. Acest examen se face înaintea unei comisiuni de 5 inși numiți de consistor, și din care fac parte de obicei numai membrii din consistor. Despre examen se dă un *Atestat de calificare*, cu o notă generală („foarte bine“, „bine“ și „suficient“). — De fapt examenul acesta se dă, în arhidieceza Sibiului, îndată după terminarea cursului al treilea, sau cel mult cu două luni mai târziu, ceea ce e în contra spiritului și al rostului examenului însuși, care nu e chemat să dovedească cunoștințele teoretice ale candidaților de preoți, ci mai mult orientarea lor practică în viața bisericească.

Pentru parohiile mici, cari nici după publicarea de trei ori a concursului, nu izbutesc să-și găsească preot cu calificare normală, consistorul în baza unei hotărâri sinodale, admite și preoți

fără o pregătire sistematică. Și anume, în astfel de parohii se pot face preoți și învățătorii, cari dau un fel de examen de calificațiune preoțească.

5. Alegerea preoților.

Candidații de preoți („clericii) trebuie să ia în căsătorie fete ortodoxe. În caz că iau fete greco-catolice trebuie să plătească la fondul general eparhial o sumă de 100 cor., iar dacă iau străine de neamul nostru — ceea ce se întâmplă foarte rar — o sumă întreit de mare.

Parohii sunt aleși de parohie (sinodul parohial); *administratorii parohiali* sunt numiți de Consistor pe timp mai scurt, în locul preoților răposați, suspendați sau concediați; *capelanii* (preoți-auxiliari pe lângă preoții bătrâni și neputincioși) sunt aleși de sinodul parohial, în unele cazuri cu drept de succesiune.

6. Portul preoților.

Preoții ortodoxi sunt căsătorifi, dar se admite și celibatul (sunt în mitropolie 5 preoți celibi, dintre cari unul are parohie la țară, în Rășinari). Ei poartă barbă, pe care însă și-o tund; părul capului e la preoții mai bătrâni, lung, la cei mai tineri părul e tuns, mai lung sau mai scurt. Ca îmbrăcăminte au *revereanda*, căptușită cu albastru, și brâu albastru. Pe cap poartă pălărie preoțească. Potcapul e cu totul necunoscut la preoți. Imbrăcăminte preoțească nu se poartă în permanență, ci numai la anumite ocazii: când merg la adunări, la conferințe preoțești, la oficiul protopopesesc sau la consistor; de obicei se poartă civili, dar așa că se cunosc de cele mai multe ori că sunt preoți. Sunt puțini, cari poartă în permanență reve-

reanda. Și protopopii se poartă cei mai mulți civil, și chiar și profesorii dela seminar, cari sunt preoți (in Sibiiu și duhovnicul seminarial).

Preoții distinși pentru merite de arhieru poartă în loc de de brâu albastru, brâu Țroșu.

7. Numărul preoților și îndatoririle lor.

În întreaga mitropolie sunt 1595 de preoți-parohi, 214 administratori parohiali, 116 capelani și 7 diaconi.

După eparhii :

	parohi	administratori	capelani	diaconi
în arhidieceză . .	847	31	40	4
„ dieceza Aradului	334	37	21	1
„ „ Orăzii mari	207	—	6	—
„ Caransebeșului	209	146	40	2

Fiecare paroh și administrator parohial mai are afară de îndatoririle lui pastorale și datoria de a conduce *oficiul parohial* din comuna sa bisericească. Unde sunt mai mulți preoți într'o localitate oficiul parohial îl conduce parohul primar, designat de comitetul parohial.

Din atribuțiile oficiului parohial face parte și matricula nașterilor, botezurilor, cununilor și morților. (Sunt și matricule civile, conduse de notarul satului).

Mai departe, în fiecare comună bisericească, în care este școală confesională, preotul e director al școlii, în care calitate are întreaga răspundere pentru școală. El conduce și conferințele didactice locale și are datoria morală de a participa la conferințele învățătorești tractuale și cercuale.

În dieceza Aradului și a Caransebeșului preoții predau și *învățământul religios în școlile primare* din comunele lor, și

anume fără nici o renumerație specială. Sunt numai cazuri sporadice, unde parohia îl plătește pe preot pentru aceasta. În școlile populare din arhidieceză învățământul religios îl predau învățătorii (ceea ce e mai corect); preoții îl predau numai în școlile comunale și de stat. Pentru aceasta în cele mai multe cazuri primesc dela stat sau dela comună o oarecare renumerațiune (de 80—150 cor. pe an).

Ca preoții ei iau parte la *conferințele preoțești*, cari se țin an de an în fiecare protropopiat timp de câte o zi, sub conducerea protopopilor. Pentru conferințe la cari sunt obligați să participe, nu li se dau diurne.

În multe sate s'au înființat, la stăruința preoților, „*reuniuni de femei pentru înfrumusețarea bisericii*“, sau alte reuniuni cu caracter general, iar în timpul mai nou s'a început în arhidieceză, *organizarea de societăți pentru tinerime*. Tot biserica a înființat *cursurile pentru analfabeți*, conduse de preoți și de învățători (mai cu seamă însă de cei din urmă), cari au dat în unele locuri rezultate multumitoare.

8. Salare și venite preoțești. Pensii.

Până la 1898 preoții n'aveau salar, ci venit din parohie. La 1898 prin art. de lege XIV, li s'a votat întregire de salar din partea statului. Preoții au fost împărțiți anume în două categorii și adevă: cei cari înainte de teologie au terminat liceul, și cei cari au mai puține clase de liceu. Celor dintâi li s'a stabilit ca salar suma de 1600 cor, celor din urmă 800. Legea dă voie ca preoții cu „clasificație inferioară“ să-și poată completa ulterior liceul, în scopul dobândirii întregirii de 1600 cor. Salarul acesta nu se capătă întreg, ci din el se scad veniturile din parohie (după „porția canonică“, zilele

de lucru, contribuția în natură a credincioșilor, și venitele dela înmormântări, sfințiri de casă, bobotează ș. a.), primind preotul astfel numai diferența până la 1600 sau până la 800 cor.

Fiind cei mai mulți preoți ortodoxi cu „clasificație inferioară“, ei s'au bucurat destul de puțin de îmbunătățirile puse în vedere de această lege.

La 1909 un nou articol de lege (XIII) a venit să-l completeze pe cel dela 1898 și anume în sensul că, dacă o parohio ocupată până aci de preoți cu clasificație inferioară, e ocupată mai târziu de un preot cu clasificație superioară acesta nu capătă întregirea (congrua) până la 1600 cor., ci tot numai până la 800, cât a avut antecesorul lui. Excepție se face numai în cazul că parohia asigură din al ei jumătate din diferența de 800 cor. (adecă 400 cor.).

Prin art. de lege XXXVIII din 1913 li s'au pus în vedere preoților și „*cvincvenalii*“ (gradații). În sensul acestui articol un preot poate ajunge după 25 de ani la salariu de 3000 cor., (câte vreme învățătorii ajung la 3200 cor.). Gradațiile (din cinci în cinci ani) sunt: primele două de câte 400 cor., iar ultimele trei de câte 200. Legea aceasta însă nu e nici pe departe atât de favorabilă, cum ar părea în primul moment, căci în § 5. se prevede că *cvincvenaliile* plus întregirea de până acum, nu pot fi mai mari de cât triplul veniturilor din parohie. Astfel d. e. dacă într'o comună veniturile fasonate sunt de 400 cor. pe an, preotul nu mai capătă nici un *cvincvenal* viața întreagă, căci el are întregire de la stat de 1200 cor., care singură, fără *cvincvenal*, e egală cu triplul veniturilor din parohie.

Astfel legea din chestiune îmbunătățește foarte puțin situația preoților. În arhidieceză d. e. dintre cei peste 1000 de preoți

abia 37 de inși au câte două cvincvenale, 124 de inși un cvinevenal, 571 câte 1/2 cvinevenal, și 40 de inși câte 1.4 de coincvenal, — restul nimic.

Congrua se ridică în două rate pe an, din 6 în 6 luni, și anume nu direct dela Stat, ci dela Consistorii. Ea se poate sista pentru „tendință contrară Statului“ ; în unele cazuri ministrul o poate sista pentru eparhia întreagă.

Dacă din punct de vedere material congrua e o ușurare pentru preoți, din punct de vedere moral, în schimb, e o mare povară, căci le impune să-și calce adesea pe inimă și să-și neglijeze datoriile de ordin național și politic. Ea e o vecinică „sabie a lui Damocle“. De sigur că ar fi mult mai bine, dacă preoțimea n'ar fi avizată la congruă, ci ar fi salarizată din fondurile bisericești, dar aceasta deocamdată nu e cu putință. Ce e drept, unele eparhii au făcut câte ceva pentru a asigura cel puțin pe viitor din fondurile proprii o dotare a preoților, dar până când se va putea ajunge ca această dotare să fie o realitate, va mai trece mult timp. Așa d. e. a înființat mitropolitul Șaguna la Sibiiu un fond, „Fondul Pantazi“, cu menirea ca din el să se doteze preoții și protopopii, dar dobânzile acestui fond se vor putea întrebuința în acest scop numai de la anul 1955 înainte, când fondul va ajunge la suma aproximativă de 4 milioane cor. Dar până atunci congrua ungurească poate să-și facă efectul pe care l-a dorit legislația ungurească.

Și în alte eparhii mai sunt astfel de fonduri, cari însă sunt prea mici pentru ca să poată însemna mult (la Arad: „Fondul pentru ajutorarea preoțimei diecezane“, care la 31 Dec 1913 era de 1.669.262 cor.)

Congrua în arhiedeceză e de 1.060.000 cor. pe an ; în întreaga mitropolie aproximativ de 3.000.000.

*

Un neajuns care va da de aici încolo naștere la conflicte adânci de ordin moral, rezultă din împrejurarea că preoții sunt mai slab salariați decât învățătorii.

În ce privește *stola* (venitele de epitrahil) nu există o normă obligatorie în mitropolia întreagă sau măcar în vre-o eparhie. Ea diferă aproape de la sat la sat, după obiceiul apucat din bătrâni. În dieceza Aradului și a Caransebeșului s'a menținut până în ziua de azi „*birul preoțesc*“, pe care poporul îl plătesc în bani. (Există acolo și un „*bir protopopesc*“, pe care-l plătesc protopopului parohiile).

În arhidieceză s'a păstrat în multe comune obiceiul ca fiecare familie să-i facă preotului zile de lucru cu palma (*clacă*) sau cu carul, sau să-i dea câte o „*ferdelă de cucuruz*“ (o banișă de porumb) sau fasole, apoi câte-o mănășă de fuior (de unde și vorba : „pe deasupra, ca fuiorul popii“), sau câte o bucată de carne de porc la Crăciun. Se întâmplă uneori că preoții cari nu-și capătă „*competința*“ lor în *naturalii*, ajung cu parohienii la neînțelegeri, cari duc și la procese.

*

Pentru *pensionarea preoților* fiecare eparhie are câte un fond de pensii, care însă nu sunt pe baze destul de solide. Preoții contribuiesc cu puțin la aceste fonduri, cari și din acest motiv nu pot satisface nici pe departe necesităților. Numai puțini preoți ajung să se pensioneze, după 45 de ani de serviciu, și numai dacă sunt cu totul incapabili. Cei mai mulți preoți mor înainte de a fi pensionați. Pensia văduvelor e mică; câte 100—200 cor. A orfanilor câte 50—100. A preoților de la 200—800 cor.

9. Protopopi și protopopiate.

În mitropolia ortodoxă sunt 62 de protopopiate sau *tracte*, și anume: în arhidieceză 34

„ dieceza Aradului	11
„ „ Orăzii Mari	6
„ „ Caransebeșului	11

Un protopopiat cuprinde un număr foarte variat de comune. Sunt protopopiate constătătoare din 13 comune (d. e. al Săliștii) și sunt altele cari constau din peste 80 comune (al Caransebeșului). În arhidieceză vin în medie, pe un protopopiat 30 comune matre și 10 filii; în dieceza Aradului 30+12, în a Orăzii mari 46+12, Caransebeș 30+4. Pentru mulțimea afacerilor, mai ales școlare, tractele de astăzi sunt mult prea extinse, încât protopopul să poată satisface tuturor îndatoririlor.

Protopopii se aleg dintre preoții mai vrednici, sau dintre alți oameni ai bisericii (profesori, funcționari consistoriali etc.) și sunt inamovibili. Ei sunt și revizori școlari („inspectori tractuali“). Pentru a putea fi ales cineva protopop, trebuie să fi servit Biserica, în orice calitate, cel puțin 5 ani (ca diacon, preot, profesor, funcționar etc). Leafa protopopilor e în arhidieceză pe lângă salariul de preot (1600 cor.) încă 1500 cor. pe an, cu gradații de 10 0/0, din cinci în cinci ani; la Arad și Oradea 600 cor. plus birul protopopesec, iar la Caransebeș 400—500 cor. Alte venituri: dela fiecare instalare de preot 50 cor., și 10 cor. pe zi plus cheltuelile de transport cu prilejul vizitelor canonice, a inspecțiilor școlare, examenelor și a altor exmisiuni.

De obicei (sunt însă și excepții) protopopii își au *reședința*

lor *protopopească*, o casă care e proprietatea tractului, și pe care au făcut-o pe cheltuiala lor, preoții, învățătorii și intelectualii din tract.

Protopopii se bucură de o însemnată considerație atât în fața poporului, cât și în fața străinilor. Ei sunt de cele mai multe ori și președinți ai despărțămintelor „Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român“, și iau parte și la viața politică. (ceea ce e un bine; unii protopopi au fost sau sunt chiar deputați în Cameră), precum și la viața economică—financiară (ceea ce pe jumătate, cel puțin, e rău; unii sunt directori de bancă, alții agenți etc.)

În ce privește portul, ei poartă aceeași revereandă ca și preoții, însă căptușită cu roșu, în loc de albastru, și brâu roșu.

10. Eparhii și episcopi.

Eparhii sunt trei. *Arhidieceza* cuprinde întreg teritoriul Transilvaniei propriu zise, precum și cele câteva parohii din comitatul Sălagiului și al Maramurășului. Tot de ea se țin și parohiile din America de Nord. Constă din 34 protopopiate, cu 953 parohii matre și 347 filii, pentru cari are 34 protopopi, 847 parohi, 31 administratori parohiali, 49 capelani și 4 diaconi.

Susține 657 școli primare cu 852 învățători, apoi un gimnaziu o școală reală inferioară, un liceu, o școală superioară de comerț și un seminar cu două secții, teologică și pedagogică.

Arhiepiscop „din mila lui Dumnezeu“ Ioan Meșianu, (născut la 1828); consilier intim al Regelui, și Mitropolit al Românilor din Transilvania și Ungaria. Reședința în Sibiu, unde e și consistoriul arhidiecesan.

Vicar arhiepiscopesc: arhimandritul Dr. Ilarion Pușcariu;

asesori consistoriali ordinari în senatul bisericesc, 5 (inclusiv vicarul).

Dieceza Aradului se extinde peste comitatele: Arad, Cenad, Timiș, Bihor, Bichis, Hajdu și orașul Budapesta. Constă din eparhia Aradului propriu zisă și din vicariatul Orăzii mari, care fiecare își are consistoriul său.

În dieceza Aradului sunt 11 protopopiate cu 312 parohii matre și 128 filii; în a Orăzii mari 6 protopopiate cu 276 matre și 71 filii. În dieceza Aradului sunt 33 $\frac{1}{2}$ parohi, 37 administratori, 21 capelani și 1 diacon, în a Orăzii mari 207 parohi, și 6 capelani. Susțin 416+234 școli primare cu 416+249 învățători, o școală civilă de fete cu 70 eleve, un seminar (teologic-pedagogic) și un internat de băieți (la Beiuș).

Vicar la Oradea mare: Vasile Mangra, „membru al Academiei române“.

În consistor 1 asesor bisericesc ordinar. Episcop, „din mila lui Dumnezeu“, Ioan I. Papp, „episcopul Aradului, Orăzii mari, Ienopolei, Hălmagiului și al părților anexate din Banatul Timișan“.

Dieceza Caransebeșului se extinde peste comitatele Caraș-Severin, Timiș, (o parte) și Torontal. Constă din 11 protopopiate cu 326 parohii matre și 43 filii, pentru cari sunt 11 protopopi 209 parohi, 146 administratori parohiali, 40 capelani și 2 diaconi. Susține 229 școli primare cu 263 învățători și un seminar teologic-pedagogic.

Episcop: „din mila lui Dumnezeu și voința poporului“ Dr. Miron E. Cristea, doctor în filosofie, (cu o teză despre M. Eminescu).

Vicar: Filaret Musta, arhimandrit. În consistor 2 asesori bisericești ordinari, (inclusiv vicarul).

11. Episcopii nouă.

Încă mitropolitul Șaguna s'a ocupat cu ideea de a mai înființa trei eparhii pe lângă cele existente. El a lăsat și o fundațiune care să servească drept bază a acestor episcopii. Congresele nationale-bisericești s'au ocupat și ele adeseori cu această chestiune, dar până acum n'au putut-o duce la îndeplinire.

Fundațiunea făcută de Șaguna a crescut în mod simțitor; astăzi ea e de peste un milion cor. Ea are în vedere numai eparhia Orăzii mari și pe a Timișoarei. Episcopia din Cluj, când o fi să se înființeze, își va căpăta partea ei din averea arhidiecezei.

Înființarea celor trei episcopii e o veche necesitate, mai ales pentru Transilvania propriu zisă, care e mult prea întinsă decât să poată fi păstorită bine din Sibiul atât de departe de periferiile nordice ale arhidiecezei.

În ce privește dieceza Orăzii mari, așa cum e astăzi, ea e în unele privințe independentă de Arad, în altele e cu totul atârănătoare de ea. Ea are în fruntea ei un vicariu episcopesc, plătit cu 10000 coroane pe an, și un consistor ca și cel din Arad sau Caransebeș, însă n'are sinod propriu, ci participă prin reprezentanții ei la sinodul din Arad. Ea își face singură rapoartele sale către sinod și anume direct, iar nu prin consistoriul din Arad.

Dela guvern își primește subvenția direct, iar cu consistorul mitropolitan, ca și cu guvernul, corespundează direct. Așa că ea e aproape o eparhie independentă, numai cât n'are episcop și sinod.

De un timp încoace guvernul unguresc, sesizat și de opinia publică, se gândește să înființeze și o *episcopie gr. or.*

ungurească, cum a înființat una pentru grec. cat. la Hajdudorog. Prim-ministrul, contele St. Tisza s'a declarat anul trecut, după eșuarea tratativilor de împăcare cu Românii, în următorul chip, în discursul său ținut la 20 Febr. în Cameră: „A fost vorba, s'a atins în discuția cu reprezentanții partidului național român, și chestia înființării episcopiei gr. or. maghiare, iar noi am declarat că guvernul nu se ocupă în prezent cu chestia aceasta, nu are în prezent intențiunea să o înființeze, însă cu privire la viitor nu-și leagă nici decum mâinile în chestia aceasta“.

Episcopii au salariu de 12000 coroane pe an și locuință. Portul lor obișnuit e identic ca formă, cu al preoților, cu deosebirea că reverenda e căptușită cu stofă de culoare roșie-purpurie, tot astfel și brâul și șireturile de pe haină. Pe cap poartă în permanență o calotă de aceeași culoare și când umblă pe afară, pălărie preoțească cu șiret de aur împletit cu purpură. La biserică poartă potcap. Intre îmbrăcăminte episcopilor și a mitropolitului deosebirea e numai în culoare, care la episcopi bate mai în violet. Imbrăcăminte de gală, e o reverendă la fel croită, însă întreagă de culoare violetă. În mâni poartă mănuși roșii. Reverenda aceasta se poartă numai arareori, la ocazii cu totul mari.

Mitropolitul e consilier intim al Regelui și poartă titlul de „Excelență“. Mitropolitul și episcopii sunt membrii ai „Casei magnaților“ (S e n a t). La dezbaterile senatului iau parte foarte rar, și anume numai când sunt la ordinea zilei legi privitoare la Biserica noastră. Atunci prelații se duc la Budapesta pentru 2—3 zile, își spun cuvântul — de obicei zadarnic —, și se întorc acasă, la turmă. Locuință în Budapesta n'are nici un prelat.

12. Mitropolia.

Mitropolit: Arhiepiscopul Ioan Meșianu; Secretar mitropolitan N. Zigre. Asesori ordinari în consistorul mitropolitan: Sediul în Sibiu.

Nu susține nici o școală și nici o altă instituție.

13. Mănăstiri.

Înainte de Unire, am avut mai multe mănăstiri, cari însă cu timpul s'au prăpădit. Unele din ele ni-au fost luate de Sârbi, în timpul când n'aveam păstori ai bisericii, altele s'au închis dela sine. Astăzi avem o singură mănăstire de călugări, la Hodoș-Bodrog, lângă Arad, cu vre-o 5 călugări.

14. Școlile susținute de Biserică.

Biserica susține mai multe școli ale sale, cu caracter confesional și anume:

	școli primare	Învățători
Arhidieceza	657	852
Dieceza Aradului . .	416	416
„ Orășii mari . . .	234	249
„ Caransebeșului	229	263
	<u>1536</u> ;	<u>1780</u>

Școlile primare sunt susținute de înseși parohiile, nu de Consistorii. Consistoriile dau numai ici și colo mici ajutoare pentru clădirea de localuri sau, mai rar, pentru întregirea salariului învățătoresc. Incolo le susțin parohiile, având cele mai multe și subvenție dela stat, pentru acoperirea salariului. Subvenția aceasta se urcă pentru toate trei eparhiile la suma aproximativă de 1½ milion coroane.

Biserica ortodoxă susține mai departe: 1 liceu complet,

școală reală inferioară și 1 școală comercială superioară în Brașov, și un gimnaziu în Brad. Școlile din Brașov sunt susținute de Biserica Sftului Nicolae de acolo, care are unele proprietăți rentabile în România. Profesorii dela liceu și dela reale au dela stat întregire la salare, în sumă de 21.000 cor.

Liceul din Brașov se bucură de un foarte bun renume în țara întreagă. Multă vreme, până ce limba maghiară nu se impusese în măsură așa de mare, era cercetat și de elevi din România.

La liceu sunt 19 profesori și 312 elevi.

La reale sunt 6 profesori și 80 elevi.

La comerciale sunt 7 profesori și 117 elevi.

Gimnaziul din Brad e susținut de Consistorul din Sibiu, care a luat asupra sa fondul comunelor din care s'a înființat și susținut timp îndelungat gimnaziul.

La gimnaziul acesta sunt 6 profesori și 131 elevi.

Dieceza Aradului susține o școală superioară de fete (școală civilă), pentru care a zidit la 1913, cu ajutorul d-lui Vasile Stroiescu din Basarabia, un splendid local nou în stil românesc. Eleve 70. Prof. 6.

Dieceza Orășii mari susține la Beiuș un internat pentru aproape o sută de elevi, cari cercetează liceul greco-catolic de acolo.

În fine, fiecare dieceză susține câte un seminar cu două secții, una teologică și una pedagogică (școală normală). Profesorii seminariali n'au subvenții dela stat. Seminariile sunt în : Sibiu, Arad și Caransebeș.

15. Tipografii, ziare și reviste eparhiale.

Pe lângă fiecare eparhie este, ca proprietate a acestora, câte o tipografie și câte o librărie diecezană sau arhidiecezană. Ele

tipăresc și pun în vânzare cărți bisericești și scolare precum și de altă natură, apoi acte oficiale etc. Din veniturile lor, cari sunt destul de frumoase, se alimentează anumite fonduri de binefacere ale eparhiilor.

Mai departe, fiecare eparhie are câte o foaie sau revistă a sa. Arhidieceza are „*Telegraful român*“ înființat de Șaguna la 1853; foaie politică și bisericească care apare de trei ori pe săptămână și e impusă preoțimei (o plătesc personal). Pe vremuri T. R. a fost o foaie foarte bună, apreciată în termeni elogioși chiar și de Eminescu, de o vreme încoace alitudinea lui politică a pierdut din demnitate. La Arad apare dela 1868, „*Biserica și Școala*“, revistă fără caracter politic, ca și *Foaia Diecezană* dela Caransebeș (1886). În aceste foi se publică pe lângă știrile oficiale ale eparhiei, concurse de preoți, învățători etc. articole de cuprins bisericesc, școlar și cultural.

Afară de revistele acestea oficiale bisericești, mai apare la Sibiu o „*Revistă Teologică*“, redactată de profesorul dela seminar Dr. Nicolae Bălan, — o publicație serioasă și demnă — precum și o „*Revistă a preoților*“ în Timișoara, redactată de câți-va preoți, cu un temperament cam aprins.

16. Averi bisericești.

Biserica ortodoxă fiind autonomă și fiind avizată a se susține sinpură, s'a îngrijit pe toate căile să-și câștige mijloacele materiale necesare. Astfel fiecare parohie își are fondurile sale, uneori destul de modeste, — își are realitățile sale, moșii, case parohiale, etc. — fundațiunile sale lăsate de credincioși de ai săi, etc. pe cari singură și le administrează și întrebuințează.

Tot astfel își au și propopiatele averile lor, în bani și în

realități (reședințe protopopești etc.), și tot astfel și consistoriile. Toate aceste realități aduc servicii și venituri frumoase bisericii; ele fac cu puțință ca Biserica să se afirme ca o putere însemnată în viața publică.

Dăm în cele următoare două tabele, pe cari le luăm din *Protocolul congresului național-bisericesc* din 1912. Din ele se poate vedea starea materială a bisericii în toate diecezele, cu sfârșitul anului 1911. Bine înțeles că dela această dată încoace averile bisericesti au sporit în mod destul de considerabil, așa că astăzi am putea lua ca total al acestor averi suma de optzeci de milioane coroane.

Iată tabelele, dintre cari cea dintâi ne arată realitățile menite spre scopuri bisericesti, iar a doua realitățile menite spre scopuri școlare :

Realități menite spre scopuri bisericești	Arhidieceza		Ep. Aradului		Ep. Orășii mari		Ep. Caransebeș	
	Numărul	Valoarea în coroane	Numărul	Valoarea	Numărul	Valoarea	Numărul	Valoarea
Edificii bisericești. . .	1114	8.256.912	341	5.307.054	297	1.490.045	349	6.629.293
Case parohiale. . .	391	844.304	90	286.057	149	321.350	96	329.410
„ pentru alte scopuri	226	527.083	48	418.382	27	731.770	58	560.360
Pământ :								
ca dotațiune preoțească	7553 jug	1.254.545	14458 jug	7.409.510	4450 jug	1.498.137	13460 jug	4.406.948
ca fundațiune biserice.	26082 „	4.044.768	1266 „	408.094	—	—	2234 „	1.314.036
Alte realități. . . .	418	360.793	—	—	45	43.400	53	128.650
Mobilier.	—	2.159.592	—	1.454.972	—	251.051	—	1.275.742
Capitaluri, fonduri și fundațiuni . . .	—	5.272.660	—	1.972.282	—	609.264	—	2.005.530
		22.720.657		17.256.351		4.945.057		16.649.969

Laolaltă: 61.572.034 cor.

Realități spre scopuri școlare	Arhidieceza		Ep. Aradului		Ep. Orășii mari		Ep. Caransebeșului	
	N-rul	Valoarea	N-rul	Valoarea	N-rul	Valoarea	N-rul	Valoarea
Edificii școlare cu locuință pentru învățător.	593	2.824.829	300	1.373.677	211	592.957	214	1.265.864
Edificii fără locuință de învățător. . . .	152	1.142.462	43	204.588	21		24	84.200
Locuințe învățătoresți.	28	35.777	32	55.494	—	—	10	17.200
Localuri pentru alte trebuințe.	26	253.266	14	38.078	12	3.080	6	6.080
Pământ :								
ca dotație învăț. . .	624 jug	140.023	2179 jug	1.055.425	1251 jug	419.910	404 jug	222.693
ca fundație școlară. .	1853 „	196.623	74 „	16.635	—	43.398	343 „	212.870
Mobilier și chirie .	—	425.176	—	172.525	—	64.484	—	118.549
Fond. și fundațiuni .	—	963.182	—	194.576	—	—	—	99.906
		5.951.377		3.110.998		1.127.839		2.032.062

La olaltă 12.222.276 cor.

(Cu totul, averi bisericești și școlare : 73.794.310 cor.)

17. Fondurile și fundațiunile bisericesti.

Consistoriile pentru acoperirea multelor și diferitelor lor trebuițe au următoarele fonduri și fundațiuni :

I. In arhidieceză.

1. Fondul general administrativ, din care se plătesc salariile funcționarilor consistoriali și ale protopopilor ; în acesta intră și subvenția dela Stat.

2. Fondul general administrativ, din care se dau diferite ajutoare.

3. Fondul seminarial, pentru susținerea seminarului.

4. Fondul catedralei, pentru întreținerea catedralei din Sibiu.

5. Fondul tipografiei arhidiecezane, din care se dau ajutoare preteselor văduve, fondului de pensii etc.

6. Fondul bisericilor, pentru ajutorarea bisericilor sărace.

7. Fondul școlar eparhial, pentru ajutorarea școalelor (în aceasta intră și subvenția de 31.000 cor. dela „Universitatea săsească“).

8. Fondul de pensii.

9. Fundațiunea „Vasile Moga“, din care se dau burse pentru universitari și se plătește fiscalul consistorial.

10. Fond. „Francisc Iosif“, din care se dau burse (de câte 100 cor. pe an, teologilor și pedagogilor).

11. F. „Șaguna“, pentru ajutorarea bisericilor și școlilor.

12. F. „Pantazi“, din care se va dota preoțimea, începând cu anul 1955.

13. Fond. „Andronic“, din care se dau burse ucenicilor industriali, calfelor și meșterilor începători.

14. „Fondul cultural“, pentru ajutorarea școlilor și a învățătorilor.

15. Fondul de asigurare, din care se dau și ajutoare la zidiri de biserici noi și despăgubiri celor arse.

16—20. F. „iron Romanul“, fond. Cologea, fond. Peloviciu, fond. Vlad și fond. A Mihaiu, pentru stipendii teologilor, liceștilor și universitarilor.

Toate aceste fonduri laolaltă dau, la 31 Dec. 1913, suma de 6.699.416 (cu o creștere de 124.923 cor. față de anul trecut).

Afară de acestea la consistoriul din Sibiu mai sunt depozitate de ale diferitelor comune bisericesti, etc., în suma de 1.157.805 cor.

Dieceza Aradului.

	<u>Cor.</u>
1. Fondul general diecezan	80.267,48
2. Fondul instruct al episcopiei	10.469,89
8. F. Seminarial	306.272,10
4. F. diecezan p. promovarea culturii religioase	94.665,49
5. F. pentru biblioteca preparândială	1.382,18
6. E. sinodal-congresual	34.842,02
7. F. de asigurare contra focului	222.826,27
8. F. diecezan pentru înființarea unui gimnaziu român în Arad	31.057,26
9. F. de pensiune al funcționar. și profesorilor	161.182,58
10. F. bisericesc-clerical	930.473,93
11. F. școlar	105.318,66
12. F. pt. ajutorarea preoțimei diecezane	1.669.262,—
13. Depozite de cassă	1.274.453,18
14. F. pentru despărțirea ierarhică a comunelor mixte (cu sârbii)	2.941,33
15. F. p. școala din Timișoara-Fabric	8.080,23
16. F. „I Meșianu“ p. ajutorarea biser. sărace	160.803,04
17. F. cultural	47.711,52
18. F. librăriei diecezane	208.112,27
19. F. Școalei civile	264.678,41
20—34. Dif. fonduri de stipendii în sumă de	693.988,—
	<hr/> 6.308.587,84

Dieceza Orăzii mari.

4 Diferite fonduri în sumă de 22.447,25

Dieceza Caransebeşului.

	<u>Cor.</u>
1. Fondul preoţesc pentru ajutorarea vădu- velor şi orfanilor	594.256,82
2. Fondul general administrativ	105.060,01
3. F-dul instruct episcopesc	77.491,10
4. F. şcolar eparhial	15.312,53
5. F. p. acoperirea sidoxiei episcopeşti . .	973,75
6. „ „ „ convenţiei	202.665,30
7. F. p. cheltuel. deputaţilor sinod. şi congres.	8.725,86
8. F. de pensuni	238.025,77
9. Fondul internatului	38.016,33
10. F. bisericesc-cultural	47.135,53
11. Tipografia şi librăria diecezană	68.425,07
12. Fond eparhial special	231.890,46
13. Diferite fundaţiuni mai mici	<u>1.579.103,28</u>
Laolaltă	2.870.403,17

Toate fondurile şi depozitele eparhiilor la olaltă 14.793.980.
Mitropolia administrează şi ea unele fonduri şi fundaţiuni,
şi anume (la sfârşitul anului 1913):

	<u>Cor.</u>
Fundaţiunea Gozsdu (pentru stipendii) . .	7.338.598,40
„ Trandafil
F-dul celor 2 eparhii (Timișoara şi Oradea)	988.258,31
Fondul general mitropolitan.	161.057,24
F-dul congresual	17.418,90

Eparhiile mai au afară de fonduri și unele realități. Așa cea din Sibiu are mai multe case date cu chirie, apoi un Hotel, (și acesta dat cu chirie) și, în stârșit, niște moșii, date și ele în arendă. Toate aceste realități, cari aduc venituri frumoase pentru diferitele trebuințe culturale ale bisericii, s'au câștigat prin bunele economii ce s'au făcut la Consistorii. Și eparhia Aradului și a Caransebeșului, au unele realități.

17. Salarele funcționarilor bisericești.

În arhiedeceza Transilvaniei :

	<u>Cor.</u>
Arhiepiscopul	24.000
Vicarul arhiepiscopesc	6.000
Assesorii consistoriali (5) câte	4.000
Inspect. școlar și secret. consistor. câte	3.600
Directorul seminaril	4.600
Profesorii definitivi	3.600
„ provizori	2.400

Protopopii : 1.500 cor. pe an, plus veniturile dela parohie de cl. I.

Cateheții, în posturile sistemizate: 2.400 cor. în care sumă se cuprind remunerațiile ce le capătă dela stat.

Gradațiile : 10 % după salar, din 5 în 5 ani.

Indemnizarea de locuință („relutul de quartir“) e de 30 % după salarul fundamental.

Dieceza Aradului :

Episcopul	12.000
Asesorul ordinar.	3.000 cor.
Secretarul consistorial	3.000
Directorul seminarial salar 1600, bani de loc. 400 ; remunerație de director 400, cvincvenale 600, cu totul	3.000
Profesorii : salar 2.400, bani de loc. 400	2.800
Vicarul dela <i>Oradea mare</i>	10.000

Dieceza Caransebeșului :

Episcopul	12.000
Acesor ordinar, salar 2.400, plus altele .	4.000
Directorul seminarial	4.200
Profesorii, salar fundam. și locuință . .	2.600

II. Biserica greco-catolică română (unită)

INTRODUCERE

Biserica gr. cat. română datează din anul 1700, când o parte a Românilor din Transilvania, în frunte cu mitropolitul *Atanasie Anghel*, forțați de împrejurări *politice*, au primit învățătura romano-catolică, rămânând însă și mai departe cu ritul oriental. Indată după Unirea cu Roma mitropolitul Atanasie a fost redus la rangul de episcop și supus jurisdicției primatului romano-catolic de Strigoniu. Totodată a fost mutat din Alba-Iulia (Bălgrad), — unde își avea reședința și un episcop romano-catolic, — la Făgăraș, de unde urmașii lui au fost apoi mutați la Blaj. La 1776 se mai înființează o episcopie gr. cat., la Oradea mare, iar la 1853, alte două, la Gherla și la Lugoj. În acest an episcopia de Blaj e ridicată la rangul de mitropolie și întreaga biserică gr. cat. e scoasă de sub jurisdicția primatului de Strigoniu, căpătând un fel de autonomie a sa, destul de relativă, de altfel ¹⁾.

1) Cu privire la autonomia bisericii gr. cat. iată cum s'a exprimat ministrul-președinte ungar, contele St. Tisza, în ședința dela 24 Februarie 914. când a raportat despre eșuarea tratativilor de pace cu Românii: „Chestia autonomiei provinciei bisericești gr. cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, va fi rezolvită deodată cu autonomia romano-catolicilor, dar guvernul nu are excepție, ca la rezolvire raporturile speciale ale numitei provincii bisericești să fie luate în considerare în mod corespunzător. *Despre aceea, deci ca autonomia lor să fie separat organizată, după modesta mea părerea nu poate fi vorba.*”

În ce privește *doctrina* biserica gr. cat. s'a unit la 1700 cu biserica rom. cat. în patru puncte, și anume :

- 1) Recunoașterea Papei dela Roma de cap văzut al Bisericei.
- 2) Purcederea Duhului Sfânt și dela Fiul,
- 3) Purgatorul, și
- 4) Impărtășania cu pâine nedospită.

La 1900, când s'a ținut la Blaj, al treilea conciliu provincial în amintirea celor 200 de ani dela „Sf. Unire“, reprezentanții bisericii gr. cat. s'au pronunțat astfel în ce privește doctrina : *„Declarăm că credem și mărturisim toate și una câte una, câte le crede, le mărturisește și le învață Una, Sânta, Catolică și Apostolică Biserică a Romei“*. Așa dară nu numai în patru puncte e identică astăzi biserica gr. cat. cu cea rom. cat., ci în toate. Și cu toate acestea, în cărțile rituale gr. cat. „Crezul“ e fără *Filioque*, în forma orientală. Iar cuminecătura se face și ea cu pâine dospită, ca la gr. or., iar nu cu azimă, ca la rom. cat. Deci în două puncte esențiale *de fapt* doctrina gr. cat. nu e identică cu cea rom. cat., ci cu cea gr. or.

Tot așa de echivocă e chestia *Bibliei* în biserica greco-catolică. S. Congregație a Bisericii catolice a fixat anume la anul 1835 că „versiunile Bibliei în limbile materne nu trebuie permise, afară de acelea ce vor fi fost aprobate de Scaunul Apostolic, sau se vor fi edat cu adnotațiuni luate din Sfinții Părinți ai Bisericii sau dela bărbați erudiți și catolici“. Conciliul provincial al III, ținut la 1900 în Blaj a enunțat pe baza decretului papal, că nici pentru gr.-cat. nu se va putea tipări o *Biblie românească*, decât „cu adnotațiuni luate din ss. părinți ai bisericii sau dela bărbați erudiți și catolici“. La o astfel de *Biblie* lucrează de mai mulți ani propozitul capitular din Blaj, Dr. Victor Szmigelski, pe urma căruia va și apărea, în curând, o *Biblie catolică* pentru Români.

În ce privește *ritul* bisericii greco-catolice-române, — care avea să fie cel oriental — s'au introdus o mulțime de lucruri romano-catolice, străine și de caracterul răsăritean al bisericii și de spiritul poporului românesc. Așa s'a introdus d. e. „Devoțiunea Rozariului“. La 1883 Papa a ordonat ca întreaga biserică catolică să dedice în viitor luna Octomvrie devoțiunii Rozariului, în amintirea ajutorului dat de Prea curata Vergură Maria creștinilor într'o luptă contra dușmanilor lor, în sec. XII. Ordinariatul dela Blaj considerând că rugăciunea Rozariului nu e cunoscută în biserica răsăriteană, a dat ordin ca în locul ei să se citească în luna Octomvrie întreagă Paraclisul Maicei Domnului, în formă de rugăciune. „Ordinariatul de Lugoj însă nu numai că îndeamnă pe toți creștinii, ca fieștecare ori în public, ori în privat în casa sa și în familia sa să zică rugăciunea Rozariului, ci întreaga lună lui Octomvrie a anului 1883 voiește să fie dedicată și sfințită Impărătesei Mamei, cu rugăciunea Rozariului“ (Vezi: I Genț: „Administrația bisericească“, pag. 610). Circulara Ordinariatului încheie: „De oarece însă în ținutul parohiilor Diecezei Lugoșului poporul credincios nu s'a îndatinat a face rugăciuni după forma Rozariului, Ordinariatul prescrie să se reciteze: Paraclisul, cu aceea că acei credincioși cari vor zice rugăciunea aceasta cu evlavie odată în biserică, ori la caz de împiedicare și în casa lor, și se vor ruga după cugetul Sfinției Sale a Pontificelui, dobândesc indulgență de 7 ani și de atâtea cvadragene. Iar celor ce vor zice rugăciunea aceasta de 10 ori, își vor mărturisi păcatele în părerea de rău și se vor cumineca, li se concede indulgența plenară“ (Nr. 1427/1883).

„În dieceza Orășii mari devoțiunea Rozariului mai cu seamă în părțile Sătmarului, a început a se răspândi din ce în ce

mai mult, și în lipsa textului autentic românesc, începeau în unele locuri a-l recita Rozarul în limba maghiară. Ca nu cumva chiar și această deosebire privată, altcum de tot lăudabilă și folositoare — zice p. I. Genț, protopopul gr. cat. dela Oradea mare — să fie un mijloc spre aceea, ca credincioșii cu încetul să-și uite limba lor liturgică, limba maternă, limba română, Ordinariatul a procurat textul autentic român al acestei devoțiuni și a încuviințat această devoțiune, ca devoțiune privată“.

Un alt caz care ne dovedește abaterea dela ritul răsăritean, e următorul: Catolicismul apusean strămătorat simte nevoia de a se ruga lui Dumnezeu ca să-și coboare pacea asupra bisericii catolice.

Papa Leon al XIII-lea prin enciclica sa dela 15 August 1889 impune deci tuturor ca „pentru a dobândi dela D-zeu pace Bisericii sale și sfârșit la atâtea rele și persecuțiuni de cari este ea atacată, să esciteze pietatea creștinilor și să învoace în decursul lunei Octomvrie patroniciul puternic al Preacuratei vergine Maria și a Sfântului Iosif, patronul Bisericii catolice. Celor cari vor recita cu pietate această rugăciune către Sf. Iosif, Papa li-a conces pentru fiecare dată indulgență de 7 ani și tot atâtea cvadragene“. În legătură cu această enciclică papală, epp. dela Oradea, Mihail Pavel, a dispus ca de aci încolo în fiecare an, în decursul lunei Octomvrie, după liturgie, fiecare preot dimpreună cu poporul, să reciteze rugăciunile impuse de papa, și comunicate fiecărui preot din dieceza Orăzii.

Din acestea e evident că biserica gr. cat. n'a păstrat nici doctrina și nici ritul vreunuia din cele două biserici din care e compusă, ci ea balansează atât în ce privește doctrina, cât și ritul.

În ce privește *organizația internă* a bisericii, aceasta de asemenea nu prezintă un caracter unitar și nici măcar un

amestec logic de lucruri. Unele principii fundamentale ale acestei organizații sunt constituționale, ca în biserica răsăriteană, altele absolutistice, ca în biserica apuseană. „Autonomia” însăși, e mai mult o ficțiune, căci nunții papali și Papa însuși, la care se pot apela diferitele chestiuni, exercită asupra bisericii gr. cat. o influență destul de simțită în unele privințe.

Atârnarea bisericii unite de cea rom. cat. e evidentă și din următoarele: Clerul gr. cat. se pregătește în parte, în seminarii rom. catolice, la Roma, Viena, Budapesta, Oradea-mare, Ungvar etc.; episcopii gr. cat. iau parte la conterințele și la sinoadele romano-catolice, iar credincioșii gr. cat. din afară de Transilvania și Ungaria, sunt supuși direct jurisdicției romano-catolice. Astfel Românii gr. cat. emigrați în America sunt supuși episcopilor rom. cat. de acolo, iar biserica gr. cat. din București e supusă Monseigneurului Raymund Netzhammer, care e pomenit la toate slujbele, câtă vreme d. e. protopopiatul calvin unguresc din București e supus episcopului calvin din Cluj!

De altfel gr. cat. se gândesc ca, după războiu, să înființeze „cel puțin un vicariat unit la București”, după cum scrie „Cultura creștină” din Blaj (10 Martie 1915).

A. Organizația bisericii greco-catolice

Bazele pe cari e organizată biserica gr. cat. română nu sunt nici constituționale, nici absolutistice, ci și constituționale și absolutistice, și aceasta din motivul că ea a păstrat, după 1700, părți din vechea organizație constituțională a bisericii ortodoxe, peste cari s'au suprapus apoi influențe romano-catolice absolutistice.

Aceste influențe în unele dieceze sunt mai multe și mai puternice, în altele mai puține și mai slabe, după cum se va vedea din cele următoare.

I. PAROHIA.

Și în biserica greco-cat. avem parohii propriu zise (cari însă nu se numesc matre) și „filii“.

Comunele bisericesti, ca persoane juridice, în cauze de drept privat cari se pertractează înaintea judecătorilor, nu se pot prezinta prin reprezentanții lor (paroh, curator etc.). Dreptul de a reprezinta o comună bisericască îl are numai episcopul, care trimite ca reprezentant al său pe avocatul diecezan.

În punctul acesta e o deosebire esențială între biserica gr. cat. și între cea gr. or. În aceasta din urmă fiecare comună bisericască, fiind independentă, trebuie să-și apere singură drepturile ei. Cât de mare e desavantajul pe partea bisericii

- gr. cat. în acest punct, s'a putut vedea și mai ales simți cu prilejul organizării episcopiei ungurești de Hajdudorog.

În fiecare parohie este o

1. Adunare parohială.

Adunarea parohială e aproape identică cu sinodul parohial gr. or., cu deosebirea esențială însă că nu ea alege pe preot și pe învățător. Adunarea se ține în fiecare an, în Ianuarie. Re-prezentanța ei e :

2. Curatorul bisericesc.

Acesta iarăș e aproape identic cu comitetul parohial gr. or. cu deosebirea, iarăș esențială și mai ales foarte caracteristică, că ea îl alege pe învățător, dar nu și pe paroh, care e numit de Consistor. Curatorul îngrijește și de afacerile financiare ale parohiei, având astfel și atribuțiile epitropiei parohiale gr. or., pe cari, le exercită prin „curator“.

Președintele curatoratului e totdeauna preotul (la gr. or. nu !). Membrii : 7 și un notar ; în comunele cu peste 1000 suflete 9 și un notar. Membrii nu pot fi înrudiți între sine. Curatorul e, în arhiedieceasă, și „scaunul școlastic“, în care calitate numește pe un membru „inspector al frecvențării școlai“, iar pe altul „inspector al supraedificatelor școlastice“. Un membru e „curator primar“ și e cassier al bisericii. În dieceze scaunul școlastic e deosebit de curatorat. În ce privește alegerea membrilor curatoratului nu există o normă uniformă ; în unele dieceze se alege pe trei ani, în altele se numesc pe viață. Curatorul, unde este identic cu scaunul școlastic, îl alege și pe învățător, sub conducerea protopopului.

II. DISTRICȚUL PROTOPOPESC.

Organizarea protopopiatelor nu e uniformă în toate dieceșele. La Lugoj și la Oradea mare influența rom. cat. a creat două feluri de protopopiate, numite *decanate* și *arh diaconate*. Decanul e protopop-inspector peste alte 2 — 3 protopopiate vecine.

Fiecare protopopiat are un

1. For protopopesc.

Acesta e autoritatea judecătorească, disciplinară și matrimonială de p.ima instanță. Mai e apoi în fiecare protopopiat și câte un *Senat școlastic*, pentru afacerile școlare din protopopiat, — apoi așa numita :

2. Adunare protopopească sau Congregațiune districtuală.

Această constă din toți preoții din protopopiat. Nu e o corporațiune cu caracter bine determinat, ci e mai mult o „conferință prețească“. Ea se sfătuește „despre execuțiunea decretelor și a statutelor sinodali, despre înființarea de fonduri districtuali, de biblioteci tractuali și despre proapșirea clerului în știință și în virtute“. Tot aici se aleg și „asesorii la forul protopopesc și deputații la sinodul diecezan“.

III. VICARIATUL

Afară de protopopiate mai sunt în fiecare dieceză (afară de Oradea mare) și așa numitele *vicariate*. *Vicarul foraneu* e un fel de reprezentant al episcopului în părțile mai îndepărtate ale diecezei, dar de fapt, n'are jurisdicție mai mare ca un protopop, ci e numai cel dintâi dintre protopopii unui ținut. În dieceza

Gherlei vicarii au în jurul lor *consistorii subalterne*, cari însă n'au atribuții mai înalte decât forurile 'protopopești din celelalte dieceze.

IV. DIECEZA.

Organele diecezelor bisericii greco-catolice române sunt :

1. Capitlul.

Capitulul e senatul care ajută pe episcop la conducerea diecezei, dându-și în unele chestiuni părerea, iar în altele consensul.

Când un scaun episcopesc e vacant, capitlul administrează dieceza cu putere de jurisdicțiune episcopească, dar cu restricțiunea de a nu introduce nici o modificare esențială. Pentru acel timp își alege un vicar general capitular, în cele spirituale, și un econom, în cele temporale. Canonicii au drept de vot la alegerile de episcop.

Agendele principale ale Capitlului sunt : să administreze fundațiunile și fondurile diecezei. Canonicii trebuie să fie în toate la dispoziția episcopului „și să lucreze din toate puterile la cultivarea științelor, înflorirea bisericii și la sporirea Sfintei Uniri“.

„Veneratul Capitlu“ e o instituție rom. cat. introdusă în biserica gr. cat. „prin pia liberalitate“ a episcopului I. Bob dela Blaj, la 1807. Până la acel an episcopul se ajuta la conducerea afacerilor diecezei cu călugării ordului bazilitan din Blaj. Bob a înființat capitlul cu 7 „staluri“ de canonici, toți celibi, pentru susținerea cărora a lăsat o fundațiune anume. La 1854 Impăratul Francisc Iosif a înființat încă trei staluri de canonici, cari pot fi și căsătoriți. Capitlul din Blaj constă din 10 cano-

nici, care fiecare are atribuții deosebite și numire deosebită. Ei se numesc, unul : canonic arhipresbiter sau prepozit, ceilalți : canonic lector, canonic penitențiar, canonic cantor, canonic custode, canonic referendar, canonic scolastic, canonic cancelar, canonic prebendat și canonic teolog.—Capitlurile din cele trei dieceze constau din câte 6 canonici.

Canonicii plătiți din fondurile bisericii sunt aleși de capitolu și de episcop, cei plătiți de Regele sunt numiți de acesta pe baza unei candidări de trei persoane făcută de mitropolitul. Când moare un canonic dintr'un stal superior, canonicii cari urmează după el înaintează în mod automat.

Primul canonic, arhipresbiterul, numit de obicei „prepozit capitular“, la Blaj e și vicar general al mitropolitului, pe care îl înlocuește în orice chestiune de administrație a bisericii. Dela sentința vicarului, care e egală ca putere cu a episcopului, se poate face apel numai la mitropolitul (dela sentința vicarului foraneu se poate apela la episcop).

2. Consistorul episcopesc.

În fiecare dieceză este, afară de Capitolu, și câte un *Consistor episcopesc*, căruia i se mai zice și *Ordinariat*. În arhidieceză el se numește *Consistor metropolitan* și constă din : mitropolitul, cei 10 canonici, vicarul de Făgăraș, toți proto-popii actuali și onorari ai arhidiecezei și câțiva reprezentanți ai institutelor de învățământ din Blaj —, cu totul, afară de canonici, 31 de *asesori consistoriali*.

Consistorul dela Gherla („Sfântul scaun consistorial“), are pe lângă cei 6 canonici, încă 87 de asesori, cel din Lugoj 26 asesori.

Asesorii sunt *numiți* de către episcop.

La ședințele consistorului de obicei nu iau parte decât asesorii cu locuința în orașul de reședință; ceilalți participă foarte rar.

Agende: Afacerile bisericești, școlare și financiare și chestiunile judecătorești și civile, criminale și matrimoniale. Judecător ordinar în toate aceste afaceri de fapt e episcopul (după norma rom. cat.), care însă își deprinde această putere judecătorească prin consistorul episcopesc, ca for ordinar în aceste cauze. În realitate Consistorul e mai mult o corporațiune care-l ajută pe episcop; de hotărât el nu poate hotărî nimic contra voinței episcopului, a cărui voință e singura hotărîtoare.

Ca organe speciale ale Consistoriilor funcționează, a) *Tribunalul matrimonial de a II instanță*, pentru afacerile matrimoniale, b) *Exactoratul diecezan*, pentru afacerile financiare ale diecezei și c) *Senatul scolastic diecezan*, pentru afacerile școlare. Aceste foruri sunt prezidate de președinți anume, nu de episcopul însuși.

3. Sinodul diecezan.

Membrii sinodului diecezan sunt: toți capitularii, protopopii și administratorii protopopești, superiorii mănăstirilor și deputații bisericești ai institutelor de învățământ și ai clerului.

Agendele: 1) în caz de vacanță a scaunului episcopesc candidează pentru acesta trei persoane, dintre cari Regele numește una. Această persoană sinodul o recomandă spre consacrare Conciliului provincial, 2) publică decretul conciliului provincial și le execută, 3) ia măsuri relative la ridicarea moralității și a culturii (prin instituturile de învățământ, etc.).

Sinoadele ar trebui să se ție în fiecare an, în realitate ele

se țin însă foarte rar. În arhidieceză s'au ținut până la 1910, numai vr'o 10; în dieceza Gherlei o singură dată, la 1882, în a Orăzii mari de asemenea (1882); în a Lugojului 2, la 1882 și 1883.

Pertractările în aceste sinoade sunt secrete. Deciziunile le comunică mai târziu episcopul prin circulări.

V. MITROPOLIA.

O situație neprecizată din punct de vedere administrativ e aceea dintre episcopi și mitropolit. Episcopii de fapt nu sunt autonomi în eparhiile lor; ei „nu pot face nimic momentuos fără știrea și conlucrarea mitropolitului“. Un consistor mitropolitan propriu zis, ca la gr. ort. nu este; mitropolitul decide singur în cauzele venite din episcopii. Există numai „conferințe“ ocazionale, la Blaj, ale mitropolitului cu episcopii. Mai există pentru cauzele matrimoniale un „*Tribun. I matrimonial de a II-a instanță pentru dieceze*“, compus din membrii dela Blaj.

Toate diecezele la olaltă țin, pentru afacerile comune de mai mare importanță, *conclii provinciale*. Astfel de concilii s'au ținut până acum numai trei și anume la 1872, 1882 și 1900. Ultimul s'a ținut cu prilejul aniversării de 200 de ani dela „Sf. Unire“, când Biserica greco-catolică întreagă a înțoit legăturile cu Roma. „Declarăm — a enunțat Conciliul — că credem și mărturisim toate și una câte una, câte le crede, le mărturisește și le învață Una, Sânta, Catolică și Apostolică Biserică a Romei“

De sinodul provincial se ține luarea măsurilor necesare pentru înflorirea și binele bisericii, introducerea uniformității în administrațiunea ierarhică, păzirea nevătămată și apărarea autonomiei și integrității Provinciei bisericești. Tot astfel

consacrarea episcopilor provinciali aleși de clerul respectivei dieceze prin *trina candidațiune*.

Membrii cu vot decisiv ai sinoadelor provinciale sunt Episcopii. De obicei se cheamă la aceste concilii și alți bărbați ai bisericii, atât clerici cât și laici.

VI. SCAUNUL APOSTOLIC.

Cel din urmă for judecătoresc, disciplinar și matrimonial al bisericii gr. cat. e Scaunul apostolic. El judecă în chestiunile cele mai vitale ale bisericii gr.-cat., ca și în ale bisericii romano-catolice universale. (El a judecat d. e. mai pe urmă în chestia creării episcopiei gr.-cat. maghiare de Hajdudorog).

Papa ca șef al Bisericii, trebuie pomenit la serviciile divine în toate locurile unde se pomeniște episcopul sau mitropolitul

B. Situația actuală a bisericii greco-catolice

1. Parohii.

Parohii gr. cat. române sunt:

In arhiidieceză	704
Dieceza Gherlei	487
„ Orăzii mari	120
„ Lugojului	164

Pentru viața bisericii gr. cat. e foarte caracteristic numărul cel mare al fiiiilor.

Sunt anume filii:	cu sub 50 credincioși	cu peste 50 credincioși
In Arhidieceză	675	
Dieceza Gherlei	102	263
„ Orăzii mari	75	225
„ Lugojului	213	47
	380	535

Laolaltă filii: 1590 (gr. or. 589).

Numărul cel mare al fiiiilor se explică prin faptul că gr. cat. caută cu toate mijloacele să-și sporească credincioșii în parohiile cu credincioși de altă confesiune și mai ales în parohii gr. or. In dieceza Lugojului din cele 159 comune, câte numără la 1891, nu mai puține de 84 erau „întoarse la Sf. Unire“ după anul 1830. In cele 159 comune erau cu totul

92.175 gr. cat. și 336.396 gr. or., o dovadă și din laturea aceasta, despre felul de acaparare a credincioșilor gr. cat.

Dacă gr. or. ar avea aceleași mijloace de luptă, ar trebui să aibă, în comparație cu gr. cat. cel puțin 2.000 de filii, dar de fapt n'au decât 589, și și acestea le are în partea cea mai mare nu printre gr. cat., ci în teritoriul gr. or. câte vreme gr. cat. cel puțin jumătate din filii le au printre gr. or.

În ce privește *bisericele gr.-cat.* ca *clădiri*, ele nu prezintă deosebiri esențiale față de cele gr.-or. *Serviciul divin* se ține întocmai ca și la noi, deosebirea e numai că la gr.-cat, se zice în loc de liturghie—misă, în loc de Duh—Spirit, în loc de Fecioară—Vergură, și în loc de Doamne miluește-ne—Doamne îndură-te spre noi. *Cântările* sunt tot cam așa, dar mai prelungi și mai trăgănate. Cărțile rituale sunt tipărite toate la Blaj.

2. Pregătirea preoților.

Preoții se pregătesc în seminarii, cărora li se zice și „Facultăți teologice“, în cari se intră cu bacalaureatul. Seminarele în cari învață viitorii preoți gr.-cat. pot fi greco-catolice sau romano-catolice. Cei mai mulți învață în seminarii greco-cat., dar aceia cari se pregătesc pentru cariere preoțești mai înalte de obicei învață în seminarii romano-catolice, la Pesta, Viena sau Roma. Unii învață și la Timișoara, Oradea-Mare sau Ungvár. Adevărat că cultura câștigată în seminariile romano-catolice e mai vastă din punctul de vedere al teologiei catolice, decât în seminariile românești, dar din punctul de vedere al poporului pe care clericii sunt chemați a-l conduce, e destul de păgubitoare. Această cultură străină a îndepărtat într-o măsură oare care, biserica gr.-cat. nu numai de tradițiile

ei vechi, de spiritul românesc, ci și de interesele cele mai vitale ale neamului românesc întreg. Încă acum o su'ă de ani se plângea contra oamenilor imbibăți cu teologie dela Roma, Petru Maior, el însuși teolog de Roma, care însă adusese din Cetatea eternă altceva, decât unii contemporani de-ai lui și mai ales decât cei mai mulți urmași ai lui. El zicea în *Procanonul* său: „Ba și acum se află, cari învățând la Roma teologia socotesc că numai acelea sunt adevărate, care le-au auzit la Roma și doar și sângele și l-ar vărsa pentru monarhia Papei. O, de ar fi apărut Dumnezeu neamul românesc de astfel de oameni învățați și teologi, cari numai cu autenție, cu țif și cu vâlfa ce au în haine, și în locul lăcașului său, vreau să învingă pe toți; de spun ceva de Roma, să taci, să înlemnești, să caști gura. De arăți din Sf. Părinți, din soboare, și din istoria cea veche a bisericii asupra părerilor lor, îndată ești schismatic și mai rău decât ereticii. Trebuie înaintea ăstora toți să plece capetele, să-i chemi *rabi, domnule, Măria Ta* și alte titluri cari nu se potrivesc cinului călugăresc. Și în acestea lucrând li-se pare că atunci țin mai tare canoanele bisericesti și aduc slujbă lui Dumnezeu!“

Răul acesta în anii din urmă a început să mai scadă întru atâta, întrucât pentru pregătirea preoților din dieceza Lugojului și a Orăzii mari, cari aproape toți se pregăteau în seminarii rom. cat., s'au deschis în ultimii doi ani seminarii românești, în Lugoj și în Oradea. Cellalt rău, că cei ce se pregătesc pentru cariere mai înalte, își fac educația în școli străine, a rămas și mai departe.

Seminariile românești sunt toate împreunate cu internate, din care nu se poate ieși decât anevoie. Elevii sunt toți burșieri și se poartă cu barba și mustățile rase, iar ca îmbrăcă-

minte poartă în permanență revereandă. Limba de propunere e cea românească, afară de seminarul cel din Gherla, unde cele mai multe materii se predau în limba latină.

Materiile cari se predau sunt aproape exclusiv de natură teologică, prin cece seminariile gr. cat. se deosebesc de cele ortodoxe, cari dau și o anumită cultură profană. Spiritul întregii instrucții e destul de strâmt, de scolastic. Se învață multă știință teologică, dar se ignorează foarte multe lucruri importante pentru viața practică, pe care au s'o trăiască și s'o conducă preoții mai târziu. Din acest motiv preoții gr. cat. sunt cu orizonturi mai înguste și nu pot influența în deajuns viața poporului, cu multele ei necesități.

După terminarea studiilor „clericii“ dau *examenul de ordinanzi*, pe baza căruia au dreptul de a concura la parohie.

Cei mai mulți se căsătoresc înainte de hirotonire, dar sunt destui și de aceia, cari se fac preoți celibi. Cei cari se căsătoresc trebuie să ia fete de preoți gr.-cat. din dieceza proprie. In caz contrar trebuie să plătească anumite taxe destul de considerabile. Și anume:

Clericii din arhidieceză, cari se căsătoresc cu fete ai căror părinți nu sunt preoți sau nu sunt preoți din arhidieceză, plătesc o taxă de 300 cor. în favorul fondului viduo-orfanal, iar cei cari iau fete de altă confesiune — 600 cor.

In dieceza Gherlei: Clericii cari iau de soție fete de mireni sau de preoți din alte dieceze plătesc 800 cor. pentru fondul viduo-orfanal.

In dieceza Lugojului: Clericii cari iau fete de mireni gr. cat. 800 cor.; cari iau fete de preoți gr. cat. din alte dieceze 600 cor., cei cari iau fete de altă confesiune 1000 cor. pentru fondul preoților deficienți și viduo-orfanal.

În diec. Oradea-mare : cei cari iau fete de mireni gr. cat. sau fete de preoți gr. cat. din alte dieceze 1500 cor. ; cei cari iau fete de alte confesiuni 2000.

3. Numirea preoților.

Când o parohie devine vacantă, ea se curentează, adică se publică concurs pentru ocuparea ei. Doritorii de a o ocupa își trimit cererile la Consistor, care numește dintre concurenți pe acela, pe care-l crede mai potrivit.

În parohie, preoții gr. cat. au aceleași îndatoriri față de biserică și față de școală, ca și preoții gr. orientali. Ceea ce trebuie remarcat însă la ei e că ei predică incomparabil mai mult ca cei gr. or. și sunt mai zeloși pentru biserica lor, adesea chiar pe contul intereselor naționale.

Preoții din Arhiedieceză au o „*Reuniune de misiuni*“. Membrii ei țin în fiecare an „*exerciții spirituale*“ în diferite sate, predică poporului, adunat, fac servicii divine și spovedesc credincioșii. E pusă sub scutul „*Prea curatei Vergure Maria refugiul păcătoșilor*“.

4. Portul clerului.

Preoții poartă : reverendă, brâu și grecă de culoare neagră. Pardesiu sau palton peste ele. Administratorii protopopești poartă brâu roșu.

Protopopii : brâu roșu și grecă cu căptușeala roșie și șinor (șiret) pe grecă și pe pălărie colar negru.

Vicarii foranei se poartă la fel cu canonicii.

Canonicii din dieceza Lugojului poartă anumite „*insignii capitulare*“, aprobate de însuși Regele. Afară de aceea,

În toate diecezele ei poartă o decorațiune atârnată de o panglică, a cărei culoare variază după dieceze.

Canonicii și chiar și unii protopopi și preoți, poartă uniformă curat catolică, cu pelerină scurtă peste umeri la haina obicinuită.

De altfel nici preoții greco-catolici nu poartă de obicei haină pretească; ei poartă haine civile, de obicei redingotă cu vesta încheiată până sus peste gulerul întors ca la soldați. Portul acesta se cheamă „civil-canonic“.

Mitropolitul poartă la biserică potcap. E singurul ierarh greco-catolic, din trecut și de azi, care poartă potcap, după obiceiul răsăritean.

În ce privește titulatura, preoților li se cuvine titulatura de: Onorat, — protopopilor, administratorilor protopopești, și asesorilor consistoriali: Mut Onorat, — Vicarilor foranei și canonicilor: Prea onorat; Profesorilor de Teologie: Clarissime.

De fapt, protopopilor și canonicilor li se zice: Reverendissime, iar acestora din urmă mai ales: Măria Sa. Episcopilor li se zice Ilustritate, mitropolitului Excelență.

5. Salare și venite prețești.

În ce privește salarele și preoții greco-catolici au, însă numai dela 1909 încoace, congruă dela stat. Celelalte venituri sunt tot cam ca la greco-orientali. (Venitele lor în natură se numesc „lecticalii“).

În ce privește trecerea la pensii: Preoții din arhidieceză trec la pensie după 45 de ani de serviciu, cu 77.5% din salariul pe care-l au atunci.

Preotesele văduve: 50%, după salariul preotului, un orfan 25% din cât are mama lui.

La Gherla pretesele văduve: 200 cor; un orfan 40 cor.

Oradea mare: văduvele 300, 350, 400 cor. pe an, după anii de serviciu ai preotului (10, 25 peste 25). Un orfan 40 cor.

Pensia preoților 600, 700, 800, 1000 cor., — după 10, 20, 30, 40, de ani.

6. Protopopi și districte protopopești.

În locul unui protopop răposat sau pensionat episcopul de regulă *numește* un administrator protopopesc, pe care, după un an de zile, Ordinariatul îl alege *protopop actual*. Protopopii se numesc în unele dieceze și arhidiaconi, iar administratorii viceprotopopi sau vice-arhidiaconi.

Datoriile și drepturile protopopilor sunt identice cu ale celor greco-orientali, cu mici deosebiri neesențiale. Pentru vizitațiile canonice ei nu capătă diurne.

În ce privește districtele protopopești :

În Arhidieceză : 1 protopop se vine pe 22 parohii și 21 filii.

Dieceza Gherlei : " " " " 11 " " 8 "

" Lugojului : " " " " 8 " " 14 "

" Orășii mari : " " " " 8 " " 19 "

7. Episcopii și mitropolitul.

În ce privește alegerea episcopilor nu există uniformitate în toate diecezele. În unele sinoadele diecezane obișnuiesc a recomanda Regelui trei persoane, din care acesta numește pe cel care-i convine mai mult, într'altele sinoadele n'au acest drept, ci dreptul acesta îi compete mitropolitului, care el recomandă Regelui pe cele trei persoane.

Pentru alegerea de mitropolit candidează sinodul arhiepiscopalian trei persoane.

Mitropolitul e pomenit la slujbe în toate diecezele, alături, de episcop și de Papa. El „are dreptul proedrii în sinoadele ecumenice (provinciale), înaintea tuturor episcopilor precum și a purta paliul căpătat de pe corpul Sf. Petru, ca semnul jurisdicțiunii arhiepiscopale“.

Episcopii își zic : „Din îndurarea lui Dumnezeu și grația Sfântului Scaun apostolic al Romei“.

8. Școlile susținute de biserica gr. cat.

Biserica greco catolică susține 1146 școli cu 1120 învățători și anume :

Arhiepiscopia . . .	469 școli cu	472 învățători,
Dieceza Gherlei . .	430 „ „	430 „
„ Orășii mari	175 „ „	145 „
„ Lugojului .	72 „ „	73 „

Mai departe susține : Liceul din Blaj și cel din Beiuș. În acesta din urmă limba de predare este, pentru cursul superior, cea ungurească. Apoi 2 școli civile de fete : Blaj și Beiuș ; 3 preparandii (școli normale) : Blaj, Gherla și Oradea mare (în cele două din urmă cinci materii se predau în limba maghiară), două școli normale de fete, în Lugoj (din 1914) și în Gherla (1915) și patru seminare, în Blaj, Gherla, Lugoj (1913) și Oradea mare (1914). În cel din Gherla cele mai multe materii se predau în latinește.

Toți profesorii dela toate școlile greco-catolice sunt preoți.)
Excepție formează abia câți-va inși.

9. Diecezele.

1. *Arhidieceza de Alba-Iulia — Făgăraș* (cu sediul în Blaj). Cuprinde comitatele: Alba inferioară (131 comune), Brașov (5) Cluj (134), Făgăraș (46), Murăș-Turda (75), Odorheiu (4), Sălăgiu (16), Sibiu (33), Solnoc-Dobâca (13), Târnava mare (44), Târnava mică (82), Treiscale (9), Turda Arieș (99).

Mitropolit: Dr. Victor Mihályi de Apșa; Vicar general: Dr. Victor Szmigelski.

Parohii 704, filii 675, cu 398 parohi și 244 administratori parohiali. Biserici de piatră (la 1911) 383, de lemn 402; case parohiale de piatră 217, de lemn 339. Școli de piatră 289, de lemn 179, cantori-învățători 201, învățători 256.

Mănăstiri: 1, a ordului Sfântului Vasile cel Mare, în Blaj: 1 monah.

Există o: „Reuniune arhidiecezană de misiuni sfinte“. Apoi; 2 „preoți arhidiecezani aplicați *in cura animarum*, afară de teritoriul arhidiecezei și anume: Dr. I. Bălan protopop la București, și un „preot misionar“ în Statele-Unite ale Americii de Nord.

Mai are arhidieceza: 3 teologi în Colegiul Urbanian de Propaganda Fide din Roma, 4 în Seminarul central din Budapesta, și 1 în Sătmar.

Arhidieceza are mai multe fonduri: 1. *Fondul bazilican*, cu domeniile dela Bucurdea grânoasă și Cenade și cu proprietăți mai mici prin alte comune,—servește la susținerea școalelor din Blaj; 2. *Fondul seminarial*, cu domeniile din Cut și Sâncel, pentru susținerea seminarului; 3. *Fondul bobian*, pentru susținere capitlului și ajutorarea preoțimeii sărace; 4. *Fondul Șuluțan*, cu domeniile din Șpring, Cenade și Vidrașeu, pentru stipendii și alte scopuri culturale și de binefacere; 5. *Fondul Vancean*, cu domeniul dela

Bethlen Szt. Miklós, pentru ajutorarea profesorilor și a clerului arhidiecezan; 6. *Fondul viduo-orfanal*, și celelalte fonduri pentru stipendii.

Are apoi 34 de fonduri pentru stipendii, în suma de 740.000 cor. din care capătă stipendii 164 elevi în suma de 38.000 cor.

Fondul Vancean pentru preoții deficienți era la 31 Decembrie 1908 de 105.729 cor.

Fondul pentru văduvele și orfanii preoților din arhidieceză 415.606 „

Este și o librărie și o tipografie a seminarului arhidiecezan. Tot ce se tipărește în ea trece prin cenzură și poartă aprobarea, ca la romano-catolici: „*Nihil obstat*“.

2. *Dieceza Orăzii Mari*, înființată la 1776. Episcop Dr. Demetriu Radu, fost rector al seminarului romano-catolic din București.

Dieceza constă din 168 parohii (dintre cari 44 au fost încorporate acum trei ani la episcopia ungurească de Hajdudorogh), cu 132.000 suflete (la 1900.) Pentru susținerea episcopului dieceza are marele domeniu dela Beiuș.

Se extinde peste comitatele: Bihor, Arad, Bichiș, Cianad Ciongrad, Hajdu, Heves, Sabolciu, Sătmar și Sălăgiu.

Fondul viduo-orfanal al diecezii era, la 31 Decembrie 1905, 400.813 coroane.

Fondul pentru ajutorarea preoților deficienți	}	35.168
		81.253

Episcopul, Radu a pornit la 1909—1910 o propagandă pentru înființarea unei asociațiuni culturale-religioase, sub numele de „Reuniunea S. Uniri“, în scopul promovării înfloririi literaturii religioase gr. cat. române“.

3. *Dieceza Gherlei*. Înființată la 1853. Patron Sf. Iosif

Episcop dr. Vasile Hossu. *Șematismul dela 1882 latinesc.*

Mănăstiri: 1) Mănăstirea Sf. Petru și Pavel dela Bicsad (comitatul Sătmarului), înființată la 1700; 2) Mănăstirea dela Nicola (1659); 3) Mănăstirea Strâmbul (1765); 4) Mănăstirea Moiseni (Maramurăș) și 5) Mănăstirea dela Vad (comit Solnoc-Dobâca). Toate aceste mănăstiri sunt însă părăsite, afară de cea dintâi (4 călugări).

În dieceza Gherlei sunt 3 consistorii: 1) Gherla, cu 87 asesori, 2) Năsăud cu 7 asesori, 3) Sighet cu 9 asesori.

Districte vice-arhi-diaconale (protopopiate): 45.

Parohii 486, filii 195; parohi 220, administratori 232, cooperatori 11. Suflete 406.962.

Și dieceza Gherlei are o *tipografie diecezană*.

4. *Dieceza de Lugoj*, înființată la 1853. Patronul diecezei: „Descenziunea Spiritului Sfânt”. Episcop dr. Valeriu Traian Frențiu.—Pe teritoriul diecezei este o mănăstire, la Prislopul Silvasului (comitatul Hunedoarei). Îi zice „Arhimandria Sfântului Ioan Teologul”. Înființată de Doamna Safira, fiica lui Moise, Domnul Munteniei, între 1560—1580. Aici „au reșezut episcopii sufragani ai mitropolitului Albei-Iuliei.” Au mai fost mănăstiri, subordonate acesteia, la Negoiul Rechitovei, Plosca-baia și la Vaca, în Zarand.

Diecesa Lugojului cuprinde comitatele Alba inferioară, Arad, Caraș-Severin, Hunedoara, Timiș și Torontal.

Toate parohiile gr.-catolice din districtul Lugojului (8), Buziașului (6) și Vermeșului (8) sunt „întoarse la Sf. Unire între anii 1830—1872”. Din cele 7 parohii al districtului Timișoarei 3 sunt întoarse între 1831—1864. Cele din districtul Ciacovei (6), toate între 1845—1864. Idem cele din districtul Torontalului (1845—55). Idem cele 9 din districtul Oraviței

(1840—1991); idem cele din districtul Bocșei (1837—1886). Idem în districtul Varadiei 7 parohii (1847—1864). Districtul Hunedoarei 7 din 11 între 1800—1875. Băbâlna 2 din 9. Districtul Cujir 7 din 14, Hălmațiu 5 din 6.

Numai în vicariatul Hațegului sa'u înființat toate parohiile (26) la 1700, în anul când s'a pecetluit Unirea cu Roma. În districtul Jiului 2 din 16 sunt dela 1700, iar în districtul Ulpiei Traiane 2 din 14.

III. Celelalte biserici din Ungaria.

INTRODUCERE

Ungaria nu e numai din punct de vedere național, ci și din punct de vedere confesional, cel mai pistruiț petec de pământ din Europa. Acolo găsim următoarele „confesiuni recepte” :

1. Biserica romano-catolică, care cuprinde în sine și biserica armeano-catolică.

2. Biserica greco-catolică ; și anume : greco-catolică română, greco-catolică ruteană și greco-catolică maghiară.

3. Biserica greco-orientală ; și anume : greco-orientală română și greco-orientală sârbească.

4. Biserica evanghelică-luterană.

5. „ evanghelică-reformată, sau calvină.

6. „ unitară.

7. „ izraelită.

Afară de aceste șapte confesiuni recepte, mai avem și o „confesiune recunoscută de lege”, și anume *confesiunea baptistă*.

În ce privește raportul numeric al credincioșilor diferitelor confesiuni, el se prezintă astfel, după statistica ungurească :

Ungaria după naționalități.

Unguri (+ Ovrei)	8.651.520
Germani (Sași și Șvabi ,	1.999.960
Slovaci	2,002.165

Români	2.798.559
Ruteni	424.774
Sârbi	437.737
Alții	333.007

Ungaria după confesiuni.

Romano-catolici (inclusiv armeano-catolici)	8.198.497
Greco-catolici (români, ruteni și unguri).	1.841.272
Evangelici-reformați	2.427.232
Evangelici-luterani	1.258.860
Greco-orientali (români și sârbi)	2.190.195
Unitari	68.551
Izraeliți	831.162
Alții	13.486

Pe noi ne interesează aici în special viața, organizația și răspândirea diferitelor confesiuni în teritoriul locuit de Români.

În acest teritoriu nici una din confesiuni n'are majoritatea absolută de credincioși. Cea mai numeroasă abia se ridică peste 30 la sută. Dacă Românii ar fi de o singură confesiune, ei ar forma o majoritate de peste 60 la sută, ceea ce, bine înțeles și din punct de vedere național ar avea pentru noi o însemnătate deosebită.

În ce privește raportul numeric al credincioșilor diferitelor confesiuni din teritoriul românesc, acesta se prezintă în următorul chip :

Confesiunile în teritoriul românesc.

	rom. cat.	gr. cat.	gr. or.	evang.	ev. ref.	unitari	izrael.
Transilvania . . .	331.199	691.896	748.928	222.346	364.704	69.494	53.065
Comitatele : Bihor, Maramurăş, Săt- mar şi Sălăgiu . . .	156.031	551.646	215.677	4.453	403.838	278	120.459
Com. Arad, Caraş- Severin, Timiş şi Torontal	688.660	49.479	1.042.322	56.514	53.548	335	30.955
Laolaltă	1.175.880	1.293.021	2.006.927	283.313	821.199	65.107	204.479

Confesiunile în teritoriul românesc (în procente).

COMITATUL	r. cat	gr. cat.	gr. or.	evang.	ev. ref.	unitari	izrael.
Alba inferioară	5.3	37.8	41.1	3.4	10.0	0.6	1.8
Bistriţa Năsăud	4.1	55.5	12.9	19.2	2.8	0.1	5.4
Braşov	11.2	1.1	35.5	44.0	5.7	1.1	1.4
Ciuc	81.2	16.6	0.1	0.2	0.8	0.1	1.2
Făgăraş	2.7	25.7	64.9	2.9	2.4	0.5	0.9
Treiscaune	33.3	1.8	18.0	0.3	42.2	3.7	0.7
Hunedoara	8.2	18.1	67.3	1.1	3.8	0.2	1.3
Târnava mică	5.2	35.7	17.3	17.5	18.3	4.5	1.5
Cojocna	4.3	51.8	17.4	3.0	20.3	0.7	2.5
Murăş-Turda	11.5	24.2	15.7	3.2	39.3	4.2	1.9
Târnava mare	3.5	11.2	34.7	42.6	5.3	2.0	0.7
Sibiu	5.3	8.4	57.4	26.1	1.9	0.2	0.7
Solnoc-Dobâca	3.9	62.1	5.6	0.8	12.8	0.1	5.0
Turda-Arieş	3.4	41.3	32.7	0.2	14.7	6.2	1.5
Odorheiu	35.4	1.2	3.5	2.4	34.0	22.5	1.0
Bihor	7.8	9.4	38.3	0.3	0.8	—	3.2
Maramurăş	7.6	71.3	0.0	0.1	2.9	—	18.1
Sătmar	16.9	44.4	0.6	0.3	31.6	—	6.2
Sălăgiu	6.4	58.2	3.8	1.3	27.0	—	4.3
Arad	24.3	4.2	61.9	2.5	5.7	—	1.2
Caraş-Severin	19.1	4.1	73.5	0.5	1.8	—	1.0
Timiş	39.5	3.0	52.4	2.7	1.6	—	0.7
Torontal	47.0	0.6	45.7	3.5	1.9	—	1.0
Laolaltă	16 %	25.5 %	32.6 %	7.2 %	14.3 %	2.02 %	2.7 %

1. BISERICA ROMANO-CATOLICĂ

Religia romano-catolică în Ungaria e religia de Stat, căreia îi aparține și Dinastia.

Biserica romano-catolică constă din 18 dieceze, cari aparțin la 4 arhiepiscopii, în frunte cu primatul dela Strigoniu.

Romano-catolicii din teritoriul românesc — în partea cea mai mare Unguri, apoi un număr oarecare de Nemți și Șvabi — aparțin la patru dieceze: *Sătmar*, *Oradea mare*, *Timișoara* și *Alba-Iulia*. Prima se ține de arhiepiscopia de Eger, ultimele de cea din Kalocsa. Organizarea bisericească a diecezelor e identică cu organizarea diecezelor din biserica catolică universală, stabilită de conciliul tridentin (1545—1563). Bazele acestei organizații sunt monarhice: Papa, capul văzut al Bisericii, deține în persoana sa întreaga putere a Bisericii (*potestas ordinis* și *potestas jurisdictionis*). Puterea aceasta o au, pentru diecezele lor, episcopii, cari dispun de întreaga dieceză după cum află de bine, nefiind datori cu răspundere, decât Papei și lui Dumnezeu. Preoțimea și credincioșii mireni n'au nici un fel de drept în biserică: însăși averea materială a acesteia se consideră de a episcopului. Dacă totuși protopopii și preoții par a avea o anumită putere, aceasta n'o exercită în numele lor, ci în al episcopului.

În întreaga biserică catolică universală domnește această concepție. Excepție formează singură dieceza din Ardeal.

Anumite note de deosebire, însă de altă ordine, față de biserica universală, prezintă biserica din Ungaria prin faptul că ea are ca *patron* al ei pe *Regele Ungariei*. Pe baza dreptului său de înalt patronaj („*jus supremi patronatus*“), Regele poate înființa episcopii nouă și poate desființa sau împărți episcopii existente. Și pe episcopi îi numește Regele.

Măsurile luate de Vatican cu privire la chestiunile dogmatice, culturale și administrative ale bisericii universale, pentru Ungaria n'au valoare decât dacă le aprobă și Regele, respectiv guvernul acestuia. Dreptul acesta, numit „*jus placeti regii*“, datează din sec. 15; el a fost înnoit la 1870 din prilejul publicării dogmei despre concepția immaculată a Fecioarei Maria. Ministrul de culte de pe atunci, contele Iosif Eötvös, a mijlocit cu acel prilej să se publice edictul regal din 9 August 1870, prin care s'a stabilit că hotărârile și constituțiile Papei sau ale sinodului roman, *inclusiv cele de ordin dogmatic* (bule, breve, enciclice, scrisori etc.), nu pot fi promulgate nici răspândite în Ungaria, înainte de a fi aprobate de Regele.

A. Biserica rom. cat. din afară de Transilvania.

Dieceza Sătmarului are un capítlu cu 6 canonici ordinari și 6 onorari, o mănăstire titulară, 2 prepoziți titulari, 5 arhidiaconate, 12 vice-arhidiaconate, 95 parohi cu 1080 de filii, dintre care 594 cu mai puțin de 50 suflete.

Dieceza Orăziei mari are un capítlu cu 16 canonici ordinari și 6 onorari, cu 3 prepoziți ordinari și 13 onorari. Constă din 4 arhidiaconate și 12 vice-arhidiaconate, 76 parohii cu 1012 filii, dintre care 814 cu sub 50 suflete. Mănăstiri titulare 16.

Dieceza Timișoarei are un capítlu cu 8 canonici ordinari

și 6 onorari, și cu 3 prepoziți onorari. Constă din 6 arhidiaconate cu 28 de vice-arhidiaconate, și 246 parohii cu 975 de filii, dintre care 518 cu sub 50 de suflete. Are și 8 mănăstiri titulare.

Diecezele acestea susțin mai multe școli primare confesionale, al căror număr în teritoriul românesc e însă greu de precizat din lipsa de date. Mai susțin apoi: Școli civile de fete: în Șimleu (Franciscanii), Lipova, Lugoj, Oravița și Timișoara (3) (Notre Dame), Sighet, Sătmar (surorile de caritate), Oradea mare 3: Ursulinele, Ord. Sf-tului Vicențiu și Ord. Immaculatei, cu totul 12.

Școli superioare de fete: Timișoara (Notre Dăme).

Licee regești-catolice: Arad, Sătmar; licee rom. cat. sub conducerea Statului: Sighet (frații mizericordioși), Timișoara id. Oradea mare, premontrensi. Gimnazii rom. cat. sub conducerea statului: Șimleu (episcopesc).

Preparandii (școli normale de băeți): Oradea mare și Sătmar.

Preparandii pentru școale civile de fete: Timișoara, Sătmar.

Preparandii de fete: Oradea mare, Sătmar și Timișoara.

B. Biserica rom. cat. din Transilvania.

Dela norma generală a organizării bisericii catolice se abate în întreaga lume numai biserica romano-catolică din Transilvania, care e organizată pe baze cu totul deosebite, *aproapate de cele ale bisericii ortodoxe*.

Episcopul diecezei rom. cat. din Transilvania nu întrunește în persoana sa decât numai o parte a puterii bisericii. El are numai *potestas ordinis*, și-i aparțin numai chestiunile dogmatice, morale, liturgice și ierarhice. Cele de ordin administrativ le conduce cu ajutorul clerului și al poporului. In acest scop Biserica e constituită, *încă din vremuri foarte vechi*, ca „stat

catolie ardelean“, al cărui organism constă din : 1) dieceză, 2) protopopiate și 3) parohii.

I. „Statul catolic“ are ca organe ale sale : a) *Congresul statului*, și b) *Senatul directorial*.

a) *Congresul statului*, organizat din nou pe baza „Statutului organic“ din 1873 No. 1008, constă din membrii clerici (1/3) și mireni (2/3), parte aleși, parte naturali, în urma slujbei lor. Președinți sunt doi : episcopul și un laic. În caz de împiedecare a episcopului președintele laic conduce și singur lucrările congresului. Hotărârile se aduc prin votare. Majoritatea decide și hotărârile ei sunt obligatoare și pentru episcop. Ține ședințe anuale. Ședințele sunt publice. Hotărârile n'au nevoie să fie aprobate de altcineva ; în baza autonomiei bisericii ele intră în valoare de drept îndată după votare. Congresul se compune din : episcop, ca președinte, din cei 10 canonici, cei 16 protopopi, un delegat al seminarului din Alba-Iulia, din starețul ordinului călugăresc, din câte un delegat al fiecărui gimnaziu și al fiecărei școli normale din câte 2 delegați ai fiecărui liceu, din 4 delegați ai învățătorilor primari, directorii orfelinatelor, președinții și juzii catolici ai tablei regești, prefectii, subprefectii și primarii catolici ai orașelor libere regești și ai celor cu magistrat, din 42 de delegați mireni, 3 delegați ai erariului, precum și din diferiți mecenai mari, cari ajută în mod statornic biserica. Congresul statului are și dreptul, neobișnuit în întreaga biserică catolică, de a alege pe episcop. Acest drept nu s'a mai practicat, ce e drept, dela 1837 încoace, dar dreptul, ca atare, statul îl are și acum.

b) *Senatul directorial* constă din 8 membri preoți și 16 mireni. Membrii sunt aleși de congresul statului. Președinte e episcopul dimpreună cu președintele mirean. Ședințele se țin

în fiecare lună. Ele nu sunt publice. Are trei comisiuni permanente: juridică, economică și financiară. Jurisdicțiunea lui nu constă numai în executarea hotărârilor congresului, ci el poate să lucreze și din inițiativă proprie.

II. *Protopopiatul* formează legătura dintre parohiile auto-uome și dintre episcop. Adunările lui constau din membrii clerici și laici. Ele aleg pe delegații pentru congres.

III. *Parohiile* sunt autonome. Organele lor sunt: „adunările generale parohiale“, în care fiecare cap de familie are drept de vot în chestiile bisericești și școlare. Senatul bisericesc și școlar constă din 6—12, membri, aleși de adunare pe câte 3 ani, și din următorii membri naturali: preotul (președinte), învățătorul, procuratorul și vicecuratorul. Comunele care sunt în stare să plătească singure pe preot, au dreptul de a-l alege ele.

Dacă observăm bine, vedem că organizația bisericii romano-catolice din Transilvania e, în fond, identică cu organizația bisericii românești. Eu cred că aceasta se explică prin faptul că Ungurii din Transilvania au împrumutat credința creștină dela Români, cu care au venit mai întâi în contact statornic și au împrumutat-o în formele pe care le-aveau aceștia în acel mp. Încetul cu încetul biserica rom.-cat. s'a dezvoltat conform împrejurărilor de viață speciale ale Ungurilor din Transilvania, dar pe bazele vechi, primitive. Mai târziu, când poporul unguresc a ajuns în contact cu Apusul, trebuind, din motive politice, să intre în legătură cu Papa dela Roma, el și-a schimbat credința, dar și-a păstrat formele vechi, împrumutate dela biserica românească.

Organizarea aceasta a bisericii ardeleni, lezuiții au încercat în mai multe rânduri să o schimbe. Au reușit chiar să obție

prin nunții papali, instituirea unei „*commiss'ō catholica*“, care încetul cu încetul a redus toate drepturile autonome ale bisericii, dar la 1867 împăratul Francisc Iosif a cassat comisiunea catolică, restituind drepturile bisericii și dând acesteia un „Statut organic“.

Biserica din Ardeal își are reședința în Alba Iulia. Episcop e contele Majlath. Are un capîțlu cu 10 canonici ordinari și 4 onorari. În cuprinsul diecezei sunt șapte ordine călugărești, dintre care unele susțin diferite școli.

Dieceza constă din 16 protopiate, cu 246 parohii și 2113 filii, dintre care numai 222 au peste 50 de credincioși, celelalte 1891 au sub 50. Protopopiatele sunt organizate la fel, nu ca în celelalte dieceze rom. cat., unde ele sunt de două feluri: decanate și vice-arhidiaconate.

În dieceza ardeleană sunt 186 școli primare rom. cat.

Școli civile de fete susținute de singuraticule orduri călugărești, (nu de statul catolic): (1) Ordul franciscanilor: Brașov, Petroșeni. (2) Ordul Notre-Dame: Dej, Cluj, Murăș-Oșorhei, Sinmiclăușul-mare. (3) Ordul surorilor de caritate: Gyergyó-szent.miklós, Alba Iulia (2) 4) Ordul Ursulinelor: Sibiu, (1). Cu totul 9.

Licee susținute de statul catolic: 7: Brașov, Csikszeredai Alba-Iulia, Chezdioșorheiu, Cluj, Murăș-Oșorheiu, Odorheiu (cu 114 profesori și 2.105 elevi). Cheltuieli 775.250 cor. (Fond școlar 3 mil. 892.613 cor.).

Alte școli: un gimnaziu de fete în Cluj, susținut de comuna bisericască, dar sub conducerea statului, și o preparandie de fete în Sibiu.

Biserica rom. cat. a servit ca mijloc de maghiarizare a unui

considerabil număr de Nemți. În bisericile dela orașe mai ales până acum 20—30 de ani, se predica în majoritate nemțește; azi se predică aproape numai ungurește. Înainte de aceasta cu doi ani Nemții romano-catolici din Sibiu (vre-o 500 de inși), simțind cum li se sapă de sapă de sub picioare terenul național, au ieșit din biserica catolică și au trecut la luterani

C. Biserica armeano-catolică.

Armenii au fost, până la 1691, ortodoxi. La acest an au trecut la Unirea cu Roma adoptând, însă nu numai întreagă doctrină, ci și ritul romano-catolic, cu deosebirea limbei liturgice, care a rămas cea armenească. După încheierea Unirii Armenii au continuat a-și avea câtăva vreme tot episcopi, proprii, după un timp oarecare însă ei au fost supuși direct episcopatului romano-catolic. Armenii reclamă de atunci încoace neîntrerupt restaurarea episcopatului lor, dar fără rezultat. Caracteristic e că pe preoții armenii cu toate acestea nu-i sfințesc episcopii rom.-cat. din Ungaria, ci episcopul armean din Viena sau din Lemberg. Cei mai mulți armeni s'au maghiarizat. Ei se găsesc organizați bisericește în cinci localități din Ungaria: Gherla, Ibașfalău (Elisabetopole), Giurgeu-Sănmiclăuș, Ciuc-Sepviz și Neoplanta. Ca număr nu pot fi nici 5.000.

Biserica armeano-catolică își are și ea „autonomia“ (!) ei, dela 1868 (§ 16, art de lege XLIII).

Susține: 3 școli primare, cu 11 învățători, cercetate de 542 elevi, 1 școală de repetiție generală cu 40 de elevi. În statistica ministerului de culte (1912) elevii armeni sunt trecuți ca copii cu limba maternă magiară. Subvenție dela stat au pentru școli 3245 cor.

2. BISERICA GRECO-CATOLICĂ.

Biserica greco-catolică datează din sec. 17, când, în urma necontentitelor ademeniri, stăruințe, șicane, presiuni și terorizări o parte a Românilor și Rușilor mici din Ardeal și Maramurăș s'a văzut nevoită a adopta învățătura apuseană. Am vorbit la alt loc despre biserica gr. cat. română; aici rămâne să mai vorbim despre biserica gr. cat. ruteană și despre biserica gr. cat. maghiară, — o creațiune cu totul nouă a aceluiaș guvern unguresc, care are atâtea merite pentru propovăduirea ideii de stat maghiar și prin ajutorul Bisericii lui Christos.

A. Biserica greco-catolică ruteană.

Constă din două dieceze : a Muncaciului și a Eperješului. Cea dintâi constă din 5 arhidiaconate și 36 vice-arhidiaconate, cu 320 de parohii, plus 1.093 de filii. Parohi : 214, plus 150 capelani, și 28 de călugări. Dieceza de Eperjes constă din 5 arhidiaconate, 22 vice-arhidiaconate, 182 parohii cu 379 filii. Parohi : 63, capelani 132; călugări 2.

Preoții se pregătesc în două seminarii, la Eperjes (46 elevi) și la Ungvar (74 elevi). Susține și un anumit număr de școli primare și secundare.

B. Biserica greco-catolică-maghiară.

Biserica greco-cat. maghiară s'a înființat la 1912, prin detașarea forțată, a 8 parohii dela dieceza ruteană de Eperjes, 70 dela dieceza de Muncaci, 44 dela dieceza greco-catolică-română de Oradea mare, 4 dela dieceza de Gherla, 35 dela arhidieceza Blajului și a unei parohii (Budapesta) dela arhidieceza de Strigoniu. Reședința în Hajdudorog.

Dieceza are un capitolu cu 6 canonieri. Constă din 4 arhidiaconate cu 21 de vice-arhidiaconate, 163 parohii cu 849 filii, dintre cari 516 cu mai puțin de 50 credincioși. Preoți 111, cu 41 capelani. Credincioși aproximativ 200.000. Limba liturgică, conform bulei papale, e cea veche grecească, de fapt însă aproape toate slujbele se fac în limba maghiară.

3. BISERICA GR.-OR. (ORTODOXĂ).

Despre biserica greco-orientală română am vorbit în partea primă a acestei cărți. Aici vom vorbi despre

Biserica gr. or. sârbească.

Sârbii, cari sunt locuitori relativ noi ai Ungariei, s'au bucurat de o soartă mult mai bună sub raport bisericesc, decât Românii. Ei au avut dela stăpânire până înainte de aceasta cu 50 de ani, multe favoruri, de cari noi niciodată nu ne-am bucurat. În vremuri de răstriaște pentru biserica română ortodoxă noi am avut dela ei, ce e drept, oarecari foloase, căci episcopi de ai lor ne-au păstorit câtăva vreme, dar am avut și mari neajunsuri. Până la restaurarea mitropoliei române ortodoxe prin Andreiu Șaguna o însemnată parte a credincioșilor noștri a fost într'o adevărată robie sârbească. Sârbii s'au făcut stăpâni și pe multe averi bisericești ale Românilor cari n'au vrut să treacă la Unire și pe mulți credincioși de-ai noștri. Multe mănăstiri românești au încăput pe mâna lor, încât nici până în ziua de astăzi nu le-am putut redobândi. Despărțirea ierarhică de Sârbi, începută sub mitropolitul Șaguna, nu s'a terminat cu totul nici până în ziua de astăzi. Și astăzi mai avem diferite procese cu ei.

Biserica sârbească e organizată autonom pe baza art. XX

din 1847/48, și ulterior pe baza art IX din 1868, care e *Statutul organic* al lor. Organizarea bisericii sârbești e aproape identică cu cea a bisericii ortodoxe române, deosebirea e numai că ei au în loc de mitropolit un patriarh, la Carloviț. Cu toate acestea astăzi ei stau bisericeste mai rău decât noi. Motivul e că Sârbii n'au căutat ca, după 1868, să-și reglementeze până în amănunte afacerile bisericesti, școlare și fundacionale, ci, împărțiți și în congresul lor național — bisericesc — numit *Narodni sabor* — după partide politice, au tot amânat votarea regulamentelor speciale, până ce guvernul ungulesc, folosindu-se de situația aceasta neclară, într'un anumit moment, la 1912, a suspendat temporal autonomia bisericii sârbești în sensul că a cassat dreptul electoral al mirenilor pentru congresul național-bisericesc și a pus stăpân pe toate afacerile bisericii, exclusiv elementul clerical, pe care guvernul ungulesc îl poate influența cum vrea.

Astăzi sârbii — în fruntea bisericii cărora au ajuns episcopi cari sunt unelte ale guvernului ungulesc — trăesc cu o autonomie bisericască suspendată...

Organizația bisericască a Sârbilor e, precum am spus mai sus, aproape analogă cu cea gr. ort. română.

În Ungaria, inclusiv Croația și Slavonia, Sârbii au 6 dieceze și o arhidieceză, cu patriarhul dela Carloviț în frunte. Și anume în Ungaria: diecesele de Buda, Neoplanta, Timișoara și Vârșet, iar în Croația și Slavonia: patriarhia de Carloviț, și episcopii de Karlstadt și Pacraț.

Pe teritoriul românesc cad diecezele de Timișoara și Vârșet. Cea dintâiu cuprinde 4 protopopiate, 80 parohii matre și 77 filii, cu 82 preoți și 23 capelani. Are și 2 mănăstiri, cu 15 călugări. Dieceza Vârșetului cuprinde 3 protopopiate, cu 75 pa-

rohii, cu 51 preoți și 40 de capelani. Are și 4 mănăstiri, cu 10 călugări. Toți preoții sârbi își fac studiile în seminarul teologic din Carloviț, singurul seminar sârbesc (cu 99 elevi).

Biserica sârbească din teritoriul românesc susține un liceu la Neoplanta (481 elevi) și 271 școli primare. Învățătorii și învățătoarele se pregătesc la preparandiile confesionale din Zombor.

3. BISERICA EVANGELICĂ — REFORMATĂ SAU CALVINA

În Ungaria întreagă sunt 5 dieceze calvine, dintre care 2 în teritoriul românesc, și anume una în Transilvania, cu sediul în Cluj, cealaltă între Tisa și Transilvania, cu sediul în Debrețin. Biserica reformată din Ardeal până pe la 1880 n'a avut nici o legătură cu cea din Ungaria. Nici astăzi ea nu e, din punctul de vedere al organizării, întru toate identică cu diecezele din Ungaria.

Organizația bisericii reformate s'a făcut prin sinodul dela Bucăpesta, ținut la 1890—1891. Ea e sinodală-presbiterială. Anume: fiecare *comună bisericască* își alege un comitet, numit *presbiteriu*, care constă din 4—60 de membri, după numărul sufletelor. Membrii sunt aleși pe 12 ani. Datoria presbiteriilor e să supravegheze viața religioasă-morală a credincioșilor, și anume: cercetează regulat biserica, se împărtășesc regulat cu sf. taine, nu trăesc în vre-o fără-de-lege, nu cheltuiesc mai mult decât le permite starea materială, nu fac lux? etc. Cei cari se abat dela datoria creștinească sunt citați în fața presbiteriului și îndrumați să se îndrepte, sub pedeapsa denegării cuminecturii ș. a. Tot presbiteriul conduce și afacerile administrative bisericesti și școlare ale parohiei. Presbiteriul stă sub conducerea preotului și a unui *curator* mirean.

Mai multe comune (17—70) formează *districte* (protopopești), în frunte cu un protopop, ales de presbiterii, și cu un curator mirean. Protopopiatele formează o dieceză. În fruntea diecezei stă *super intendentul*, ales de presbiteri, și un *procurator*. Toate diecezele laolaltă formează *conventul*, care se întrunește în fiecare an odată sau de două ori, la Budapesta, și constă din președinții celor 5 dieceze și din deputați ai districtelor protopopești, aleși în proporție cu numărul sufletelor.

În ce privește alegerea episcopilor, pe episcopul din Ardeal trebuie să-l întărească Regele; cei din celelalte dieceze nu au nevoie de această întărire. Mai departe, în Ardeal nu e un singur procurator, ci cinci.

Biserica reformată din Ardeal constă din 18 protopopiate (plus un protopopiat în România), cu 562 parohii, 18 capelanate, 134 filii și 57 comunități în diaspora. Are 538 preoți, și 57 capelani. Susține 161 școli primare, 1 școală civilă de fete (Murăș-Oșorheiu), 1 preparandie de băeți (Aiud), 1 seminar teologic (Cluj) și 7 licee (Cluj, Sighet, Oșorheiu, Aiud, Sepsi-sângeorgiu, Odorheiu și Orăștie, cu 2189 elevi).

De biserica din Ardeal se ține și protopopiatul calvin misionar din România, cu sediul în București.

Dieceza de dincoace de Tisa: 14 districte protopopești, 581 parohii, 17 capelanate și 74 filii și 216 comunități în diaspora. Are 593 parohi și 162 capelani. Susține 571 școli primare, 1 preparandie (Debrețin), 2 preparandii de fete (Debrețin și Oradea mare), mai multe licee, dintre care unul în Sătmar, și un seminar (Debrețin).

Biserica reformată din Ungaria dispune de o avere de 30.577.801 coroane pentru susținerea școlilor. Din această singură biserică din Ardeal are vre-o zece milioane.

Congrua preoților reformați din țara întreagă era la 1912 de 1.055.252 coroane, din care cădea pe Ardeal cam 260.000 coroane.

În ce privește viața religioasă a acestei biserici, ea e foarte riguroasă. Sub raportul național, reformații, — cari sunt toți Unguri — sunt foarte șoviniști. În liceele lor nici religia nu se poate preda în limba maternă a copiilor, cu toate că guvernul o permite aceasta în școlile de stat. Sunt cu mult mai șoviniști decât statul însuși.

5. BISERICA EVANGELICĂ — LUTERANĂ SAU PROTESTANTĂ.

Acestei biserici îi aparțin toți Sașii din Transilvania și un număr considerabil de Unguri din Ungaria.

Sașii își au autonomia lor deplină, și n'au nici o afacere comună cu protestanții unguri.

Dieceze protestante sunt 5, inclusiv cea săsească. Cele ungurești sunt toate afară de teritoriul locuit de Români. Organizarea bisericii protestante ungurești e aproape identică cu a celei reformate (dela sinodul din 1891—93 încoace). Capul bisericii e *episcopul* (căsătorit). Protestanții unguri din Ardeal se țin de dieceza protestantă din regiunea Tisei.

A. Biserica săsească din Transilvania: „Ev. Landeskirche“.

Biserica săsească e condusă de *consistorul general*, care constă din episcop, curator general, vicar superintendențial (care e protopop la Brașov), din 2 asesori preoți și 2 asesori mireni și din 2 supleanți preoți și 2 supleanți mireni.

Biserica constă din 10 *d'strict*e bisericești (protopopiate), numite *Kirchenbezirk*, în frunte cu câte un *decan*, ajutat de un *consistor districtual*, alcătuit după forma consistoriului general. În cele 10 protopopiate sunt 259 parohii. Parohia e condusă de *presbiteriul* ales de comună și prezidat pe preot.

Preoții sași n'au congruă dela stat, ci sunt plătiți de comunele bisericești, cari toate sunt bogate. Preoți sunt 243 plus 99 de predicatori. Centrul vieții bisericești a sașilor e Sibiuul. Episcop (ales) e Dr. F. Teutsch, cel mai mare istoriograf al Sașilor, fiul fostului episcop Teutsch, care și el a fost cel mai mare istoriograf saș al timpului său.

Pentru pregătirea preoților Sașii n'au seminar special. Preoții se recrutează dintre profesorii dela diferite școli. Dela profesori se cere să fi studiat cel puțin patru semestre la Universitățile din Germania, unde pe lângă filosofie să fi audiat și studii teologice. Examenele de profesor se dau la universitățile din Ungaria, iar cel de preot înaintea unei comisii speciale, condusă de episcopul însuși. Preoții sași sunt toți oameni cu cultură înaltă, și se remarcă printr'o întinsă activitate bisericească și națională. Adeseori ei au ca ajutor *capelani*, cari se recrutează dintre învățători. Școala normală din Sibiu e adecă un „seminar pedagogic-teologic“, ai cărui absolvenți pot ajunge cu timpul, și preoți auxiliari sau capelani.

Biserica săsească susține :

257 școli primare cu 782 învățători.

11 „ civile cu 87 învățători.

9 „ secundare cu 105 profesori,

2 „ normale (1 de fete, 1 de băeți).

3 „ de agricultură.

10 „ de ucenici industriali și comerciali.

Licee sunt 7 : în Sibiu (2), Braşov, Mediaş, Bistriţa şi Sighişoara ; gimnazii în Reghinul săsesc şi în Sebeşul săsesc.

Şcolile săseşti sunt susţinute de biserica săsească, de „Universitatea săsească“ şi de băncile săseşti. Subvenţie dela Stat n'au, şi nici n'au cerut. Li s'au dat numai nişte ajutoare la zidirea localurilor pentru liceele din Braşov şi Mediaş.

B. Ungurii luterani din Ardeal.

Ungurii din Ardéal de confesiunea evanghelică-luterană, nu se țin de episcopia din Sibiu, ci de cea ungurească din regiunea Tisei.

6. BISERICA UNITARĂ.

Biserica unitară socoteşte pe Christos ca om şi recunoaşte numai pe Dumnezeu-tatăl. Doctrina ei e apropiată de cea a lui Arie. Multă vreme s'a discutat dacă această biserică poate fi socotită sau nu ca biserică creştină. Asăzi ea e recunoscută. Cultul divin e foarte simplu : rugăciuni, predică cântare. Organele s'au introdus abia de vre-o sută de ani, deşi biserica însăşi datează dela 1568.

Biserica unitară e organizată pe baza sistemului episcopal—presbiterial. În frunte : episcopul ales de sinod. În timpul mai nou episcopul se numeşte *superintendent*, dar oficios, faţă de viaţa publică a Ţării, se numeşte episcop. Biserica are şi două căpetenii laice, care se numesc *procuratori*. Episcopul e preşedintele cleric al corporaţiilor bisericesti, curatorul mai în vârstă e preşedintele mirean. Episcopul „ordonează“ preoţii şi supraveghează bisericile şi şcolile. Episcopul sau procuratorul e membru în casa magnaţilor.

Autorităţile superioare sunt : *Senatul bisericesc superior* şi *Si-*

nodul (egyházi vagy zsinati főtanács); face legi, alege pe episcopi și curatori, sfințește preoți. Senatul sinodal se ține la 4 ani odată; Senatul bisericesc odată pe an. Corporațiunea reprezentativă e Consistoriul din Cluj. În Ungaria e o singură dieceză unitară, cu sediul în Cluj sub numele: comunitatea bisericească maghiară unitară. 9 cercuri protopopești, cu câte un proto-pop și 2 curatori. Cercurile bisericești protopopești își aranjează lucrurile în „adunări generale“. Parohia 115, cu 67 filii Preoți: 106, capelani 3, teologi 22. Pe preoți îi alege parohia și episcopul îi întărește. Bisericile au cam 10.000 jugăre pământ proprietate. Consistorul are 6000 jug.

Școli: Școli primare 29; 1 seminar (Cluj) cu 5 profesori și 16 elevi. Un liceu în Cluj: cu 18 prof. și 340 elevi (335 unguri). În Cristurul săcuiesc: gimnaziu cu 9 prof. 205 elevi (167 unguri).

Cheltuieli anuale 123.000 cor. Avere pentru susținerea școlilor 1.395.406 cor. .

Congruá la 1912: 111.960 cor. preoți 106.

7. BISERICA ISRAELITA.

N'are o organizare unitară. Sunt biserici *congresiste*, *statusquo* și *ortodoxe*. În Transilvania susține 8 școli primare, în teritoriul românesc afară de Transilvania vre-o 15 școli primare, 1 școală civilă de băeți și una de fete, în Oradea mare.

8. BISERICA BAPTISTA.

De fapt, biserica baptistă, „recunoscută de lege“ prin ordinul ministerului de culte No. 77.092 din 1905 e o simplă

sectă, și anume cea cunoscută sub numele de secta adventiștilor, a pocăiților sau a nazarenilor. Constitue o singură comunitate bisericească, cu sediul în Budapesta, de care se țin 311 „stațiuni” din țara întreagă. În Transilvania nu știu să fie „organizată” în mod propriu zis.

Partea II.

A. Organizarea învățământului public.

INTRODUCERE

Învățământul public în Ungaria s'a dezvoltat, până înainte de aceasta cu patru decenii și jumătate, în afară de preocupările Statului. Până atunci confesiunile și particularii au avut în mână acest important mijloc al culturii și e ușor de înțeles că el a fost întrebuințat mai cu seamă pentru scopuri cu colorit religios, ceea ce n'a fost rău.

Astăzi învățământul public, începând de jos dela grădinile de copii și până sus la învățământul superior, e susținut parte de confesiuni, parte de Stat, parte de comunele politice și parte de particulari și de societăți. Ori de cine ar fi susținute școlile, ele au caracter de publicitate dacă întrunesc principiile fundamentale fixate de legile școlare ale țării.

Cele mai multe școli le susține biserica romano-catolică, și anume pe unele din ele „Statul catolic“, pe altele comunele bisericesti. Și celelalte confesiuni susțin școli, în măsura puterilor lor și a trebuințelor credincioșilor lor. Școlile românești aproape toate sunt susținute de cele două confesiuni românești, afară de liceul din Năsăud, pe care îl susține fondul fostului regiment al II-lea de grăniceri români, școala ci-

vilă de fete din Sibiu, pe care o susține „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român, și un număr oarecare de școli primare comunale, cari și ele fuseseră înainte școli grănicerești.

Statul acordă și el subvenții școlilor susținute de alți factori, — bine înțeles cu anumite condiții după cum vom vedea mai jos.

Inspecția supremă peste toate școlile din țară e atribuția statului.

I. GRADINILE DE COPII.

Fiecare comună urbană sau rurală, care plătește dare directă mai mare de 30.000 coroane către Stat e *datoare* să înființeze câte o grădină de copii, dacă o astfel de grădină nu există, sau dacă în comună sunt peste 40 de copii între 3—6 ani, cari nu mai încap în grădinile existente. (Art. de lege XV. din 1891).

Fiecare comună, care plătește anual dare directă peste 20.000 cor. e datoare să înființeze și să susțină pentru copiii dela 3—6 ani un *azil permanent* (§ 16, art. de lege XV din 1891), iar comunele cu dare de peste 10.000 cor. sunt datoare a susține câte un *azil de vară*.

Grădinile de copii sunt conduse de învățătoare pregătite în școli normale speciale.

Atât pentru grădinile de copii cât și pentru aziluri se poate pune pe locuitori un impozit de 3 la sută la darea directă.

Părinții sunt datori să-și trimeată copiii la grădina de copii s'au la azil. Dacă pot dovedi că copiii lor sunt bine îngrijiți și supraveghiați în casa părintească, copiii pot fi dispensați.

Grădini de copii și aziluri pot susține: confesiunile, statul, comunele și particularii. Aceștia din urmă trebuie să ceară

autorizație dela inspectorii regești; confesiunile anunță pur și simplu deschiderea școlii.

Deosebirea între aziluri și grădini de copii e că cele dintâi sunt conduse de bone, cele din urmă de învățătoare. Și bonele se pregătesc într'un curs de 6 luni. Cursurile acestea le organizează ministerul pe lângă școlile normale pentru grădinile de copii sau pe lângă unele grădini de copii. Bonele trebuie să știe ungrește. Ele dau la sfârșitul cursului un examen cu inspectorul regesc, care le liberează o diplomă specială, în baza căreia pot funcționa ca bone la aziluri (permanente sau de vară). Bone pot fi numite și femei cari n'au urmat acest curs special, dar au funcționat cel puțin un an la grădinile de copii.

În grădinile de stat și comunale totul decurge în limba maghiară, în cele confesionale „ocupația copilului trebuie să meargă mână în mână cu introducerea lui în cunoașterea limbii maghiare“ (§ 8).

La 1913 s'a votat relativ la grădinile de copii, o lege nouă (art. XL). Ea stabilește și salariul învățătoarelor. Salariul este de 1100 cor. ca salar fundamental; gradațiile îl ridică până la 2000 cor. Tot aci se prevede ca spiritul educației să fie patriotic. „Fiecare școală trebuie să trezească și să dezvolte în sufletul copiilor sentimentul de alipire către patria ungară, conștiința apartinerii la națiunea ungară și felul de gândire religios-moral“.

Pentru neglijarea limbii maghiare învățătoarea poate fi judecată disciplinar (§ 22). Ministrul o poate suspenda și împotriva voinței susținătorului școlii; el poate sista și subvenția pe care o dă școlii și poate închide chiar școala.

Statul acordă subvenții și grădinilor confesionale, dacă acestea sunt avizate la ajutor și dacă ele corăspund vederilor statului.

II. INVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR.

Invățământul poporal în Ungaria e organizat pe baza art. de lege XXXVIII din 1868, care a preconizat două principii fundamentale, și anume: a) *obligativitatea învățământului* și b) *libertatea învățământului*, în înțelesul că părinții își pot trimite copiii la orice școală vor ei. Școli primare pot înființa și susține confesiunile, statul, comunele politice și societățile, respectiv particularii, datorită de a înființa școli o au însă comunele.

Școala primară (poporală) constă din două cursuri: 1) *cursul de toate zilele* (copiii dela 6—12 ani) și 2) *cursul de repetiție* (12—15 ani).

Limba de predare o stabilesc susținătorii școlii, „planul de învățământ” (programa analitică) de asemenea, cu condiția însă ca el să cuprindă toate materiile fixate de stat, și în aceeași extensiune.

Paragraful 80 al legii prevede ca și în școlile de stat limba de predare să fie limba maternă a copiilor, ceea ce întărește și art. XLIV din 1868 („legea despre egala îndreptățire a naționalităților”).

Art. de lege XVII din 1879 a introdus în școlile confesionale în mod obligat și predarea limbei maghiare.

Art. de lege XXVI din 1893 stabilește salariile învățătorilor confesionali la minimul de 300 fl pe an (600 cor.).

Art. de lege XXVII din 1907 (legea lui Apponyi), sub pretext că regulează „raporturile de drept ale școalelor pe cari nu le susține statul”, precum și „competințele învățătorilor aplicați la aceste școale”, pune în vigoare și câteva dispoziții cari privesc deaproape învățământul și spiritul educației. Legea aceasta face din învățătorii confesionali „funcționari publici”,

obligați a depune la intrarea în slujbă jurământ unguresc. Totodată le ridică salarele la 1000 cor. pe an salar fundamental, plus 6 gradații, laolaltă de 1000 cor., plus bani de locuință 200 cor.. Disciplinarea învățătorilor trece din mâna confesiunilor aproape cu totul în a organelor statului.

Privitor la învățământ: Limba maghiară se predă în școlile nedivizate, în 13 ore pe săptămână, în școlile cu 6 învățători în 39 ore. După patru ani de școală copiii trebuie să fie în stare a-și exprima la înțeles, în graiu viu și în scris, gândirile în limba maghiară. În școala de repetiție se introduce ca limbă de propunere exclusiv limba maghiară. Statul subvenționează și școlile confesionale, dacă acestea întrunesc condițiile puse de el (local corespunzător, învățător calificat, spor în limba maghiară și educație patriotică), dar în acel caz pentru cinci materii (l. maghiară, istorie, geografie, constituție și aritmetică) programa de învățământ o stabilește statul. Dacă o școală nu corespunde în ce privește limba maghiară, poate fi suprimată, iar învățătorul destituit.

Inspekția școlilor confesionale din partea organelor statului se face cu o rigoare mult mai mare decât până aci.

Art. de lege XLVI din 1908 proclamă principiul *gratuității învățământului* în școlile primare. Elevii nu plătesc nici o taxă școlară, afară de una de cel mult 50 fileri, care se întrebuințează pentru biblioteca școlară. Pentru pierderile îndurate în urma acestei legi de confesiuni și comune, statul dă oarecari despăgubiri. Tot pe baza acestei legi elevii cari termină clasa VI trebuie să dea un *examen special de absolvire*, despre care primesc un certificat, care le servește la obținerea dreptului electoral, pe baza unui cenț de 5 cor. Acest examen se ține în prezența unui delegat al ministerului, (dar la școlile confesionale sub prezidenția delegatului consistorial).

Art. de lege XVI din 1913 (*legea lui Zichy*) ridică din nou salariile învățătorilor: salar fundamental 1200 cor. plus gradații în sumă de 2000 cor. în 35 de ani, cu totul 3200 cor., plus bani de locuință.

1. Școlile confesionale române.

Conform legilor fundamentale ale Bisericilor române, fiecare comună bisericească în care se află peste 30 de copii între 6—12 ani, e datoră să susție o școală poporală pentru creșterea religioasă-morală a lor. Comuna bisericească îngrijește de ridicarea, înzestrarea și susținerea localului, precum și de plata învățătorului.

În comunele mixte, în cari locuiesc români de ambele confesiuni, de cele mai multe ori susține fiecare confesiune câte o școală. În unele cazuri ambele confesiuni susțin o singură școală, care poartă caracterul majorității.

Școalele confesionale românești sunt aproape toate mixte.

Limba de predare e în toate cea românească. Excepție fac școlile grec. cat. din dieceza de Hajdudorog, cărora li s'a impus ca limbă de propunere limba maghiară. Între școlile urbane și cele rurale nu-i nici o deosebire, nici în ce privește programa, nici calificația sau numirea învățătorilor și nici salariul acestora, afară doar de indemnizarea de chirie.

Planul de învățământ sau programa școlilor române nu diferă mult de a școlilor de stat. Deosebirea esențială este: școala de stat predând toate materiile într'o singură limbă (cea ungurească), fiecare din acestea dispune de un număr mai mare de ore, decât în școlile noastre.

Ambele planuri publicate de consistoriile mitropolitane române (cel gr. cat. dela 1909 și cel gr. or. dela 1911), sunt făcute, la porunca ministrului, pe baza planului școlilor de stat.

a) **Materiile de învățământ ș. a.**

Materiile de învățământ în școlile românești sunt:

Religia	3 ore pe săptămână	
Limba română	5 $\frac{1}{2}$	„
Limba maghiară	13	„
Aritmetică și Geometrie	5	„
Geografie	2	„
Istoria patriei și Constituția patriei	1 $\frac{1}{2}$	„
Științe Naturale, Fizică și Chimie	1 $\frac{1}{2}$	„
Cântări	1	„
Desemn	1	„
Gimnastică	1	„
Lucru manual } Economia }	o după amiază.	

În școlile ortodoxe din Arhidieceza Transilvaniei *religia* o predau învățătorii; în cele din dieceza Caransebeșului și a Aradului, precum și în eparhiile gr. cat. o predau preoții:

Pentru fiecare materie se întrebuițează *cărți deosebite*, cari trebuie să fie aprobate de autoritățile confesionale, iar cele pentru Limba maghiară Aritmetică, Istorie, Geografie și Constituție, și de minister. De fapt însă și cărțile pentru celelalte materii sunt aprobate toate de minister.

Ministerul are dreptul de a interzice cărțile cari nu-i convin din punctul lui de vedere. Când se înaintează spre cenzurare și aprobare o carte, la Consistorii, se plătește o taxă de 20—30 cor. Consistoriile o dau spre cercetare unui bărbat de școlă, pe baza referatului căruia o aprobă sau o respinge.

Taxa de cenzurare ministerială e de 90 cor. Pentru tipărirea de cărți (de obicei suspecte) dă și statul subvenții. Pe

baza „Regulamentului de organizare a învățământului“, comunele bisericești sunt datoare să procure copiilor săraci în mod gratuit cărți de școală, — o dispoziție care însă nu se execută destul de regulat.

În școlile confesionale române sunt obligatorii următoarele *protocoale* (condici):

Condică de immatriculare,

Condică de clasificare și de absenții,

Condica școlară (în care se trece materia predată),

Condică de inspecție.

Toate aceste condici sunt unghurești și se scriu numai în unghurește.

Pentru examenele de absolvire a școlii primare e o condică specială: „matriculă“, scrisă în două limbi.

În fiecare an se țin *examene* de fine de an din toate materiile și cu fiecare clasă. În practică, de fapt nu se examinează din toate materiile tocmai riguros.

Elevii obțin *note de clasificare*, cari sunt 5 și anume 1, 2, 3, 4, 5, adică: eminent, foarte bine, bine, suficient și nesuficient. În arhidieceza Sibiiului elevii cari cad la finele anului din una sau două materii pot da, în Septembrie, examen de corigență.

Pentru purtarea morală și pentru diligență se dau note deosebite. Pentru cea dintâi 1 deplin corespunzător, 2 corespunzător, 3 puțin corespunzător, 4 necorespunzător. Pentru diligență: 1 foarte diligent, 2 diligent, 3 puțin diligent, 4 negligent.

Anul școlar se începe la 1 Septembrie și se termină în Iunie. În școlile de la țară el trebuie să dureze cel puțin opt luni, în cele dela oraș cel puțin 9.

În toate școlile primare trebuie să se serbeze următoarele *serbări naționale*, arborându-se steagul național unguresc cu emblema națională pe fiecare edificiu școlar:

1. Ziua Sf-tului Ștefan, primul rege al Ungurilor (20 Aug. n.)
2. Ziua aniversară a sancționării legilor din 1848 (11 Martie).
3. Ziua onomastică a Regelui.

În arhidieceza Sibiiului fiecare școală își are *patronul* său („hram“), cu care prilej de asemenea se organizează serbări școlare.

Majoritatea absolută a școlilor românești (cam: 80 la sută) sunt școli cu un singur învățător, care are deci să instrueze în același timp șase clase. Fiind aceasta o greutate care împiedică realizarea unui progres pozitiv Consistorul din Sibiiu a hotărât să introducă în vre-o 30 de școli, începând cu anul 1914/15, *învățământul alternativ*, ca încercare. Intervenind războiul mondial, care a chemat pe câmpul de luptă 50% din învățători, această dispoziție s'a amânat până în alte vremuri

b. Pregătirea învățătorilor.

Învățătorii se pregătesc în școala normală cu un curs de patru ani, în care se intră cu patru clase de liceu (clasic sau real) sau cu patru clase civile. Absolvenții școlilor normale pot intra și în școala normală pentru învățământul civil, cu curs de 3 ani, după care pot ajunge profesori de școli civile, iar după aceasta pot urma cursurile pentru profesori de școală normală.

Elevii școlilor normale dau în fiecare an examene din fiecare materie.

Calificarea învățătorilor se face pe baza celor 4 examene de calificare, date în fața unei comisii speciale. La școlile normale ortodoxe comisia aceasta permanentă e numită

de Consistor și e condusă de un comisar consistorial. Asistă și un comisar guvernial, care are dreptul să se amestece la darea notei din limba maghiară. La preparandiile gr. cat. examenul îl conduce de fapt comisarul guvernial. Primul examen se face la sfârșitul anului al I, din istoria și geografia universală, al doilea la sfârșitul anului al III, din științele naturale, al III-lea la finea anului al IV, din fizică, economie, cântări, muzică, limba germană, matematică, geometrie, desen, caligrafie, lucru manual și gimnastică, și al patrulea după sfârșitul anului al IV-lea, din religie, științele pedagogice (teoretic și practic), din limba și literatura română și maghiară din istoria, geografia și constituția Ungariei. Despre aceste examene absolventul capătă o diplomă de învățător, iscălită de membrii comisiunii și de cei doi comisari. Diploma o poate căpăta absolventul numai dacă a împlinit 19 ani; absolventa, dacă a împlinit 18 ani.

Absolventul poate fi ales de-a dreptul învățător *definitiv* la o școală rurală sau urbană. Sistemul „înainteării pe loc” sau vre-un alt sistem de înaintare pe bază de concurs, în Ungaria nu e cunoscut. Nici înaintearea la postul de director (de studii) nu presupune vre-un titlu special sau vre-un concurs.

c. Pregătirea învățătorilor după definitivat.

Învățătorii români sunt organizați în „reuniuni învățătoreshti”, afară de cei din arhidieceza ortodoxă, ale căror reuniuni au fost desliințate de sinodul arhidiecezan, la 1898.

Învățătorii greco-orientali au patru reuniuni: 2 în dieceza Aradului, 1 în a Orăzii mari și 1 în a Caransebeșului.

Reuniunea din Arad are și o revistă („*Reuniunea învățătorilor*“), tot astfel și cea din Caransebeș („*Educatorul*“).

Reuniuni greco-catolice sunt 7, și anume: 1) a învățătorilor din arhidieceză 2) a învățătorilor din jurul Gherlei, 3) a învățătorilor din Sălagiu, 4) a învățătorilor din comitatele Sătmar și Ugocea, 5) a învățătorilor din comitatul Bistrița-Năsăud („*Reuniunea Mariană*“), 6) a învățătorilor din jurul Hațegului și 7) a învățătorilor din jurul Lugojului.

Fiecare reuniune constă din mai multe „despărțăminte“, cari de obicei cuprind pe învățătorii dintr'un protopopiat. Despărțămintele sunt conduse de câte un comitet și țin adunări, împreunate cu conferințe etc.

Reuniunile se susțin din taxele anuale ale membrilor și din alte venituri eventuale. Învățătorii din arhidieceza ortodoxă n'au reuniuni; ei țin numai „conferințe“. Învățătorii din cele 34 de protopopiate sunt împărțiți în 14 „*cercuri conferențiare*“ cari se întrunesc în fiecare an odată, în luna Octombrie, sub conducerea unor comisari consistoriali (de obicei: profesori, inspectori școlari și protopopi). Conferințele țin 2 zile și se ocupă în partea cea mai mare de chestii didactice, pe baza unui program unitar, fixat de consistor. Organul conferinței e „*comisiunea permanentă*“, aleasă pe trei ani. Ea se întrunește în preziua conferinței și cenzurează lucrările cari au să fie prezentate conferinței în cele două zile următoare.

Conferințele astfel organizate au produs lucrări bune, dintre cari multe s'au publicat în broșuri.

Afară de conferințele cercuale se țin în fiecare protopopiat și „*conferințe trilunare*“, sub conducerea protopopilor. Și aceste conferințe au dat, în unele protopopiate, rezultate bune.

Participarea la conferințe e obligatorie. Pentru cele cercuale

învățătorii au diurne (5 cor. pe zi) și li se plătesc și cheltuielile de drum; pentru cele trilunare nu.

Învățătorii din fiecare protopopiat au câte o „bibliotecă pedagogică tractuală“, înființată la 1912 și susținută din taxele de câte 2 cor. pe an ale învățătorilor.

Mulți învățători români, în urma presiunii din partea inspectorilor unguri, s'au făcut membri și la reuniuni învățăto-rești maghiare, cari însă sunt inferioare organizărilor românești.

d. Modalitățile de ocupare a postului învățătoresc.

Pentru posturile vacante la școlile ortodoxe se publică concurs prin ziarele sau revistele oficiale ale eparhiilor („Telegraful român“, „Biserica și Școala“ (Arad) și „Foaia diecezană“, (Caransebeș). Cele gr. cat. se vestesc prin circulări consistoriale, trimise oficiilor protopopești și parohiale.

Cei ce vreau să concureze la vre-unul din aceste posturi, trebuie să facă o petiție la protopopul respectiv, alăturând documentele necesare. În preziua alegerii, protopopul ține ședință cu comitetul parohial, în care stabilește lista și ordinea candidaților, spre a o prezenta sinodului parohial electoral.

Alegerea se face în biserică după serviciul divin, prin votul direct al tuturor parohienilor sau, în cazuri excepționale, prin vot secret. Dacă alegerea a decurs în ordine, cel care a în-trunit majoritatea voturilor e întărit ca învățător din partea consistorului. Învățătorul odată întărit, e inamovibil.

Învățători provizori legea nu cunoaște, numai învățători definitivi și învățători suplinitori pe o jumătate de an s'au cel mult pe un an. — La gr. cat. pe învățători îi alege „scaunul școlastic“.

e. Autoritățile școlare confesionale.

Școalele primare ortodoxe stau sub jurisdicțiunea sinodului parohial, care are ca organ al său *comitetul parohial*. Sinodul parohial decide înființarea și susținerea școlii, el îl alege pe învățător și el se îngrijește de salarizarea acestuia. Comitetul parohial execută lucrările sinodului și conduce în numele acestuia toate afacerile școlare. Delegatul comitetului parohial pentru afacerile interne ale școlii e preotul, care e și directorul școlii. Unde sunt trei sau mai mulți învățători la o școală, comitetul parohial numește pe unul dintre ei director de studii.

Autoritatea de a doua instanță ar trebui să fie sinodul protopopesc, căci fiecare protopopiat formează un „cerc școlastic“, dar, de oarece aceste sinoade se întrunesc numai odată pe an, ele sunt reduse la un rol mai puțin însemnat: ele iau numai act de cele petrecute în cursul unui an și dau îndrumări de ordin mai mult general pentru anul următor. Organul sinodului protopopesc e comitetul protopopesc, al cărui exponent e *oficiul protopopesc*, respective protopopul însuși, care e inspectorul școlar districtual. El decide în chestunile care privesc viața școlară și pe învățători, cerând pentru afacerile mai grele aprobarea Consistorului eparhial.

A treia instanță e consistorul eparhial, ca organ al sinodului eparhial. Unele chestiuni școlare mai grele le decide Consistorul plenar, cele mai multe le rezolvă însă „*senatul școlar*“ al consistorului. Acesta se îngrijește de toate afacerile școlilor din eparhie; el întărește pe învățătorii aleși de comitetele parohiale, el numește pe învățătorii suplینitori și pe cateheți, el îngrijește de inspecția școlilor prin comisari speciali, el decide de cauzele disciplinare ale învățătorilor.

Toate acestea se decid în ședințele senatului școlar, pe baza rapoartelor și propunerilor „referenților școlari” și a „revizorilor școlari”.

Autoritatea de a patra instanță e consistorul mitropolitan, ca organ al congresului național-bisericesc. „Chemarea senatului școlar al consistorului mitropolitan e: conducerea treburilor școlare comune ale întregii provincii mitropolitane, precum și susținerea unității și a uniformității pentru instituturile școlare confesionale din mitropolie și, în fine, deciderea finală a cauzelor disciplinare ale profesorilor și învățătorilor, apelate dela senatul școlar al consistorului eparhial” (§ 167 din „Statutul organic”.

Autoritățile școlare gr. cat. diferă puțin de cele gr. or. Autoritatea primă e „scaunul școlar”, ales pe câte 3 ani, de adunarea generală bisericască. Director școlar e tot preotul, care e și catehet. De asemenea inspector e protopopul. A treia instanță e senatul școlastic al Consistorului, iar a patra consistorul metropolitan.

Pe învățător îl alege scaunul școlar, sau, dacă acesta nu vrea să aleagă, îl numește consistorul.

Alături de autoritățile bisericăști au drepturi asupra școalelor noastre și autoritățile civile, despre care va fi vorba într’alt loc.

f. Inspecția școlilor confesionale române.

„Inspectori districtuali” sau „tractuali” sunt, din partea confesiunilor, protopopii. Ei îngrijesc ca în fiecare sat să fie școală confesională, salar învățătoresc, învățător, — ca copiii să cerceteze regulat școala și ca în toate să domnească ordine. Protopopul e dator să viziteze cel puțin de două ori pe an

fiecare școală, cu care prilej ia și proces verbal („protocol de inspecție“), pe care-l înaintează Consistorului. Cei mai mulți protopopi vizitează școlile cu prilejul vizitației canonice și, a doua oară, la examenul dela finea anului, pe care ei îl conduc, și care de obicei e o sărbătoare pentru întreg satul. Atât despre inspecții cât și despre examene protopopii raportează în fiecare an Consistorului. Pe lângă câteva consistorii este și câte un inspector al învățământului primar, numit „revizor școlar“ (la Sibiu, Blaj, Arad și Oradea mare (aici revizorul e însuș secretarul consistorial), care pe lângă atribuțiile inspectorului general le are și pe acelea ale directorului învățământului, dar numai pe cele de ordin didactic. „Revizorul“ școlar raportează Consistorului din caz în caz. Măsurile necesare de ordin didactic consistorul le ia pe baza raportului lui.

Școlile confesionale sunt inspectate, și încă în mod foarte riguros, și din partea organelor statului. În fiecare comitat este câte un *inspector regesc* de școale (în unele comitate, ca d. Huniedoara și Bihor, sunt câte 2), pe lângă care sunt, de obicei și unu sau mai mulți „*subinspectori*“, cari au dreptul și datoria de a inspecta și școlile confesionale din toate punctele de vedere, dar mai ales din acela al învățării limbei maghiare și al educației patriotice. Drept de a dispune direct asupra școalelor noastre, după lege n'au, dar foarte adeseori și-l iau ei. După lege ei raportează ministrului, care comunică consistorului observările inspectorului, iar Consistorul ia prin organele sale, măsuri pentru înlăturarea relelor constatate. Prin ordinul min. No. 100.000/1913, bazat pe art. de lege XXVIII din 1876, ministrul a numit pe lângă inspectori și „*vizitatori de școală*“, cari sunt la ordinele inspectorilor (un fel de revizori de clasa II-a, din România).

g. Salarele învățătorilor dela școalele confesionale și comunale.

Salarul învățătoresc e, la început, timp de doi ani, de 1200 cor., apoi el se urcă după 3 clase, în cadrul cărora sunt câte 3 gradați. Astfel :

Salar începător		1200 cor.
Clasa III	Gradația 3	1400 „
	„ 2	1600 „
	„ 1	1800 „
Clasa II	Gradația 3	2000 „
	„ 2	2200 „
	„ 1	2400 „
Clasa I	Gradația 3	2600 „
	„ 2	2900 „
	„ 1	3200 „

Afară de salar învățătorii mai capătă și indemnizare de chirie, în sumă de : 240, 300, 360, 420, 480, 540, 600 cor., după clasa în care se află comuna.

Dintr'o clasă de salar în cealaltă se trece prin avansare, dintr'o gradație în cealaltă în mod automat, din 4 în 4 ani. Avansarea urmează numai dacă învățătorul o merită. Meritul îl stabilește inspectorul regesc în înțelegere cu autoritățile confesionale pe baza rezultatelor dovedite cu prilejul inspecțiilor de peste an. În caz de divergență de păreri decide părerea inspectorului.

Salarele le plătesc susținătorii de școală. Dacă aceștia nu sunt în stare a le plăti în întregime, cer subvenție dela Stat. Statul subvenționează școlile comunale, confesionale și particulare, dacă acestea dovedesc că sunt sărace, și că atât localul școlii cât și învățătorul corăspund așteptărilor statului. Statul votează ajutorul la propunerea comisiei administrative, care opinează pe baza raportului inspectorului. Dacă statul dă unei școli subvenție mai mare de 200 cor. pe an, instituirea învățătorului atârână de aprobarea ministrului.

Partea pe care o dă comuna bisericască în salariul învățătorului, se ia sau din vre-un fond special al bisericii (s. e *fondul școlar*), sau din ajutorul dela consistor, sau, în „fondul regesc“, dela Universitatea săsească sau, apoi, din repartiție.

Sinodul parohial stabilește adecă an de an contribuția bisericască pe care trebuie să o plătească credincioșii pentru acoperirea salariului învățătoresc și care poate fi, și e de fapt, mai mare de 5% dela darea directă. (In baza unei ordonațiuni ministeriale fiecare cetățean e dator să plătească pentru susținerea școlii primare 5% după darea directă. Dacă într'un sat biserica nu susține școală, cele 5% se plătesc pentru școala de stat). Repartiția aceasta e diferită, dela o comună la alta, și ea se face după criterii diferite. Intr'un sat ea e egală pentru toți, într'altul ea se face după clase, cari sunt 2, 3, 4, 5 sau și mai multe la număr, după averea fiecăruia. Intr'alte sate iarăși plătesc numai oamenii cari au copii de școală.

Repartiția o încasează „epitropul“ bisericii, care se îngrijește apoi ca învățătorul să-și capete salariul regulat. Se întâmplă însă foarte adeseori că, din cauza sărăciei poporului, repartiția nu se poate încasa regulat și așa învățătorul nu-și capătă leafa de cât cu mare greu. Se întâmplă uneori că oa-

menii nu vor să plătească, din cauză că nu-s mulțumiți cu învățătorul, sau și din alte cauze. Când repartitia nu se poate încasa prin organele parohiale, lista de repartitie se transpune prin oficiul parohial, organelor administrative, primpretorului, care o încasează cu forța (prin execuție).

Subvenția dela stat învățătorii o încasează lunar, prin oficiile de dare ale statului, cea dela comuna bisericească lunar sau trilunar, sau de cele mai multe ori „cum se poate“.

În foarte multe comune (30—40%) învățătorii sunt și *cantori* (cântăreji la biserică). *Venitele cantorale* se socotesc în salariul învățătoresc. D. e. un învățător care are, după lege, leafa de 1200 cor. și-o capătă astfel: 260 din cantorat, 340 din fondul bisericii și din repartitie și 600 subvenție de la stat.

Dacă o comună bisericească dă în salariul învățătoresc 600 cor., statul dă nu numai restul de până la 1200, ci și toate gradațiile ce urmează din interval în interval. Subvenția dată de stat școlilor confesionale române se poate evalua pentru moment, la 2 milioane de cor. pe an.

h. Pensionarea învățătorilor.

Chestiunea pensiei învățătorilor se bazează pe art. XXXII din 1875, și mai ales pe art. XLIII din 1891.

Drept la pensie au toți învățătorii, cari corespund legilor școlare. La pensie întregă se trece după 40 de ani de serviciu.

După 10 ani de slujbă (în care se socotește și timpul de serviciu militar, precum și cel petrecut ca prizonier de războiu) un învățător se poate pensiona cu 40% din salariul său propriu zis. Pentru fiecare an care trece peste 10, se

adaogă 2°/_o. Se înțelege că înainte de 40 de ani se pot pensiona numai cei constatați bolnavi sau incapabili.

Învățătorii pot fi pensionați din oficiu, în caz că se constată incapacitatea lor. În loc de pensie li se poate da și o *excontentare finală*.

Pensiile văduvelor. Văduva unui învățător care a servit cel puțin 10 ani și a trăit cu ea cel puțin un an, e de 50 la sută după salariul de 1200 și de 20 la sută după suma care trece peste 1200. Pensia începe a o primi la o jumătate de an după moartea soțului ei, și din ea e datoare a susținea, și copiii din căsătoriile anterioare).

Pensiile orfanilor. Dacă un învățător a servit cel puțin 10 ani, copiii lui orfani primesc pensie. În caz că ei sunt cu totul lipsiți, pot căpăta și după cinci ani serviți de tatăl lor. Copiii orfani numai de tată primesc a 6-a parte din ajutorul pentru văduvă, dar pensia tuturor orfanilor laolaltă nu poate fi mai mare ca a văduvei. Copiii orfani de ambii părinți mai primesc pe lângă asta încă 50 cor. Dacă ambii părinți li-au fost învățători primesc 100 cor. De obicei însă acești orfani sunt crescuți în orfelinate.

Veniturile fondului de pensie. 1. Învățătorul nou numit sau ales plătește la început 5 la sută după salariul său. 2) Dacă intră într'o nouă clasă sau gradație de salar mai plătește 50 la sută din diferența de salar. 3) Învățătorii cari se pensionează și au neveste sau copii, pentru odată plătesc totdeauna 2 la sută din pensia pe care o primesc. 4) 2 la sută pe an din pensia fiecărui învățător pensionat. 5) Fiecare susținător de școală plătește an de an pentru fiecare învățător 24 cor. 6) Tot acesta plătește când învățătorul iese la pensie 20 cor., odată pentru totdeauna. 7) 3 la sută din ajutorul dat de stat la zidirea localului, pe

timp de 15 ani. 8) In sfârșit statul alimentează an de an fondul de pensii, și anume din 1875—78 cu câte 100.000 de cor., dela 1878—1880 cu 200.000, dela 1880 până azi cu 300.000 cor. iar dela 1908 încoace, ca despăgubire pentru taxa de înscriere de 30 fil., încă 700.000 cor. pe an.

Toți învățătorii sunt *datori* să se înscrie la fondul de pensie al Statului.

i. Serviciul militar al învățătorului.

Pe baza art. de lege XXX din 1912 învățătorii sunt datori să facă serviciu militar timp de un an, ca „voluntari“, pe cheltuiala Statului, și anume toți la honvezi (armată) ungurească pentru apărarea țării). Intr'un an ei pot ajunge ofițeri.

Inainte de 1912 învățătorii serviau numai câte 2 luni de zile, vara, în vacanțele cele mari.

2. Școalele comunale.

Fiecare comună care susține școală e datoare să se îngrijească de un fond special pentru aceasta. La acest fond se adaogă și partea de pădure sau pășune comună, ce se rupe anume pentru școală cu ocazia segregării, și care parte trebuie să fie cel puțin a o suta parte a întregii păduri sau pășuni. La acest fond se mai adaogă și o parte a veniturilor comunei, apoi excedentul anual rămas după acoperirea cheltuielilor ce-rute cu susținerea școlaei, precum și din donații etc.

Școalele comunale sunt administrate de un „scaun școlar“, compus din delegați ai reprezentanței consiliului comunal, care îl alege și pe învățător. Ele pot fi subvenționate de Stat, după cum și sunt aproape toate. După legea dela 1868 *limba de*

predare ar fi să fie cea a locuitorilor comunei, totuș în ultimele trei decenii toate școalele comunate nouă au fost silite să ia limba maghiară ca limbă de propunere. — Școlilor comunale statul le dă ajutor și la clădirea localului, școlilor confesionale nu. Locuitorii comunei sunt datori să contribuie la zidire cu lucru și cu cărăușii. Când localul e gata, tot comuna e datoare să-l asigure contra focului.

Planul de învățământ pentru școlile comunale e aproape identic cu cel pentru școlile de stat. Religia o predau preoții.

Autoritățile de a doua și de a treia instanță sunt identice cu cele ale școlilor de stat.

3. Școlile primare de stat.

Școli primare de stat există dela 1868 încoace. După legea din acel an, limba de propunere ar trebui să fie limba majorității copiilor, în comunele românești deci limba românească. În realitate n'a existat și nu există nici o singură școală de Stat cu limba de propunere românească. În toate învățământul se predă exclusiv ungurește.

În August 1914 s'a publicat un ordin ministerial, care admite și întrebuințarea limbei române, ca limba auxiliară în primele două clase și ca materie de învățământ în următoarele 3 clase (în ultima nu, nici în școala de repetiție), într'un număr de 4—5 ore pe săptămână. Predarea limbei române e legată de atâtea condiții anevoioase, încât ea, probabil că va rămânea numai pe hârtie. În cursul anului 1914|15 de fapt ea nu s'a predat nici într'o singură școală!

Materiile predate în școala de stat sunt aceleași cu cele din școlile confesionale, numai numărul de ore pentru unele

materii e ceva mai mare. Și anume: Religia 3, scris și citit (unguresc) 12, Aritmetica și Geometria 6 jum., Exerciții intuitive 1 jum. Geografie 3, Istorie și Constituție 1 jum., Istorie naturală, Fizică și Economie 1 jum., Cântări 1, Gimnastică 1, Desem și lucrul manual 1.

Pe învățătorii dela școlile de stat îi numește ministrul. În timpul din urmă se lucrează în minister la o reformă a administrației învățământului, în sensul ca pe învățătorii de stat să-i numească comitele suprem (prefectul), respective organele administrative comitatense.

Religia în școlile de stat o predau preoții confesiunilor respective, în limba maternă a elevilor. Ordinațiunea lui Apponyi dela 1908 conform căreia religia trebuia să li se predea elevilor nemaghiari și în limba maghiară, a fost anulată la 1914. Pe cateheți îi numește Consistorul. Ei primesc și o mică remunerație dela stat (80—150 cor. pe an).

4. Școlii susținute de particulari sau de societăți.

Și particularii sau societățile pot înființa și susține școli cu drept de publicitate. Cei cari vor să înființeze astfel de școli sunt datori să comunice ministrului planul de învățământ cel puțin cu o lună înainte, dând prin el garanțiile că școala va fi la același nivel cu celelalte școli publice. Școli cu un program redus, sau școli ai căror inițiatori nu dovedesc competența lor în chestii școlare, nu se tolerează. Școli particulare cu caracter confesional nu se pot înființa.

Statul subvenționează și școlile particulare. Astfel de școli a înființat în Ungaria mai ales societatea culturală maghiară *MKE*, care urmărește maghiarizarea locuitorilor de alte naționalități.

Limba de predare o stabilesc susținătorii. Leafa învățătorilor e cea fixată prin legile țării pentru școlile primare.

5. Autoritățile de stat.

Autoritatea de prima instanță e, pentru școlile comunale *scaunul școlar*, pentru cele de stat *curatoratul*.

Membrii scaunului școlar trebuie neapărat să știe scrie și citi. Ei sunt cel puțin 9 la număr și se aleg pe câte 3 ani. În scaunul școlar comunal mai sunt și membri naturali: preoții singuraticelor confesiuni, precum și directorul școlii, apoi medicul cercual și învățătorul de economie. Dacă școala are 15 învățători, aceștia deleagă 2 reprezentanți ai lor în scaunul școlar. Nu pot fi membri ai scaunului școlar, printre alții, nici cei cari nu știu ungurește, decât în cazul că nu sunt în comună destui cunoscători ai acestei limbi pentru ca să poată forma scaunul.

Hotărârile scaunului școlar, de caracter exclusiv administrativ, sunt valabile numai dacă le aprobă *inspectorul (revizorul)*. Scaunul școlar îi alege și pe învățători, ședința fiind condusă de un delegat al comisiei administrative. Pe învățătorul ales îl întărește comisia administrativă.

Autoritatea de prima instanță pentru școlile de stat e *curatoratul*. Membrii acestuia sunt numiți în baza puterii date de ministru și la recomandarea inspectorului, de către comitele suprem (prefectul județului), pe timp de șase ani. Numărul membrilor, afară de învățătorii aleși și de membrii naturali, e cel puțin de 4 și cel mult de 26, după cum află ministerul de bine. Membri naturali sunt: primarul comunei și preoții confesiunilor ai căror credincioși trec peste 5 la sută. La școli nedivizate e membru din oficiu și învățătorul; unde sunt 6

- învățători, aceștia delegă pe unul dintre ei, 15 pe 2, etc.
- Membrii numiți depun jurământ. Curatorul alege un curator (epitrop).

Afacerile curatoratului sunt de ordin administrativ. Totuș el are și dreptul de a cerceta orele de învățământ și de a revizui și registrele școlii relative la progres, etc.

Hotărârile relative la școala comunală și de stat se pot apela în timp de opt zile la *comisia administrativă comitatensă*. Fiecare comitat (județ) formează un „cerc de învățământ”. Comisia administrativă decide în afaceri dintre învățător sau scaun școlar și părinții copiilor, și în genere, în toate chestiunile cari aparțin scaunului școlar. În acestea din urmă decide ca for de a doua instanță, în afaceri dintre scaun și învățător ca for de prima instanță. Impotriva hotărârii aduse de ea ca for de a doua instanță, se poate apela la minister numai în cazul, când sentința adusă de ea diferă de a primei instanțe.

Din comisia administrativă face parte ca membru, afară de membrii aleși de către congregație, și *inspectorul* (revizorul).

Atribuțiile ei sunt: a) administrative, b) disciplinare și c) judiciare. Ea decide în chestiile relative la salariul învățătorului. Înainte, anume, de ce ar pârî un învățător la comisia administrativă pe susținătorul de școale pentru restanță de salariu, e dator să facă arătare primpreto-ului, care dacă găsește arătarea motivată, dă ordin de execuție împotriva susținătorului. Susținătorul poate apela la comisia administrativă, care ordonă cercetare la fața locului. Atribuțiile comisiei administrative mai sunt, pe lângă cele amintite: să se îngrijească de aruncul de dare pentru școală, de inspectarea școlilor confesionale prin inspectorii regești, de

ridicarea de școli nouă în locul celor necorespunzătoare, de controlarea școlilor comunale și de stat și de înaintarea acestora ministrului. De două ori pe an ea trebuie să raporteze despre toate acestea congregației (consiliului județean).

În contra sentinței comisiei administrative în chestii școlare poate apela în termen de 15 zile la *judecătoria administrativă* din Budapesta, în contra celorlalte la *ministru*. Această judecatorie administrativă e mai mare uneori și decât ministrul, căci unele chestii tranșate de minister (relativ la salare) se pot apela la ea.

6. Școala de repetiție economică.

Afară de cursul de repetiție al școlii populare mai există și *școli speciale economice*. Pe acestea sunt datoare să le ridice comunele, în cazul că locuitorii lor se ocupă cu agricultura, că o școală economică de alt caracter nu există, că numărul copiilor între 12—15 ani e cel puțin de 20, că dispune de teren pentru experiențele agricole și că darea comună nu e mai mare de 50 la sută. Terenul de experiență trebuie să fie de cel puțin 20 jugăre cadastrale.

Școală de repetiție economică, în legătură cu școala primară, trebuie să fie în fiecare comună în care este școală de stat, în care numărul copiilor între 12—15 ani e mai mare ca 20 și care dispune de un teren de cel puțin 600 stânjini pătrați loc arător.

În ambele aceste școli pot preda învățământul învățători cari și-au câștigat, la cursuri anume, o calificare specială.

Cursul acestei școli e de 3 ani. Iarna ține (de la 1 Noiembrie — 31 Martie) o zi întreagă (7 ore), vara (1 August — 31 Oct.) o jumătate de zi (5 ore). După lege (XXVII|1907) limba

de propunere e exclusiv cea maghiară. Se poate preda și religia, într'o oră pe săptămână. Invățământul religios se poate preda, în urma unei ordinațiuni din anul 1915, și în limba română.

Învățătorii sunt retribuiți deosebit pentru instrucția din școlile de repetiție economică.

7. Școalele pentru ucenici industriali.

Școli de meserii propriu zise, în general nu există în Ungaria. Meseriile se învață la meșteri. Ucenicii urmează numai cursuri serale la școli întocmite pe seama lor, în localități unde ei sunt în număr mai mare.

Art. de lege XVII din 1884 stabilește anume că comunele cari au peste 50 ucenici industriali, sunt datoare să înființeze pentru aceștia o școală specială, dacă confesiunea sau altcineva nu se îngrijește de o astfel de școală. Pentru aceste școli comunele pot impune un impozit de 2 la sută dela darea directă.

Toți ucenicii sunt datori, pe răspunderea patronului, să cerceteze școala până când ies calfe.

În comunele unde sunt mai puțini ucenici de meserii, aceștia sunt obligați să urmeze cursurile în școala de repetiție.

Autorități: 1) Autoritatea industrială și inspectorul regesc de școale, 2) Ministrul de culte, în înțelegere cu cel de comerț.

Învățători la aceste școli pot fi învățătorii dela școlile primare locale, pentru materiile industriale însă trebuie să dovedească că au făcut cursuri speciale.

Timpu de școală: în două zile din săptămână câte 4 (de fapt 3) ore pentru diferite materii și Dumineca (3 ore) pentru desemn. Confesiunile, dacă vor, pot să-și puie și ele câte o oră pentru religie, și anume Dumineca, ceea ce și fac.

Școala constă din 3 cursuri (clase) și dintr'un curs pregătit. În cursul pregătit se învață scrisul cetitul și aritmetica (adesea sunt și elevi analfabeți). Anul școlar e de 10 luni.

Limba de propunere poate fi numai cea maghiară, zice legea. In realitate se întrebuințează și alte limbi.

In cele trei clase planul de învățământ e următorul:

Cl. I. 1. Lectură din geografie, istorie, igienă și din sfera vieții industriale. 2. Exerciții de scris și de concipiat. 3. Aritmetică și Geometrie.

Cl. II. Lectură din Geografie, Constituție, Istorie nașurală, Fizică, Chímie și Merceologie și din literatură. 2. Corespondența industrtală. 3. Aritmetică (dobânzi, calculul asociației etc).

Cl. III. 1. Lectură din Fizică (Acustică, Optică, Electricitate) Chimie, Merceologie, Economie nașională și din literatură. 2. Acte oficiale. 3. Contabilitate.

Afară de aceste școli mai sunt și câteva școli speciale de meserii, unde se adâncesc produsele unui singur ram industrial.

8. Școli pentru ucenici còmerciali.

Comunele în cari sunt cel puțin 50 de ucenici de prăvălii sunt datoare, în caz că nu se îngrijește altcineva, să susție o școală anume pentru acești ucenici. Cursul e de 3 ani.

Timpul de școală e de cel puțin 7 ore pe săptămână (în 3 zile). Limba de propunere e cea ungurească.

In aceste școli pot intra elevi cari au terminat cele șase clase ale școalei primare sau două clase secundare sau civile. Prelegerile se țin în localul școalei civile sau al celei comerciale, ale căror aparate le întrebuințează, cu consimțământul susținătorului de școală. Totuș, școala de ucenici trebuie să-și aibă colecțiile proprii tehnologice, precum și o bibliotecă a sa.

Învățători la această școală sunt în prima linie profesorii de la școale comerciale și civile, și numai în lipsa acestora pot fi și învățătorii dela școalele poporale.

Și aici sunt trei clase, precedate de o clasă pregătitoare. Programul lor e:

Cl. I. Lectură de subiecte din viața țării și din trecutul țării, din igienă și din literatură. 2. Exerciții stilistice. 3. Geografia generală a Ungariei. 4. Aritmetică. 5. Lucrări de birou și contabilitate. 5. Caligrafie.

Cl. II. Lectura de piese din viața comercială a statelor mai înaintate; din Constituția patriei, din Merceologie și din Literatură. 2. Exerciții stilistice. 3. Geografia țărilor cu cari are Ungaria legături comerciale și Geografia universală. 4. Aritmetică comercială și lucrări de birou. 5. Contabilitatea. 6. Caligrafia.

Cl. III. Lectură de piese din viața comercială universală, din Economia politică, din Merceologie, din Fizică și din literatură. 2. Aritmetică comercială. 3. Contabilitate. 4. Cambii. 5. Corespondență comercială și 6. Caligrafie.

9. Școli populare superioare și școli civile.

Pe baza legii XXXVIII din 1868 fiecare comună cu peste 5000 locuitori e datoare a înființa și câte o școală populară superioară, în care absolvenții de 6 clase ai școlii populare să mai învețe încă 3 ani (fetele câte 2). Paralel cu aceste școli sau înființat și școlile civile, foarte deaproape înrudite cu cele populare superioare. Deosebirea e numai că școlile civile au 4 clase și în ele se intră cu patru clase primare, iar cele populare superioare au 3, respective 2 clase, și în ele se intră cu 6 clase primare. Scopul lor e comun: o cultură generală mai largă decât o pot da școlile primare. Cu timpul școlile populare superioare au luat un caracter întru câtva de școli de agricultură. Ele sunt puține la număr și nu se bucură de nici o reputație. Școli populare superioare românești nu sunt.

Școlile civile au un program de studii apropiat de cel al gimnaziilor, numai cât nu se predă și limba latină. Trecerea din școlile civile în gimnaziu nu e grea și se face adeseori (examen de diferență din limba latină). În unele școli de băieți se predă, în mod facultativ, și latina. Absolvenții de 4 clase civile pot intra în școala normală, școala militară, școala comercială ș. a. Sunt școli civile de băieți și de fete.

Iată programul unei școli civile de fete (Beiuș, românească, greco-catolică):

O B I E C T E L E	C L A S A				Suma
	I	II	III	IV	
Religiunea	2	2	2	2	8
Limba română	4	4	4	4	16
„ maghiară	4	4	4	4	16
„ germană	2	3	3	2	10
Aritmetica și Geometria . . .	3	3	2	2	10
Istoria	—	—	2	3	5
Geografia	2	2	2	—	6
Istoria naturală	2	2	—	—	4
Chimia și Mineralogia	—	—	3	—	3
Fizica	—	—	—	2	2
Igiena	—	—	—	1	1
Economia	—	—	—	2	2
Desemnul	2	2	2	2	8
Caligrafia	1	1	—	—	2
Lucrul manual	2	3	3	3	11
Cântul	1	1	1	1	4
Gimnastica	1	1	1	1	4
Laolaltă	26	28	29	29	112

10. Preparandiile (Școlile normale).

Cursul preparandiei (școalei normale) e de 4 ani. În școala normală se intră cu 4 clase de gimnaziu, școală reală sau școală civilă. În legătură organică cu fiecare școală normală e o școală primară de aplicație cu 6 clase.

Programa de studiu în preparandiile românești e, cu mici deosebiri, următoarea (preparandia din Blaj):

Studiu extraordinar: 1. franceză, în câte 2 ore pe săptăm. p. clasele II—IV. De fapt e numai pe hârtie.

MATERIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT	C U R S U L				Suma orelor
	I	II	III	IV	
	ore				
Religiunea	2	2	2	2	8
Pedagogia	2	3	3	2	10
Practica educațiunii	—	—	2	6	8
Limba și lit. română	2	2	2	2	8
„ „ „ maghiară	4	4	4	4	16
„ „ „ germană.	2	2	2	2	8
Matematica	4	3	2	3	12
Geografia.	2	2	2	—	6
Istoria.	3	3	2	—	8
Constituția patriei.	—	—	—	2	2
Istoria naturală și chimia	3	3	4	—	10
Fizica	—	—	2	3	5
Igiena	—	—	—	1	1
Economia	2	2	2	2	8
Desenul liber	3	3	2	2	10
Caligrafia.	1	1	—	—	2
Cântările biseric. și Tipicul.	2	2	2	2	8
Muzica vocală și instrumentală	4	4	4	4	16
Gimnastica	2	2	2	2	8
Laolaltă	38	38	39	39	154

În școlile normale se dă mare atenție și cântărilor bisericesti și Tipicului. Aceasta din motivul că învățătorii au să fie și cantori (cântăreți bisericești), sau au să cânte cel puțin din când în când în strană. Preparanzii (normaliștii) ortodoksi merg în cursul studiilor, de două ori pe zi la biserică, dimpreună cu teologii.

În școlile normale greco-catolice din Gherla și în cea din Oradea mare, care e „regească-catolică“, câteva studii se predau în limba maghiară (anume: Limba maghiară, Istoria, Geografia, Constituția, Economia). Profesorii acestor școli sunt toți preoți, cari, bine înțeleși, au și calificația pentru școli normale.

Școlile normale românești sunt inspectate de comisari consistoriali. Dreptul de a le inspecta îl au și inspectorii (revizorii) școlari ai județelor respective. Este și un comisar ministerial permanent pentru școli normale românești (Dr. I. Siegescu, profesor de limba română la Universitatea din Budapesta, deputat în Camera ungară și consilier de curte al Regelui).

La finea fiecărui an se dau examene din fiecare materie, sub presidenția unui comisar consistorial. Despre examenele de calificație, s'a vorbit în capitolul „Pregătirea învățătorului“.

Profesorii dela școlile normale românești, afară de cei din Sibiu, n'au salare corespunzătoare. Ministrul s'a oferit a le da întregirea la suma pe care o au profesorii dela școlile de stat, dar numai cu condiția ca în școlile românești, patru materii să se predea în limba maghiară. Autoritățile bisericești au refuzat propunerea aceasta. Consistorul mitropoliei ortodoxe a hotărât, în ședințele lui din Septembrie a. c., să ceară din nou ajutor de stat, fără însă să cedeze din punctul de vedere al Bisericii.

În școalele românești pot fi învățători și absolvenți ai preparandiilor străine. Pentru a putea fi aleși definitiv se cere însă să-și „nostrifice” înainte, diploma, la o preparandie românească. Nostrificarea (echivalarea) constă într'un examen din Religie, Limba română, Cântările bisericesti și Tipic.

Din toamna trecută avem o preparandie greco-catolică de fete la Lugoj, iar dela 1 Sept. 1915, una la Gherla. Ambele sunt cercetate de fete de ambele confesiuni. Până acum puținele învățătoare române — ortodoxe cu totul 100, greco-catolice pe jumătate atâtea — își făceau studiile în școli normale străine.

Organizarea școlilor normale de stat e, cu mici deosebiri, identică cu a celor românești. În cele din teritoriul românesc e vorba, după promisiunea contelui Tisza, să se introducă și limba română, ca materie de învățământ, dar după experiențele de până acum, nu putem crede că această măsură, dacă se va executa vre-odată, să se execute cu vre-un folos pentru cultura poporului nostru. Dovadă pentru aceasta e preparandia de stat din Deva, înființată la 1868 de ministrul Eötvös, în care limba română era la început limbă de propunere, pentru ca după câțiva ani ea să fie redusă la materie de învățământ și după un alt șir de ani să fie scoasă cu totul din școală....

III. ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR.

Învățământul secundar (de fapt se zice : „școlile medii”) are în Ungaria o vechime de peste 300 de ani. Și acest ram de învățământ a fost cultivat, la început, timp îndelungat de diferitele biserici, cari au lucrat mai ales prin ordinele lor de călugări benedictini, piariști, cistercienzi, premontrenzi etc. Până în sec. XIX limba de propunere în școlile secundare era limba lat-

nească. Pe la jumătatea veacului al XIX i-a luat locul limba germană, în baza proiectului de lege austriac dela 1850, numit „*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*“. Legea această austriacă, obligatoare și pentru Ungaria, a introdus pe lângă gimnaziile de până aci (sub cari se înțelegeau și se înțeleg și astăzi liceele clasice), și școlile reale, cari există și astăzi. După „transacțiunea“ dela 1867 gimnaziile și școlile reale, până aci germane, se maghiarizează. Ministrul T. Paüler modifică, la 1871, planul de învățământ pentru școlile secundare, dar organizația acestora o lasă aproape neschimbată.

Organizația de azi a gimnaziilor (liceelor) și a școlilor reale se datorește ministrului de culte A. Tréfort, care li-a pus bază la 1879 și care a făcut, la 1883, art. de lege XXX care e, de fapt, legea pe care se bazează întreg învățământul secundar de azi. Legea aceasta a dat o bază *unitară* tuturor liceelor cari până aci erau diferite, și *le-a pus în serviciul statului ungar*. Această lege stabilește un plan de învățământ unitar ; impune predarea limbei maghiare în toate liceele confesionale și predarea istoriei literaturii maghiare în clasa VII—VIII în limba maghiară ; introduce în acestea inspecția prin organele statului și calificarea tuturor profesorilor din partea statului și pune în vedere susținătorilor de școale ajutorul Statului, cu anumite condiții.

Conform acestei legi școlile secundare se aduc în trei feluri de raporturi față de Stat, așa că avem trei feluri de școli :

1. *Școli secundare la dispoziția Statului*. Acestea sunt: a) școlile înființate și susținute de Stat și b) școli înființate de confesiunea romano-catolică și susținute de „fondul de studii ungar“. „Fondul de studii“ a fost înființat la 1773, prin con-

fiscarea averii deșuiților. La 1895 acest fond la care s'au adăugat și alte donații, era de 40 de milioane coroane.

Școlile acestea atârnă în toate privințele, de Stat.

2) *Școli sub conducerea Statului.* Acestea sunt: școlile comunale, particulare, fundaționale, romano-catolice (afară de cele susținute de „fondul de studii ungar“ și de Statul catolic ardelean) și greco-catolice.

Aceste școli se deosebesc de cele de sub No. 1 prin faptul că susținătorii de școală dispun înșiși de dreptul de a numi pe profesori, de a ridica localuri de școală etc., cu rezerva aprobării ministeriale. Disciplinarea profesorilor dela liceele confesionale o au consistoriile, în celelalte ministrul.

În ce privește partea de învățământ, asupra acesteia dispune Statul (limba de propunere, manuale, orar etc.)

3) *Școlile autonome*, ale Românilor gr.-or., ale Sașilor, ale Statului catolic ardelean și ale reformaților. Cu toată autonomia lor, Statul are și în aceste școli dreptul de control asupra întregii activități pe care ele o desfășură.

1. „Gimnaziile“ (liceele).

Până la 1850 toate „școlile medii“ erau licee clasice, în care limba latină era și limbă de propunere. În acel an s'au creat și școli reale (fără limbă latină), dar ele n'au luat nici până în ziua de astăzi un avânt păgubitor liceelor. Numărul liceelor clasice e și azi cu mult mai mare decât al școlilor reale (155 licee și 28 gimnazii față de 27 școli reale cu curs complet de opt ani și 5 numai cu curs inferior), ceea ce e o urmare firească a dezvoltării istorice a învățământului și a spiritului public al țării. Caracteristic pentru ambele acestea e faptul că aproape în jumătate școlile reale se predă, în mod facultativ, și limba latină.

Art. XXX din 1890 a introdus pentru elevii din clasele V—VIII ale liceelor facultatea de a alege între limba greacă și între anumite studii suplinoare de limba greacă și anume: învățarea mai pe larg a literaturii maghiare, învățarea, în limba maghiară, a anticității clasice și desenul, în cursul superior. Cei cari urmează cursul suplinitor de limba greacă se pot aplica la următoarele cariere: drepturi, medicină, teologie (afară de facultatea teologică dela universitate), filosofie (afară de ramii: lingvistic, filozofic și istoric), tehnică, montanistică, silvicultură, agronomie, cariera miitară, perceptorat, finanțe, calea ferată, poștă și telegraf.

Cu toată această înlesnire făcută în detrimentul culturii clasice, sunt puțini acei elevi, cari nu urmează limba greacă, și după constatări repețite, acești elevi sunt, în majoritatea lor, cei mai slabi.

În anul trecut ministerul de instrucție a început să facă pregătiri pentru o nouă reformă a învățământului secundar, în sensul ca rolul limbilor clasice să se reducă, începând limba latină numai în cl. III și dând în schimb atenție mai mare limbii maghiare, limbilor moderne, geografiei și științelor naturale.

2. În ce privește *limba de predare*, în liceele românești,—Beiuș, Blaj, conf. gr. cat.; Brașov gr. or. Năsăud, fundațional și Brad (gimnaziu gr. or.)—limba de predare e cea românească. Excepție formează liceul din Beiuș, unde, în cursul superior, limba de predare e cea ungurească pentru toate materiile, afară de religie și l. română. Și în cursul inferior se propune ungurește istoria și geografia. Și la Năsăud se propun în limba maghiară studiile suplinoare de limba greacă.

În liceele de stat limba de propunere e cea ungurească.

În multe din liceele din teritoriul locuit de Români se predă, în mod facultativ, și limba română, dar felul cum se predă e revoltător. E mai mult o maltratare a limbei române, decât o cultivare a ei.

3. *Religia* se predă românește, prin catehezi numiți de consistorii. În liceele de stat ei capătă remunerație de 140 cor. pe oră, dacă sunt în posturi sistemizate, altfel 100. cor. Un moment vrednic de remarcat e că liceele reformate (Orăștie, Aiud etc.) nu permit nici astăzi ca instrucția elevilor români să se facă în românește, ci pretind ca ea să se facă în ungurește.

4. *Profesorii* de liceu se pregătesc precum se arată în capitoul : „Pregătirea profesorilor“. În ce privește instituirea lor : la gimnaziile din Brașov și Brad îi alege reprezentanța (eforia) școalelor și-i întărește consistorul ; la liceele gr.-cat. îi aleg consistoriile, iar la Năsăud îi numește ministrul, la recomandarea comitetului fondului grănițesc, care susține liceul. În celelalte școli confesionale pe profesori îi aleg consistoriile iar pe cei dela liceele de stat îi numește ministrul.

Profesorii au cel puțin 18 ore de lecții pe săptămână. În ce privește salariul, salariul fundamental e de 2400 cor. pe an, plus indemnizare de locuință de 800 cor., Gradațiile sunt de 10 la sută după salar, și se succed din 5 în 5 ani.

La toate liceele românești dă, începând cu anii din urmă, și statul „întregire“ la salare. Așa d. e. pentru profesorii din Brașov statul dă 20.000 cor., pentru cei din Blaj 16.090 cor.

Profesorii dela liceele românești sunt înscriși la fondul de pensii al statului. Anii de serviciu 30.

Salarele profesorilor plătiți de Stat sunt, pe baza art. de lege IV din 1893, egale cu ale funcționarilor de stat de clasa a IX și a VIII. În cadrul fiecărei clase sunt două, respective

trei gradații : Clasa IX 2400 și 2600 cor. ; cl. VIII 2800, 3200 și 3600 cor. Afară de salarii profesorii mai au indemnizare de chirie de 400—1000 cor. pe an și gradații de câte 200 cor. din 5 în 5 ani. Dintr'o clasă în cealaltă înaintarea se face pe baza meritului, dintr'o gradație în cealaltă în mod autonom. După 30 de ani de serviciu profesorii trec la pensie cu salariul întreg.

5. Profesorii dela liceele ungurești din țară au o *reuniune* a lor, care ține congrese anuale. Au și reviste de specialitate etc. Profesorii români n'au o reuniune a lor. În timpul din urmă ei s'au grupat în cadrul „*Secției școlare a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*” din Sibiu, și au început să agite unele chestiuni de învățământ secundar, până aci aproape cu totul neglijate.

6. *Directorii liceelor* sunt definitivi și au un drept de jurisdicție destul de larg. Cele mai multe chestiuni ale școlii și rezolvă ei. Pentru cele mai importante se cere aprobarea autorităților superioare.

Directorii sunt egali în salare cu funcționarii de stat de cl. V. II și a VI. Cl. VIII cu două gradații : 3200 și 3600 cor. ; cl. VII trei gradații 4000, 4400 și 4800. Indemnizarea de chirie e de 500—1200 cor. — De câțiva ani încoace li se dă, atât directorilor, cât și profesorilor, un adaos de scumpete de 25 la sută.

7. Pentru funcționarea normală a școlii secundare, Ungaria e împărțită în *12 circumscripții școlare*, în fruntea cărora stă un *prodirector*, sau *director suprem*, numit cu decret regal, în mod definitiv. Paragraful 45 al art. de lege XXX din 1883 fixează astfel datoriile și jurisdicția prodirectorilor : 1. Ei au să supravegheze învățământul și rezultatele pe cari le

dă acesta; supraveghează respectarea legilor școlare și a îndeplinirii dispozițiilor ministeriale, 2. Conduc examenele de maturitate (bacalaureat), și îngrijesc ca în caz de împiedecare, ministerul să numească alți delegați în acest scop, 3) Raportează ministrului despre starea școalelor secundare, despre rezultatele învățământului și despre eventualele necesități nouă pe terenul învățământului. — Ord. min. No. 18.025 din 1884, fixează mai amănunțit datoriile prodirecțiilor, iar ord. 10.901 din 1912 adaogă unele lucruri nouă (ca d. e. prodirecții sunt îndatorați a ținea în fiecare an conferințe cu directorii școlilor secundare relativ la starea și trebuințele școlare; admiterea la examene particulare, de corigență etc, aprobarea hotărârilor conferințelor profesionale, admiterea la examenul de maturitate, acordarea de concedii profesorilor ș. a. În general toate facerile școlare ale singuraticilor școli secundare de sub No. 1 și 2, se rezolvă prin prodirectorul, care pe unele le rezolvă, singur iar pentru altele cere avizul ministrului.

Pentru ca sfera de competență a prodirecțiilor să se poată vedea mai bine, reproducem aci, din *Anuarul gimnaziului gr. cat. din Beiuș* pe anul 1913—14, următoarele „acte și hotărâri“ ale prodirecțiilor, privitoare la acest liceu, cu observarea că școlile confesionale autonome, cum sunt cele gr. or., evanghelice, reformate etc., depind mult mai puțin de prodirector, decât cele de stat, și cele conduse de stat.

„28 Iun. Nr. 1442. Școli din țări străine de a face excursiuni pe aici, să se încunoștințeze imediat direcțiunea sup. (91500—1913).

8 Iulie Nr. 1671. A luat la cunoștință protocolul conferinței profesionale de închiare, cu observarea că acuma nu sunt așa mulți în secunde ca între an.

11 Iulie. Nr. 1718. Retrimite recursurile celor cu 2 secunde.

14 Iulie. Nr. 1788. Retrimite matricula maturității 1912—1913, aflată în ordine.

6 August Nr. 2016. Crainic Ștefan a primit concediu să coreagă din limba magiară de pe cl. VI. încă în 15—20 August, ca să poată fi primit în finea lui Aug. la apotecă, căci din 1 Sept. 1913, se vor recere 8 clase de gimnaziale (125.421—1913).

11 August Nr. 2072. Alexiu Olar poate pune examen corector de maturitate din l. română în gimn. rom. cat. de Nagy-Vârad (124899|1913).

15 Sept. Nr. 2404. Pentru biletele de tren de acum înainte se poate recurge din 1 Oct. — 31 Dec.

5 Oct. Nr. 2818. Dolga Florian poate pune examen de emendare din cl. VII. Adecă tinerul, care a pus examen privat sau suppletor în August și a obținut din unul, sau două studii nesuficient, numai Inaltul Ministeriu poate să conceadă coregerea. (150277|1913).

5 Oct. Nr. 2868, Se întreabă că muzeul fizic e înzestrat cu telegraf fără sirmă Marconi și dacă ar fi cu care stațiune de astfel ar putea comunica. (4159|1913 prezidențial minist.).

16 Nov. Nr. 3310. Camil Selăgean profesor poate fi membru în direcțiune la „Népbank,“ dar să nu fie impedecare la gimnaziu.

23 Dec. Nr. 3500. Vizitatorul ministerial pentru l. măgiară la gimnaziul de Beiuș pe anul școl. curent 1913|1914 va fi Magn. Domn Dr. Négyesy László profesor de universitate în Budapest. A și fost și a fost foarte mulțumit (4990|1913).

24 Ian. 1914. Nr. 178. Să se deie opiniune până la 15 Febr. anul curent referitor la mauale pentru studenții români

în gimnaziul de stat. S'a dat, ca și în gimnaziul nostru ar trebui ca manualele cu l. magiară să fie mai simple mai scurte mai concise și în știl mai ușor.

27 Ian. Nr. 195. In. Ministeriu a luat la cunoștință, că D-șoara Irina Ciortea crescătoare în internatul nostru rom. de fetițe a propus dansul în gimnaziu pe lângă taxa moderată de 5 coroane în 6 săptămâni elevilor din clasele superioare, cari s'au anunțat voluntar. (198920|1913)

30 Ian. Nr. 217. Elevele privațiște în gimnaziu nu pot cerceta orele de prelegere, — numai la studii demonstrative, dacă ar primi concesiune ministerială (185344|1913).

28. Febr. Nr. 513. Se trimite vizitator ministerial pentru gimnastică D-l Ujhelyi Sándor inspector general de gimnastică A și fost și a aflat toate în ordine. (28683|1914. Minist.).

6 Martie. Nr. 345. A luat la cunoștință protocolul conf. II metodice, aprobând indejătărilor date de directorul gimnazial.

10 Martie. Nr. 622. Ioan Bele cu 4 clase gimn. și cu diplomă de învățător poate pune examen privat de pe cl. VIII diferențial din cl. I—VII.

11 April. Nr. 931. La examenul de maturitate pe acest an școlastic 1918—1914. e trimis de prezident Ilustritatea Sa Domnul Dr. Iosif Siegescu, conzilier aulic reg. deputat dietal și profesor de universitate. (44404—1914. minist.).

27 April. Nr. 1022. Profesorul Nicolae Fabian poate fi în an. școl. 1913—1914. în direcțiunea „Belényesi Takarékpénztár“, dar trebuie să recurgă în tot anul. Se înțelege că agendele să nu sufere jignire“. (cf. Anuarul pg. 60—66).

8. *Literatura didactică* pentru cursul secundar în general e destul de slabă și anume din două cauze: multe cărți sunt traduse din ungurește în mod servil, iar câte sunt originale

trecându-se foarte anevoe din cauza numărului mic de licee românești, se învechlesc în câțiva ani. Cărțile de geografie și mai ales cele de istorie sunt deadreptul antiromânești. O listă completă a cărților din chestiune am publicat în broșura mea: „Chestiunea manualelor în școlile noastre secundare“ Sibiu, 1913.

În școlile ungurești literatura didactică e mai bună.

9. În toate școlile secundare din Ungaria se obișnuiește a se ține la finea anului *examenne*, iar la sfârșitul cursului liceal, *examenul de maturitate* (bacalaureatul), acesta din urmă în prezența unui delegat al ministrului.

10. În liceele de stat *programa de învățământ* e aproape identică cu cea din școlile confesionale, cu deosebirea, că în cele dintâi nu figurează și limba română, decât ca *obiect facultativ* în unele din ele.

Materiile de învățământ în liceele românești sunt astfel împărțite :

Liceul gr. cat. din Blaj :

O B I E C T E L E	C L A S A								Suma
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religiune	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba română	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Limba maghiară	5	4	3	3	3	3	3	3	27
Limba latină	5	6	5	5	5	5	5	4	40
Limba greacă	—	—	—	—	4	3	3	3	13
Limba germană	—	—	3	3	3	3	3	2	17
Istoria	—	—	3	3	3	3	2	3	17
Geografia	2	2	2	—	—	—	—	—	6
Istoria naturală	2	2	—	2	2	3	—	—	11
Fizica	—	—	—	—	—	—	4	4	8
Matematica	3	3	3	3	3	3	3	2	23
Geometria desemnativă	2	2	2	2	—	—	—	—	8
Filozofia	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Cântul bisericesc	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Totalul orelor	29	29	29	29	31	31	31	31	240

Liceul gr. cat. din Beiuș.

O B I E C T E L E	C L A S A								Suma
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religiunea	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba română	3	3	2	2	2	2	2	2	18
Limba maghiară	5	5	4	3	3	3	3	3	29
Limba latină	5	5	5	5	5	5	5	4	39
Limba greacă	—	—	—	—	4	4	4	4	16
Suplinit. de l. greacă	—	—	—	—	(4)	(4)	(4)	(4)	(16)
Limba germană	—	—	3	3	3	3	3	2	17
Istoria	—	—	3	3	3	3	3	3	18
Geografia	3	3	2	—	—	—	—	—	8
Istoria naturală	2	2	—	3	3	3	—	—	13
Fizica	—	—	—	—	—	—	3	4	7
Matematica	3	3	3	3	3	3	3	2	23
Desemnul liniar (geometric).	2	2	2	2	—	—	—	—	8
Filozofia propedeutică	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
La olaltă	28	28	28	28	30	30	30	30	232

In școlile secundare ungurești programul e următorul:

- O B I E C T E L E	C L A S A								Suma
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba maghiară	6	5	3	4	3	3	3	3	30
„ latină	7	7	6	6	6	6	6	5	49
„ grecească	—	—	—	—	5	5	5	4	19
„ germană	—	—	4	3	3	3	3	2	18
Istoria	—	—	4	3	3	3	2	3	18
Geografia	4	4	2	—	—	—	—	—	10
Istoria naturală	—	—	—	3	2	3	—	—	8
Fizica	—	—	—	—	—	—	4	4	8
Matematica	3	4	3	3	4	3	3	2	25
Desemnul geometric . .	3	4	2	2	—	—	—	—	10
Propedeutica filozofică .	—	—	—	—	—	—	—	3	3
Caligrafia	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Laolaltă	28	28	28	28	30	30	30	30	232

O simplă comparație a programelor acestora ne arată că în școlile românești cultura clasică e mai redusă decât în cele ungurești, tot astfel învățământul istoric și geografic — și aceasta din cauza limbii ungurești.

2. Școlile reale.

Alături de liceele clasice mai sunt în Ungaria și școli reale. Ele datează dela 1850, dar organizarea lor actuală e dela 1883, art. de lege XXX (§ 26). Deosebirea între școlile reale și între licee e că în acestea, în locul limbilor cla-

sice se predă l. franceză, apoi se predau mai pe larg științele naturale, fizica, matematicile, geometria și desenul. Bacalaureații școlii reale pot urma facultatea de științi, tehnica, montanistica, silvicultura, agronomia și teologia ortodoxă. Cei cari fac ulterior examen din limba latină la vre-un liceu, pot urma și facultatea de drept și de medicină, iar cei cari fac examen și din l. greacă, pot urma orice facultate, ca și bacalaureații liceelor clasice.

La 1887 ministrul a introdus în 10 școli reale și limba latină, în mod facultativ.

Noi avem o singură școală reală inferioară, la Brașov (gr. or.), cu următorul program :

O B I E C T E L E	C l a s a				Suma
	I	II	III	IV	
Religiunea	2	2	2	2	8
Limba română	4	4	2	2	12
„ maghiară	4	3	3	3	13
„ germană	4	3	3	4	14
„ franceză	—	—	3	3	6
Geografia	3	3	2	—	8
Istoria	—	—	2	3	5
Aritmetica	3	4	3	—	10
Algebra	—	—	—	3	3
Geometria și desenul geometric. .	3	3	2	2	10
Istoria naturală	2	2	—	—	4
Fizica	—	—	2	—	2
Gimnastica	2	2	2	2	8
Caligrafia	1	1	—	—	2
Desenul liber	—	—	2	2	4
Cântări (facult.)	—	—	1	1	2
La oaltă	28	27	29	27	111

Programul școlilor reale ungurești e următorul :

O B I E C T E L E	C L A S A								Suma orelor
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religiune	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Limba maghiară	5	5	3	3	3	3	3	3	28
„ germană	5	4	3	3	3	2	2	2	24
„ franceză	—	—	5	5	4	4	3	3	24
Propedeutica filozofică.	—	—	—	—	—	—	—	3	3
Geografia	3	3	—	3	—	—	—	—	9
Istoria	—	—	3	—	3	3	3	3	15
Matematica.	3	4	3	4	5	4	4	3	30
Istoria naturală	2	2	—	—	2	3	3	—	12
Fizica	—	—	3	—	—	—	4	5	12
Chimia	—	—	—	2	2	3	—	—	7
Desemn și Geometrie des- criptivă	5	5	2	2	2	2	2	2	22
Desemn liber.	—	—	2	2	2	2	2	2	12
Caligrafie	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastică.	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Laolaltă	28	28	28	28	30	30	30	30	

3. Școale superioare de fete.

Licee de fete nu sunt în Ungaria, afară de unul singur particular, în Budapesta. Fetele cari vor să urmeze studii mai înalte se pregătesc pe cale particulară și dau examene la liceele de băieți. Sunt însă un număr oarecare de „școli superioare de fete“ cu 6 clase, cu un program cam analog cu cel al primelor 6 clase reale. Tocmai în timpul din urmă se lucrează în minister în direcția de a le completa la opt clase și a le preface în licee reale. Românească nu e nici una.

4. Școaléle de comerț.

Școale de comerț propriu zise sunt în Ungaria numai școalele comerciale superioare și Academia comercială, căci cele 98 de școli (serale) de ucenici comerciali, nu se pot socoti ca școli comerciale propriu zise. În școalele superioare de comerț se intră cu 4 clase de liceu, reale sau civile. Cursul e de trei ani. Este și o școală de fete (la Murăș-Oșorheiu). Programul de studii al școalei comerciale greco-ortodoxe române din Brașov e acesta:

	C L A S A			Total
	I.	II.	III.	
Religia	1	1	1	3
Limba română	3	2	2	7
„ maghiară	3	3	3	9
„ germană	3	3	3	9
„ franceză	4	2	3	9
Geografia	2	2	2	6
Istoria	2	2	2	6
Matematica	2	2	2	6

	C L A S A			Total
	I.	II.	III.	
Fizica.	2	—	—	2
Aritmetica comercială	4	3	3	10
Lucrări de Birou comercial.	1	1	1	3
Comptabilitatea	—	3	3	6
Correspondența comercială.	2	2	2	6
Principii comerciale.	2	—	—	2
Economie politică.	—	2	2	4
Cunoștințe de Drept.	—	3	2	5
Chimia și Merceologia.	—	3	3	6
Caligrafia	2	—	—	2
Facultative : Limba italiană.	—	—	1	1
Stenografia.	2	2	2	6
Cântări	2	2	2	6
Gimnastică.	2	2	2	6

Bacalaureații de școală comercială au următoarele drepturi:

1. Pot intra în cursul I al academiei agronomice din Magyarovár.
2. Din alte institute de felul acesta pot fi primiți în cursul al doilea.
3. Pot urma Academia comercială orientală din Budapesta (curs de 2 ani), tot astfel Academia comercială din Budapesta și din Cluj.
4. Pot intra în școala pentru pregătirea profesorilor de școale comerciale din Budapesta (curs de 4 ani).
5. Pot urma cursurile de comunicație regești-ung.
6. „ „ Academia de export din Fiume.

Funcții:

1. Oficiile de poștă, până la postul de funcționar superior.
2. Administrație: posturi de oficial la monopolul de tutun, magaziner, conducerea cărții funduare.
3. Oficii de Cassă: oficial la cassieriile centrale ale statului și la oficiile de dare.
4. Controlori, contabili, revizori, cassieri, directori de bănci și la munți de pietate.
5. Pot face serviciul militar cu termen redus (1 an).

5. Pregătirea profesorilor.

Profesorii de liceu se pregătesc la universitățile din patrie, unde cursurile sunt de patru ani. Fiecare student în litere și filosofie trebuie să-și aleagă cel puțin două materii principale, din care va avea să dea examene. Afară de aceste materii principale trebuie să asculte și anumite cursuri (colegii) secundare. După semestrul al patrulea dă primul examen, numit „examen fundamental“, iar după al optulea semestru dă al doilea examen, numit „cenzură“ (licență). Studentul în filosofie trece dintr'un semestru într'altul, fără a fi dator să dea examene sau să facă colocvii. Colocvii sunt obligați a face numai burșierii, în fiecare semestru, ceilalți studenți fac numai dacă vreau. Și fără să facă după semestrul al patrulea examenul fundamental, se trece în semestrelor următoare. După opt semestre absolventul de filosofie obține „absolutoriu“ (certificat de absolvire). Cineva poate fi profesor provizor și numai cu examenul fundamental. Cei cari au și cenzura, dacă au făcut un an de practică la vre-un liceu (gimnaziu), sau au fost profesori un an, se pot prezenta la ultimul examen, numit „examenul pedagogic“ (examen de capacitate), care se face din pedagogie, psihologie, logică și filosofie. În urma acestui examen pot fi aleși sau instituți profesori definitivi.

Seminarii pedagogice universitare propriu zise nu există în Ungaria. Există însă trei școli practice (Budapesta, Cluj și Pannonhalma) pentru cei ce vor să se facă profesori. Studenții nu sunt obligați să le urmeze, ci dacă vor face practică în aceste școli sub supravegherea profesorilor lor, dacă nu, practica o fac singuri, pe socoteala elevilor, ca profesori provizori sau supleanți.

Examenele de profesor (fundamental, cenzura și pedagogic) se fac înaintea comisiilor, în fiecare an.

Doctoratul în filosofie se dă pe baza unei teze tipărită înainte de examen. Doctoratul se poate da și fără ca candidatul să mai fi dat înainte vre-un alt examen.

Profesorii pentru școlile comerciale superioare se pregătesc într'un institut anume la Budapesta, cei *de școale normale* au de asemenea un institut special, tot la Budapesta.

Ambele categorii de profesori se pot pregăti însă și la universitate.

IV. ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR

Învățământul superior din Ungaria e organizat pe baze destul de largi și temeinice. Numărul școlilor superioare e aproape suficient.

1. Seminarele greco-orientale române.

Fiecare dieceză ortodoxă își are seminarul său, susținut din mijloacele proprii, cu câte un mic ajutor de la stat, însă fără nici un control din partea acestuia. Cele trei seminarii ortodoxe nu sunt organizate uniform în toate privințele. Fiecare se prezintă cu ceea ce i-a lăsat ca moștenire trecutul, împrejurările speciale în care s'a dezvoltat și situația specială a die-

cezei pe care o servește. De câțeva vreme încoace consistorul mitropolitan studiază modalitățile în vederea unificării planului de învățământ și a regulamentului de organizare.

Seminarul din Sibiu, înființat la 1811, a avut la început ca profesor pe însuși Gheorghe Lazăr, care însă n'a putut sta multă vreme în serviciul lui. Ca și celelalte două seminarii ortodoxe, cel din Sibiu are două secții: teologică și pedagogică. De fapt, în biserica ortodoxă sub cuvântul „seminar“ trebuiesc înțelese două școli cu totul diferite unele de altele, având comun însă localul, directorul și corpul profesoral. Într'o secție învață viitorii preoți, în cealaltă viitorii învățători.

În secția teologică a Seminariului din Sibiu se primesc numai absolvenți de liceu. Cursul e de trei ani. Limba de propunere e pentru toate materiile, cea românească. Nu se predă nici o altă limbă, nici modernă, nici clasică. La sfârșitul fiecărui an se dau, sub presidenția unui comisar (delegat) consistorial, examene din fiecare materie. După terminarea cursului teologic absolventul dă și un *examen de calificare preoțească*, în fața unei comisii numită de Consistor. Pe baza acestui examen obține o diplomă, care-l îndreptățește a concura la o parohie și a fi hirotonit preot, în caz când e ales.

„Teologii“ sunt obligați de un timp încoace, de când se simte lipsa de învățători, să urmeze și școala normală.

Pe baza legii ei au dreptul de a face examenul de calificare învățătorescă, fără a mai fi făcut și examenul anual. Astfel ei fac în anul I, examenul de calificare prescris pentru normaliștii de anul I; în anul al II cel pentru normaliștii de anul al III și în anul III examenul pentru normaliștii de anul al IV, și examenul de calificare.

Astfel, teologii ies din seminare deodată cu două diplome. Ce e drept până acum dispoziția aceasta nu s'a observat regulat, dar în anii din urmă se stăruie cu tot mai bun rezultat în direcția aceasta.

În seminarele din Arad (1822) și Caransebeș (1865) se poate intra și cu 6 sau 7 clase de liceu sau cu școala normală. Programul de studii e, cu mici deosebiri, identic cu cel dela Sibiu. (cf. pagina 32—33).

2. Seminarele gr. cat.

Și în acestea se intră cu opt clase, respectiv cu examenul de maturitate. Cursul e de patru ani. Elevii sunt toți bursieri și se aleg dintre concurenți, prin Consistorii. Fiecare seminar e împreunat cu internat, de unde „teologii“ pot ieși numai cu greu în oraș.

Teologii poartă uniformă de preoți (revereandă) și-și rad și barba și mustățile. Toți profesorii sunt preoți. Programul de studii se deosebește de al seminariilor ortodoxe prin faptul că studiilor de limba română și celor pedagogice nu li se dă așa de mare importanță, ci prevalează cu desăvârșire cele teologice. Se fac multe „exerciții spirituale“.

Limba de predare în seminarul din Blaj (1754) și Oradea mare (1914) e cea românească, în cel din Gherla cea latinească. Românește se fac în acesta din urmă numai unele cursuri, mai secundare.

Profesorii sunt plătiți cam egal cu cei dela liceu și anume din tondurile bisericesti. Seminarul din Gherla e susținut în parte, de „fondul de studii catolic“.

Un număr oarecare de teologi gr. cat. își fac studiile în

institutele romano-catolice din Roma, Budapesta, Ungvár, Timișoara și Sătmar.

3. Școli de notari.

Cei cari vor să se facă notari trebuie să fi absolvit liceul, apoi să fi făcut un an de practică pe lângă vreun notar în funcțiune. După anul de practică urmează un curs administrativ de un an la una din școlile pentru acest scop. Astfel de școli există în Murăș-Oșorheiu și în Cluj.

4. Academii.

În Ungaria sunt diferite școli superioare, în cari se intră cu bacalaureatul. Unele din ele sunt facultăți, toate însă se numesc Academii.

a) Academii de drept.

Organizarea academiilor de drept e identică cu a facultăților de drept de pe lângă universități.

b) Academii comerciale.

În academiile comerciale se intră cu opt clase de liceu sau cu școala superioară de comerț. Cursul e de 2 ani.

c) Academii de agronomie.

Se intră cu liceul complet. Cursul e de trei ani.

d) Academia militară,

Se intră cu școala militară sau cu opt clase de liceu.

5. Universitățile.

În Ungaria sunt 4 universități, și anume în Budapesta, Cluj

(1872), Pojon (Pressbug) și Dobrițin. Ultimele două s'au deschis în 1914 și se completează numai succesiv cu diferitele facultăți.

Cea din Budapesta are toate facultățile; celei din Cluj îi lipsește facultatea teologică.

La universitatea din Budapesta este și o catedră de limba și literatura română, precum și un docent de limba română. O astfel de catedră există și la Cluj. În ambele locuri însă catedrele sunt ocupate de români renegați, cari au ajuns la Universitate în urma legăturilor lor politice, și cari nu sunt oameni de știință. Pentru filologia și pentru istoria literară românească aceste catedre nu însemnează nimic.

La Universitățile din Ungaria cursurile se țin pe semestre înscrierile studenților se fac tot pe semestre. Semestrele se încep: I. la 1 Septembrie și durează până la 1 Ianuarie, al II-lea dela 15 Ianuarie până la 31 Maiu. Fiecare student trebuie să se înscrie în fiecare semestru din nou, plătind taxele reglementare. Se plătește o taxă colectivă (80 cor. pe semestru), nu pe „colegii“, ca d. ex. în Germania.

Facultatea de filosofie are un curs de opt semestre. Examenele nu sunt obligatorii. Cine s'a înscris timp de opt semestre obține la sfârșit „Absolutorul“. — Ea nu e împărțită pe secții bine determinate, ci studentul e liber să-și aleagă și să-și combine specialitățile după cum îi convine mai bine. Mai pe larg, vezi la Capitolul: „Pregătirea profesorilor“.

La Universitatea din Budapesta și Științele fac parte din facultatea filosofică; la cea din Cluj există o facultate de științe deosebită.

Facultatea de drept. — Cursul e de 8 semestre. În primii trei ani se dau examene anuale. După absolvirea cursului com-

plet urmează trei doctorate, numite „riguroase“, la intervale de cel puțin 3 luni. După ultimul riguros urmează promoția de doctor, în fața rectorului și a decanilor facultăților, și cu o anumită solemnitate (jurământ etc.). După primul riguros candidații se pot înscrie la un barou advocațional din țară, candidați de advocați (stagiați pentru avocatură) pe lângă un avocat, fără a putea primi și pleda procese în numele propriu. Stagiul ține 5 ani (după legea dela 1912).

La un an după promoție se poate face „cenzura advocațională“ (examen de liberă practică). După cenzură urmează încă 2 ani de stagiu pe lângă un avocat, fără drept de a deschide cancelarie proprie.

Oficanții administrativi superiori dau, după terminarea cursurilor juridice, numai două doctorate, și anume în științele de stat. — Aceia cari dau și doctoratul juridic și pe cel de științe de Stat, se chiamă „doctores utriusque juris“.

Facultatea de medicină constă dintr'un curs de 10 semestre. Examenе după anul II-lea și al IV-lea. După anul V se dă examenul de doctorat, după care noul doctor trebuie să facă timp de un an practică la vre-un spital, în calitate de „asistent“. După acest an își poate începe singur practica.

Facultatea teologică dela Universitatea din Pesta e romano-catolică. Cursurile se țin în latinește și în ungurește. Intre ascultători sunt și câte 10 români gr. cat. Toți teologii sunt interni. La universitatea din Cluj nu este facultate teologică.

Politehnica din Budapesta are toate specialitățile tehnice, afară de electro-tehnică. Cursul e de patru ani (8 semestre). În fiecare semestru sunt colocvii obligătoare. Cine cade de două ori la colocviile din aceeași materie, repetă anul. Examenе propriu zise sunt numai două, la finea anului al II-lea și după „absolutoriu“ (al optulea semestru).

Cultura românească și elementul românesc sunt foarte insuficient și slab reprezentate în universitățile Ungariei. Dacă cei opt milioane de Unguri au, pe lângă alte școli superioare, patru Universități, ar fi cu dreptate ca și cei 3 jum. milioane de Români să aibă o universitate a lor. Dela 1848 încoace ei au și cerut-o necontenit dela guvern, dar au fost în continuu refuzați. Odată li se pusese în vedere că la Universitatea din Cluj, înființată la 1872, cursurile vor fi *paritetice*, adică în două limbi, ungurește și românește, dar promisiunea nu s'a împlinit. O universitate românească în Ungaria ar fi o necesitate culturală inexorabilă, dar de așa ceva Ungurii nu vor nici să audă măcar.

V. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PROFESIONAL ȘI SPECIAL.

Învățământul profesional și special în Ungaria are o vechime destul de considerabilă. Originile lui se datoresc aproape în întregime inițiativei particulare, destul de bogate. Cu timpul, în cele patru decenii din urmă, a făcut și statul mult pentru dezvoltarea acestor ramuri de învățământ, pentru cari însă în general, n'a creat cadre nouă, ci a urmat firul de dezvoltare curent. O lege specială unitară, care să prevadă organizarea învățământului profesional și special, tocmai de aceea nu există, — există numai diferite dispoziții menite a înlesni dezvoltarea mai departe a ceea ce a creat o evoluție firească îndelungată. De aceea găsim în Ungaria fel de fel de școli profesionale, avându-și fiecare, mai mult sau mai puțin, individualitatea sa aparte, servind însă fiecare în mod efectiv industria și comerțul, și prin ele interesele țării.

Cât ne privește pe noi Români, în acest punct stăm cam

slab. Avizați numai la puterile noastre, fără nici un sprijin din partea Statului, ba împiedecați sistematic în procesul nostru de dezvoltare, nu ne-am putut încheia destul de bine în privința nici unui ram al învățământului, și am rămas îndărăt mai ales în ce privește învățământul profesional. O simplă privire în *Statistica*, pe care o dăm în capitolul următor, va face cu puțință înțelegerea deplină a situației în punctul acesta.

II. Statistica învățământului public.

Statistica ce urmează e făcută pe baza raportului oficial al ministerului de instrucție ungar pe anul 1912 (*Magyarország Közoktatásügye az 1912 évben, Budapest, 1914*). Deși tendențios, — ceeace se va vedea mai ales în ce privește numărul școlilor românești — ne-am folosit de el, de oarece e singura statistică pentru întreg învățământul din țară. Pentru școalele românești am întrebuințat și datele, demne de credință, ale organelor bisericești gr. or pe anul 1914 și gr. cat., pe anul 1912.

I. Numărul școalelor.

	Școli	Puteri didactice	Elevi
1. Grădini de copii	2850	4348	270.135
2. Școli populare :			
a) Școli primare	16.635	33.875	2.488.321
b) Șc. p. ucenicii de meserii și de comerț.	686	5.712	108.335
c) Școli populare superioare	9	56	500
d) Școli civile	486	5.691	93.665
3. Școli normale (preparandii) pentru grădini de copii	9	74	549
4. Școli normale (preparandii)	90	1.159	9.711
5. Școli secundare	250	5.205	79.516
6. Școli superioare	57	1.109	13.233
7. Școli de specialitate :			
a) Școli agronomice	59	402	2.383
b) „ miniere	6	44	342
c) „ industriale și de comerț.	147	1.878	17.675
d) „ artistice (muzică, bele-arte)	50	532	9.847
e) „ militare	13	362	2.194
f) „ de moșit	12	44	824
g) Alte școli de specialitate	14	133	884
8. Școli de penitenciare	43	59	6.718
9. Institute filantropice	186	1.139	61.636
	<u>21.722</u>	<u>62.222</u>	<u>3.147.726</u>

Pe noi ne interesează aici școlile din teritoriul românesc, cărora lăsăm însă să le premeargă un tablou al repartizării populației de diferite naționalități din acest teritoriu.

Populația în comitatele românești.

COMITATUL (JUDEȚUL)	Popu- lația totală	DIN ACEȘTIA SUNT :								
		Români	in procente	Unguri	in procente	Sași	in procente	Sârbi	Ruteni	Alții
1 Făgăraș	97174	84436	90	6466		3236		—	—	1036
2 Alba inferioară	221618	171483	80	39107		7269		—	—	3759
3 Hunedoara	340135	271675	80	52720		8101		—	—	7639
4 Solnoc-Dobâca	251936	189443	78	52181		6902		—	—	3410
5 Turda Arieș	174375	125668	74	44630		576		—	—	3501
6 Bistrița-Năsăud	127843	87564	70	10737		25609		—	—	3933
7 Sibiu	176921	113672	65	10159		49757		—	—	3333
8 Cojocna	286687	161279	58	111439		8386		—	—	5383
9 Târnava mică	116091	55585	49	34902	35	20297	17	—	—	5332
10 Târnava mare	148826	60381	44	18474	12	62224	45	—	—	7747
11 Murăș-Turda	219589	71909	36	134166	61	8312	12	—	—	5202
12 Brașov	101199	35091	34	35372	35	29542	30	—	—	1194
13 Treiscaune	149080	22963	16	123518	83	617		—	—	982
14 Ciuc	145720	18032	12,5	125888	81	1080		—	—	720
15 Odorheiu	124173	2840	2,4	118458	90	2202		—	—	673
16 Maramurăș	357705	84510	23,5	52964	15	39552		—	159489	21190
17 Sălajiu	230140	136087	57	87312	37,5	—		—	—	6720
18 Sătmar	396632	119760	42,5	268385	67,5	6670		—	—	1817
19 Bihor	616301	265098	33	365642	55,5	3599		—	—	11962
20 Arad	414388	239755	56,5	124125	29,5	38695		—	—	11837
21 Caraș Severin	466147	336082	72	33787		55883		14674	—	22813
22 Timiș	500835	169030	34	79960		165883		69905	—	16057
23 Torontal	615151	86937	12,5	128405		165799		199799	—	18137
La olaltă	6305666	2909719*		2058887		699215		387565	159489	180339

* După statistica românească numărul Românilor se apropie de 3 1/2 milioane.

Școlile din țară

COMITATUL (JUDEȚUL)	ȘCOALE PRIMARE											Laolaltă școli pri- mare		
	Grădini de copii	Azile permanente	Azile de vară	De stat							Private			
				Comunale	Greco orientale (ortodoxe)	Greco catolice (unite)	Romano-catolice	Evangelice	Reformate	Unitare				
1 Făgăraș . . .	9	1	2	13	14	59	17	2	3	2	—	1	—	111
2 Alba Iulie . . .	23	1	—	51	—	70	76	8	12	7	—	1	1	226
3 Hunedoara . . .	24	4	15	76	60	89	25	7	5	4	—	—	7	273
4 Solnoc-Dobâca . . .	38	1	—	71	3	33	126	7	5	9	—	1	1	256
5 Turda Arieș . . .	9	—	5	48	2	43	63	4	—	2	2	2	—	166
6 Bistrița-Năsăud . . .	10	1	—	24	5	14	46	1	30	—	—	—	—	120
7 Sibiu . . .	12	2	9	7	4	78	10	7	40	—	—	—	—	146
8 Cojocna . . .	34	1	8	89	3	25	97	13	8	19	2	2	6	264
9 Târnava mică . . .	5	—	2	29	1	22	44	7	34	10	3	—	1	151
10 Târnava mare . . .	13	7	29	27	1	77	28	3	93	—	—	—	—	229
11 Murăș-Turda . . .	6	—	4	36	1	25	49	26	5	92	13	1	3	253
12 Brașov . . .	23	2	16	20	—	27	—	3	19	—	—	—	2	71
13 Treiscaune . . .	17	2	20	88	12	9	—	19	—	2	1	—	5	136
14 Ciuc . . .	2	—	7	37	9	—	13	45	—	—	—	—	4	108
15 Odorheiu . . .	8	—	6	62	25	5	—	34	3	12	8	—	2	151
16 Maramurăș . . .	223	22	123	678	140	576	594	186	257	161	29	8	32	2661
17 Sălașiu . . .	38	2	—	124	—	—	158	22	—	5	—	2	1	312
18 Sătmăr . . .	15	—	—	64	1	9	137	15	1	22	—	2	3	254
19 Bihor . . .	38	—	96	69	4	1	143	51	2	133	—	6	4	417
20 Arad . . .	75	10	21	73	27	135	53	62	—	158	—	16	7	539
21 Caraș Severin . . .	41	4	—	88	24	153	8	14	4	15	—	4	10	320
22 Timiș . . .	169	14	117	294	56	298	341	142	7	328	—	29	24	1530
23 Torontal . . .	25	—	—	80	119	175	25	10	1	1	—	1	4	416
Laolaltă . . .	72	9	39	87	67	149	13	44	5	2	—	—	7	373
	138	12	1	106	94	85	4	50	5	4	—	3	8	359
	235	21	40	273	280	409	42	104	10	7	—	4	19	1148
	675	59	280	1369	476	1303	1136	474	276	501	29	43	76	5651

II. Școlile, în special

1. Grădini de copii: 2053.

(Comunale 699, de Stat 923, private 423,	Românești	3
Azile permanente: 190.	„	2
Azile de vară <u>607.</u>	„	<u>21</u>
La oltă	„	<u>26</u>

Populația școlară în :

Grădinile de copii	210.744	(Români: 8095; în grădini române: 303)
Azilele permanente	15.316	„ 1064; în azile românești: 165)
„ de vară	<u>44.075</u>	„ 3249; „ : <u>983)</u>
La oltă:	<u>270.135</u>	<u>1451)</u>

Personal didactic: 4348.

2. Școli primare: 16.635

Dintre acestea :

De stat	3.051
Comitatense	5
Comunale.	1.376
Rom. cat..	5.222
Armeano-cat.	3
Gr. cat	1.736
Gr. or	1.418
Reformate.	1.813
Evangelice	1.300
Izraelite	403
Unitare	32
Susținute de societăți	27
Private	249

După limba de propunere :

Maghiară	13.199
Română	2.257

Germană	430
Slovacă	399
Ruteană	61
Sârbească.	271
Italiană	11
Alte limbi	7

Intre cele 1381 școli comunale 165 sunt cu limba de propunere românească, așa că, după statistica ministerului, școli confesionale românești ar fi numai 2092 și anume 1147 gr. or. (scăzând din 1418 pe cele 271 sârbești) și 945 gr. cat. Statistica ministerului în acest punct e însă falsă. După statistica făcută de consistoriile românești școli gr. ort. sunt cu totul 1536, deci cu 389 mai multe, iar greco-cat. sunt 1119, deci cu 174 mai multe.

Numărul școlilor primare românești e cel arătat în statisticile românești, adică 2655.

Din țara întreagă n'au cercetat școala :

Români	39.2	la sută
Unguri	33.5	(aici sunt trecuți și mulți Români).
Slovaci	9.4	
Ruteni	7.2	
Germani	3.8	
Sârbi	2.6	
Croați	1.3	
Alții	3.0	

Copii români cari nu cercetează școala : 158,445

Dintre aceștia dispensați sunt 62.187

Fără motiv absentează : 96.258

Dintre cei 296.952 copii români cari umblă la școală

123.511 + 78.179 cercetează școli românești, 59.396 școli de Stat, 29.734 școli comunale, iar restul de vre-o 7.000 alte școli (confesionale, private etc.).

Școli de stat au cercetat la	1905	29.760	copii români	9.8%
" " " " " "	1906	33.922	" "	9.4 "
" " " " " "	1907	33.355	" "	9.2 "
" " " " " "	1908	39.254	" "	9.2 "
" " " " " "	1909	44.929	" "	9.7 "
" " " " " "	1910	51.060	" "	10.1 "
" " " " " "	1911	55.537	" "	10.4 "
" " " " " "	1912	59.396	" "	10.6%

În acelaș timp copiii unguri au crescut dela 53.7 la sută la 56.6 la sută, copiii nemți au scăzut dela 16.2 la sută la 13.9 la sută, cei slovaci dela 13 la sută la 12.4 la sută, cei ruteni dela 3.1 la sută la 3 la sută, cei croați dela 1.5 la sută la 1.4 la sută. Numai sârbii s'au sporit dela 1 la sută la 1.1 la sută.

Școli gr.-cat. au cercetat 60.191 elevi români.

" gr.-or. " " 98.968 " "

3. Școli de repetiție.

Școli conf. rom. de repetiție generală (continuare a cursului de toate zilele): 1702; elevi 40.411.

Școli conf. românești de repetiție economică în legătură cu școala primară: 148; elevi 7.338.

Școli comunale românești de repetiție generală: 49; elevi 2.099.

Școli comunale românești de repetiție economică: 34; elevi 2.352.

Școli populare economice independente 164; toate ungurești, cu 19.550 elevi, dintre cari 519 români.

Școlile de repetiție generală și economice au fost cercetate de 532.711 elevi, dintre cari 66.097 români.

4. **Școli de ucenici industriali**: 588, cu 101.345 elevi, dintre cari 6.143 români. Școli rom. 3 (2 comunale, 1 confesională)

5. **Școli de ucenici comerciali**: 98, cu 6.690 elevi, dintre cari 185 Români. Școli românești —.

6. **Școli populare superioare** 9; toate ungurești.

7. **Școli civile** 486; elevi 94.165, dintre cari Români 2382. Aceștia au cercetat: școli de stat 1114, comunale 540, rom.-cat. 312, gr.-cat. 204, gr.-or. 56, partic. 106, evang. 26, reform. 4.

Invățători: 33.875. În teritoriul românesc 10554. Români 2626 (după statistica românească: 3353). Aceștia au funcționat:

la școli conf. gr.-or. rom.	1552
„ „ „ gr.-cat.	1073
„ „ comunale	269
„ „ de stat	121

8. **Școli normale pentru grădini de copii** 9;

în teritoriul românesc. 4:

<i>De stat</i> :	1. Sătmar	9 profesori	79	elevi
	2. Oradea mare	5 „	40	„
	3. Timișoara	7 „	19	„
<i>Ev.-luterană</i> :	4. Brașov	8 „	15	„

9. **Școli normale de băeți** 49

în teritoriul locuit de Români. 17

<i>De stat</i> :	1 Arad	17 profesori,	114	elevi
	2. Deva	14 „	75	„
	3. Cluj	17 „	107	„
	4. Sighetul Marmației	14 „	111	„
	5. Cristuru săcuiesc	16 „	86	„
	6. Timișoara.	18 „	122	„

<i>Rom.-cat. :</i>	1. Csiksomlyó . . .	10	„	76	„
	2. Oradea mare . . .	13	„	57	„
	3. Sătmar	12	„	86	„
<i>Reform. :</i>	1. Aiud	14	„	105	„
<i>Evangel. :</i>	1. Sibiu	10	„	132	„
<i>Greco-orient.</i>	1. Sibiu	12	„	112	„
	2. Arad	10	„	68	„
	3. Caransebeş . . .	9	„	21	„
<i>Greco-cat. :</i>	1. Blaj	11	„	78	„
	2. Gherla	10	„	43	„
	3. Oradea mare . . .	10	„	51	„

Școlile normale din Ungaria au fost cercetate de 4774 elevi. Români 419; în școli românești 369.

10. Școli normale de fete	43
în teritoriul românesc	11
<i>De stat :</i>	1. Cluj 16 profesori, 120 eleve
	2. Sepsisângiorgiu 15 „ 117 „
<i>Rom.-cat. :</i>	1. Sibiu 9 „ 134 „
	2. Oradea mare 16 „ 142 „
	3. Timișoara 19 „ 158 „
	4. Sătmar 14 „ 174 „
<i>Reform. :</i>	1. Oradea mare 9 „ 117 „
	2. Sătmar 14 „ 132 „
<i>Evang. :</i>	1. Sighișoara 12 „ 75 „
<i>Gr.-cat :</i>	1. Lugoj (dela 1914 încoace).
	2. Gherla (dela 1 Sept. 1915).

11. Școli normale de fete pentru școli civile	7
în teritoriul românesc	1

Timișoara (rom.-cat.) cu 8 profesoare și 13 elevi.

Școlile normale de fete au fost cercetate de 4268 elevi, dintre cari 41 Românce.

12. Licee clasice 155

In teritoriul românesc 46

A. Licee de stat și supuse statului.

<i>1. De stat</i>	Profe- sori ordinari	Prof. de religie și extra ordinari	Numă- rul elevilor	Elevi unguri	Cheltuielile de sustinere a școlii
1. Dej	15	7	310	255	88.821
2. Ibașfalău (Elisabetopole)	18	9	230	151	92.160
3. Făgăraș	19	8	347	112	91.645
4. Lugoj	15	8	304	144	109.084
5. Baia mare	16	10	359	270	103.509
6. Sibiu	27	9	464	175	165.389
7. Petroșeni	14	9	186	137	75.235
8. Gherla	16	8	313	206	105.001
9. Timișoara	20	10	428	260	142.510
10. Turda	16	10	272	191	102.138
11. Biserica albă	17	7	316	60	103.098
12. Chichinda mare	15	7	221	119	111.702
13. Panciova	15	8	242	85	95.610

2. *Regești-catolice :*

1. Arad	22	10	536	438	164.975
2. Sătmăr	26	3	672	645	152.656

B. Sub conducerea statului.

1. *Comunale :*

Baia mare	15	7	312	179	110.628
---------------------	----	---	-----	-----	---------

2. *Romano-catolice :*

1. Sighetul Marmației (frații mizericordioși)	16	7	260	231	76.642
2. Careii mari	15	7	324	320	71.742
3. Timișoara	16	2	557	331	115.641
4. Oradea mare (premontrenzi)	21	2	625	519	136.992

3. *Greco-catolice (române):*

1. Blaj	13	6	534	6	82.942
2. Beiuș	15	3	413	54	101.239

4. *Fundațional:*

1. Năsăud	14	5	300	18	91.065
---------------------	----	---	-----	----	--------

C. *Licee susținute de statul romano-catolic ardelean.*

1. Brașov	16	2	273	232	122.243
2. Csikszereda	17	2	385	383	106.094
3. Alba Iulia	15	2	363	243	104.241
4. Chezdi-Oșorheiu	15	2	265	259	110.137
5. Cluj	19	2	491	449	106.924
6. Murăș-Oșorheiu	16	1	341	264	119.093
7. Odorheiuul săcuiesc	16	4	291	275	106.518

D. *Licee autonome.*

1. *Reformate*

1. Cluj	15	3	390	383	114.453
2. Sighetul Marmației	13	7	325	316	108.414
3. M. Oșorheiu	17	13	428	392	148.746
4. Aiud	20	4	442	417	898.944
5. Sepsisângeorgiu	17	6	291	282	108.143
6. Orăștie	18	4	313	261	145.350

7. Sătmar	14	7	410	410	104.653
8. Odorheiul săcuesc.	17	4	282	268	100.996
9. Zălau	15	6	316	290	116.825

2. *Evangelice-săsești :*

1. Bistrița	17	6	303	58	288.460
2. Brașov	18	3	217	2	93.765
3. Mediaș	15	1	195	6	60.993
4. Sibiiu	15	6	287	4	80.310
5. Sighișoara	14	1	277	25	84.713

3. *Unitare :*

1. Cluj	17	4	340	335	123.008
-------------------	----	---	-----	-----	---------

4. *Greco-orient. rom :*

1. Brașov	14	7	292	—	91.634
---------------------	----	---	-----	---	--------

13. **Gimnaziile (clasice) 28**

In teritoriul românesc 8

1. *De stat :*

1. Caransebeș	12	7	247	37	45.955
2. Gyergyószentmiklós	9	2	136	125	44.313

2. *Regești-catolice :*

1. Șimleul Silvaniei	12	4	220	155	50.619
--------------------------------	----	---	-----	-----	--------

3. *Confesionale :*

1. Cluj (de fete)	3	9	36	34	47.228
-----------------------------	---	---	----	----	--------

4. *Evangelice — săsești :*

1. Sebeșul săsesc	8	1	153	13	37.471
2. Reghinul săsesc	6	5	121	28	28.619

5. *Greco-orientale române :*

1. Brad 7 1 120 — 37.894

6. *Unitare :*

1. Cristurul săcuiesc 9 4 205 167 56.154

14. Licee reale 27

In teritoriul românesc 8

1. *De stat :*

1. Arad	17	10	315	275	126.955
2. Braşov	17	11	240	200	99.720
3. Deva	20	8	320	257	110.569
4. Oradea mare	19	7	323	313	125.473
5. Odorheiu	16	5	136	331	80.561
6. Timișoara	21	6	465	154	136.115
7. Vârșeț	21	7	401	154	102.880 <i>ml</i>

2. *Evangelice-săsești :*

1. Sibiu 12 6 262 9 58.417

15. Școli reale cu curs inferior: . . . 5

In teritoriul românesc 2

1. *Evangelice săsești :*

1. Braşov 12 2 225 2 39.595

2. *Greco-orientale române :*

1. Braşov 9 5 74 — 22.386

16. Școli superioare de fete. 35

In teritoriul românesc 7

1. De stat :

1. Arad	9	11	166	151	60.492
2. Cluj	18	8	217	209	106.969
3. Sighet	11	8	189	189	85.771
4. Timișoara	12	9	219	183	73.309

2. Comunale :

1. M. Oșorheiu	8	10	114	108	45.369
--------------------------	---	----	-----	-----	--------

3. Rom. cat. :

1. Timișoara	11	4	218	128	29.620
------------------------	----	---	-----	-----	--------

4. Reformatate :

1. Sătmar	9	8	244	243	46.295
---------------------	---	---	-----	-----	--------

Eleve : 6529 ; Românce 27.

Numărul liceelor și gimnaziilor din țara întreagă

	De stat			Conduse de stat							CONFESIONALE AUTONOME								
	De stat propriu zise	Regești catolice	Laolaltă	Comunale	rom. cat.	gr. cat.	israelite	fundaționale	ale societăților particulare	laolaltă	Susținute de stat. catolic	reformatate	evang.	protestante	gr. or.	unitare	laolaltă	Suma totală	
Licee clasice	43	13	56	8	30	2	—	1	1	3	45	7	25	18	1	2	1	47	155
Gimnazii	6	2	8	—	12	—	—	—	—	—	12	—	2	4	—	1	1	8	28
Laolaltă	49	15	64	8	42	2	—	1	1	3	57	7	27	22	1	3	2	55	183
Licee reale	23	—	23	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	1	27
Gimnazii reale	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—	1	—	2	5
Laolaltă	5	—	25	3	—	—	1	—	—	—	4	—	—	2	—	1	—	3	32
Licee și gimnaziile clasice și reale laolaltă	75	15	89	11	42	2	1	1	1	3	61	7	27	24	1	4	2	58	215

Liceele și gimnaziile clasice au fost cercetate de 61.913 elevi; Români 4.038.

Scolile reale au fost cercetate de 11.074 elevi, dintre cari Români 218. — Laolaltă 72.987 elevi, dintre cari 4.356 Români.

17. Școli superioare de comerț. 51

In teritoriul românesc 14

<i>De Stat:</i>	1. Brașov	8	6	103	62	46.336
	2. Cubin	7	3	76	34	29.298
	3. Lipova	6	5	151	88	31.032
	4. Panciova	12	6	119	48	33.690
	5. Becicherecul mare	7	6	116	64	26.924
<i>Comunaie :</i>	1. Arad	22	8	355	291	73.450
(Subvenționate de Stat)	2. Murăș-Oșorheiu	11	6	165	142	58.438
	3. Timișoara	15	8	269	160	75.820
	4. Sătmar	11	5	164	161	37.200
<i>Rom. cat.</i>	1. Cluj	11	6	32	30	6.870
<i>Gr. ort. rom.</i>	1. Brașov	1	1	118	—	42.280
<i>Susțin. de soc.</i>	1. Cluj	21	8	201	184	110.877
	2. Oradea mare	11	7	292	282	74.600
<i>Șc. de fete</i>	1. M.-Oșorheiu	9	6	59	52	35.062

Elevi 9497. Români 277.

18. Seminarii teologice. 49

In teritoriul românesc 15

<i>Gr. ort. rom.</i>	1. Sibiiu	cu	90	elevi
	2. Arad	"	92	"
	3. Caransebeș	"	38	"
<i>Gr. cat.</i>	1. Blaj	"	90	"
	2. Gherla	"	62	"
	3. Oradea mare (dela 1914)	"	—	"
	4. Lugoj, (din 1913)	"	—	"

<i>Rom. cat.</i>	1. Timișoara	cu 55 elevi
	2. Oradea mare	„ 21 „
	3. Sătmar	„ 26 „
	4. Cluj	„ 20 „
	5. Hunedoara	„ 9 „
	6. Alba Iulia	„ 32 „
<i>Reform.</i>	1. Cluj	„ 69 „
<i>Unitar</i>	1. Cluj	„ 16 „

19. Academii de comerț 3, 1 în Cluj cu 271 elevi ; Rom. 7.

20. Academii de drept, 8. In teritoriul românesc 2: Oradea mare și Sighet. Studenți 1386 ; Români 39.

21. Universități 4 (2 înființate la 1914). In teritoriul românesc 1, la Cluj, Studenți 10.406. Români 460.

22. Politehnice 1. Studenți 1868. Români 26.

23. Școli de specialitate.

Institute de agronomie :

1 Școală superioară de silvicultură și montanistică în Șemniț ; elevi 405 ; Români 8.

1 Școală superioară de veterinari (Bpesta), Elevi 190, Români 7.

5 Academii agronomice. In teritoriul românesc una, la Cluj. Studenți 387. La Cluj 100 ; Români 2.

1 Școală normală pentru învățătorii de economie (Komárom) 29 elevi. Români —.

1 Școală normală pentru învățătoare de economie (Kecskemét) 31 eleve. Rom. —.

1 Institut pentru economie de casă (Kassa) 40 eleve.

1 Institutul maghiar pentru educația femeii (Bp) 60 eleve.

24 școli de agricultură (19 de stat ; 4 comunale, 1 partic).

In teritoriul românesc 8, și anume :

<i>De stat :</i>	Geoagiu (comit. Hunedoarei)	21	elevi
	Csikszereda	31	„
	Lugoj	27	„
	Sânmiclăușul mare (Torontal)	32	„
	Șimleu	34	„
<i>Comunale :</i>	Bistrița	18	„
	Feldioara (com. Brașov) . .	28	„
	Mediaș	76	„

Școli de vințeleri 10, dintre cari în teritoriul românesc : Bihardioszeg (com. Bihor), Miniș (c. Arad) și Aiud (com. Alba inferioară).

De stat : Școală pentru lăptărie : în Csák (com. Timiș).

Școală de pădurari în Gurghiu (Görgényszentimre) (com. Murăș-Turda) și în Vadászerdő (c. Timiș).

Școală de grădinărit : Bâcicoiu (Nagybocskó, c. Maramurăș)
 „ „ „ Turda.

Școala agronomică Szabó-Iozsef în Turda.

Elevi la toate școlile agronomice și economice din țară
 2378. Români 63.

Alte școli speciale

Institut pentru pregătirea profesorilor de școale comerciale 1

„ „ „ „ „ „ „ normale 1.

Școli de notari 8 In terit. rom. 2 (Cluj și Murăș-Oșorheiu).

Școală de poștă și telegrafie 1 (elevi rom. 4)

Școală pentru Căile Ferate 1 (—).

Școală de navigațiune 1 (—).

Școli militare 13. In terit. rom. 4 (Sibiu, Cluj, Oșorheiu și Oradea mare).

Preparandie pentru școlile terapeutice 1 (elevi 26, rom.—).

Școli pentru găngavi 1 (elevi 13, rom. —).

Școală pentru pregătirea maștrilor de gimnastică 1 (elevi 86; rom. —).

Școli de moșit 12. In terit. rom. 3 (Sibiu, Cluj, Oradea mare) cu 107 eleve românce.

24. Școli profesionale, cu totul 45, cu 4663 elevi și eleve, dintre cari 66 rom. Anume :

De stat	}	1 școală profesională artistică cu	201 elevi Rom.	4
		4 " " superioare cu	1178 " "	4
		19 " " speciale ¹⁾ cu	1442 " "	38 ¹⁾
		1 șc. profes. pe lucru de mână femeesc	477 " "	—
		5 școale pentru meșteri industriași	118 " "	—
		1 școală pentru desemnul industrial	1064 " "	3
		3 școale profesionale speciale subvenționate de stat ²⁾	130 " "	6
		11 școale prof. pentru lucru de mână femeesc, susținute de particulari, comune etc.	651 " "	9

Afară de acestea, s'a mai ținut încă în 51 de localități *cursuri profesionale*, la care au participat 13.367 de ascultători.

25. Școli de artă.

Academia de belearte : secția pentru pictură (Budapesta) elevi	102. Români —
Academia de belearte : secția sculptură (Budapesta) elevi	9. Români —
Școala superioară pentru profesori de desen (Budapesta)	230. " 2

1) In terit. rom. 7 : Sătmar și Brașov de lemnărit, Arad și Cluj, Timișoara și M. Oșorheiu de lucru în metal, Zlatna (piatră) și Odorheiu(Iut)
 2) Una în Sibiu, pentru pantofari, 1 în Cisnădie, de țesut.

Academia de artă dramatică (Budapesta)	51.	„	—
2 școli de actori (Budapesta)	138.	„	—
Academia de muzică a țării (Budapesta)	444.	Români	—
„ „ „ dn Buda	218.	„	2
43 conservatori și școli de muzică cu	8653.	„	42

(In ținutul românesc: Arad (2), Ibașfalău, Cluj, Sighet, Oșorheiu, Oradea mare, Sighișoara, Timișoara).

26. Institute filantropice

1.— 109 *orfelinate* și anume: de stat 4, comitateuse 6, comunale 15. Confes. rom. cat. 33, gr. cat. 2, armeano-cat. 2, reform. 2, evang. 7, protestante 1, israelite 9, ale reuniunilor de femei 19, alte reuniuni 4, fundamentale 5.

Populația de orfani: 4438. — După naționalitate: Români 98, ruteni 35, croați 17, sârbi 8, slovaci 171, germani 423, maghiari 3649.

2. *Institute de orbi* 15. In terit. rom. 2. (Cluj și Timișoara), Elevi 698. Români 15.

3. *Institute de surdo-muți* 16. In terit. rom. 3, (Arad, Cluj și Timișoara, subvenționate de stat), cu 1518 elevi. Români 54.

4. *Institute pentru copiii orferăți* 9. In ter. rom. 2 (Brașov și Boroșineu, ambele subvenționate de stat). Elevi 629, Români —.

5. *Azile de stat* 17. In terit. rom. 5 (Arad, Cluj, Oșorheiu Oradea mare, Timișoara). Au adăpostit 51.140; Români 2.564.

6. *Institute ale „Ligei regnicolare pentru protecția copiilor,”* 10. In terit. rom. 2, (Cluj și Oradea mare), ambele pentru ucenici. Elevi 461, Rom. 20.

7. *Institute de caritate* 84. In terit. rom: Cluj (reformat) și Oradea mare (rom. cat). Elevi 971, Români —.

8. *Institute de corecțiune* 5. Unu la Cluj. Elevi 1779 (la Cluj 107); Români 107 (la Cluj 46).

In institutele filantropice populația totală e de 57.197 ; dintre aceștia Români 2108.

III. Avera școalelor secundare românești.

(Teren, imobile, fundațiuni, fonduri, biblioteci, rechizite, mobilier ș. a.).

Liceele gr. cat. rom. 905.288 cor.
 Liceul din Năsăud 394.441 „
 Liceele gr. or. rom. 2.936.890 „

	Liceele gr.-catolice	Liceele gr. or. rom.	Liceul din Năsăud
Local și teren	425.000	586.000	233.000
Alte imobile	—	711.818	—
Efecte publice și hârtii de valoare	285.754	1.022.430	—
Fonduri pentru burse . . (in bani și realități)	22.667	64.241	—
Fondul pentru ajutoare . (bani și realități)	61.162	73.936	24.395
Fondul societăților de lectură ale elevilor . . .	6.830	4.826	20.951
Alte fonduri (orchestră etc)	3.056	74.591	27.202
Biblioteca profesorilor și a elevilor	24.009	75.239	33.723
Rechizite și aparate . . .	45.252	54.073	29.487
Mobilier	36.567	34.584	24.800
Altele	—	235.152	833
	905.288	2.936.890	394.441

Avera tuturor liceelor clasice și reale din țară:

119.977.902 cor.

IV. Budgetul școlar pe anul 1912, în țara întreagă.

1. Cheltueli.

Universitatea din Budapesta	6.351.900 cor.
„ „ Cluj	3.325.900 „
Tehnica din Budapesta	1.734.400 „
Școlile superioare de comerț	2.856.541 „
Liceele și gimnaziile (clasice și reale).	<u>24.598.422 „</u>
Laolaltă	<u>38.867.163 „</u>
Liceele din teritoriul românesc	4.761.163 cor.
Gimnaziile „ „	348.253 „
școlile reale „ „	737.810 „
„ „ inferioare „	<u>61.981 „</u>
Laolaltă	<u>5.909.831 „</u>
<i>Pentru liceele românești (gimnaziile și reale):</i>	
(Beiuș, Blaj, Brașov, Brad, Năsăud)	426.860 cor.
Liceele de stat din țara întreagă:	7.798.837 „
„ confesionale sub cond. statului	4.915.808 „
„ statului catolic din Ardeal	775.250 „
„ confesionale autonome	6.938.061 „
Pentru școlile reale	3.765.992 „
<i>Subvenții de stat pentru școlile primare la 1910.</i>	
comunale	1.561.135 cor.
rom.-cat.	5.456.009 „
armano-cat.	3.246 „
greco-cat.	1.279.232 „
reformate	2.059.833 „
evangelice	911.797 „
protestante	4.854 „
greco-orient.	386.013 „

unitare	36.776	„
izraelite . . , . . .	681.045	„
școli de-ale societăților	13.900	„
școli private	6.750	„
	<u>12.402.869</u>	„

La 1915 subvenția pe care o dă statul pentru școlile primare românești e aproximativ de 2.000.000 cor.

Fondurile culturale eparhiale dau aproximativ: 400.000 „

Comunele bisericești: . . : . 3.000.000—3.500.000 „

2. Venituri.

Veniturile liceelor (gimnazii și reale): 24.753.274 cor.

Veniturile școalelor românești :

DE UNDE :	Beiuș și Blaj	Năsăud	Brașov și Brad	Brașov șc. reală
1. Dela stat	26.600	12.800	—	—
2. Dela statul catolic . .	750	400	—	—
3. Din fondurile proprii sau ale Bisericii	50.013	45.677	100.153	19.444
4. Din taxa de școală (didactru)	36.284	5.830	31.008	4.008
5. Din taxele de înscriere.	5.874	—	3.336	152
6. Taxe de bibliotecă, Anuare, etc.	13.508	4.390	12.949	1.722
7. Din veniturile diferitelor fonduri	12.370	4.699	15.890	60
8. Alte venituri.	2.137	704	14.234	—
	<u>184.181</u>	<u>94.600</u>	<u>286.715 *</u>	<u>22.386</u>

* De fapt la rubrica această aparține și liceul sârbesc din Neoplanta. În statistica ministerului de Instrucție școlile secundare sunt grupate numai pe confesiuni. Pentru Brașov și Brad numai, ar veni cam 180.000 cor.

III. **Date despre școalele secundare și superioare românești.**

Dăm mai la vale și unele date mai însemnate despre liceele și seminariile românești din Ungaria, cari obișnuiesc a publica Anuare. Seminarul din Blaj, Gherla și Lugoj și școala normală din Gherla și Oradea mare, nepublicând astfel de Anuare, datele despre aceste școli ne lipsesc.

1. **Seminarul gr. or. din Sibiu.** Înființat la 1811. Are 2 secții: una teologică și alta pedagogică. Anuarul din 1914|15.

Profesori: 1 director și prof. (6 ore); 10 profesori.

Elevi teologi 90, pedagogi 107. După profesiunea părinților:

In secția teologică: 29 preoți, 13 învățători, 49 plugari.

„ pedagogică: 19 „ 11 „ 14 „

Seminarul are local nou, din 1914.

Biblioteca profesorală cuprinde 2869 volume

Biblioteca societății de lectură „Andrei Șaguna“

a teologilor: 2927 volume

Biblioteca societății de lectură „Andrei Șaguna“

a pedagogilor: 2053 volume

Seminarul e împreună cu *internat*, în care sunt adăpostiți toți elevii ambelor secțiuni (excepție au format numai 27 elevi).

Taxa anuală e de 400 cor. în 2 rate. Pentru anul școlar.

1915|16 ea s'a urcat, în urma scumpetii provocate de războiu, la 550 cor. Taxa de imatriculare 5 cor. + 5 cor. pentru bibliotecă și 2 cor. pentru scaldă.

Bursieri (a 100 cor.) 55 elevi (20 din secția teologică, 35 pedagogică).

Cei cari doresc să fie primiți în vre-una din secțiile seminarului, trebuie să facă petiție la Consistor. Consistorul poate respinge pe candidații cari nu întrunesc toate condițiile (din punct de vedere moral sau igienic).

Fonduri administrate de direcțiunea seminarului :

1. Fondul pentru trebuințele elevilor . .	6.538.09 cor.
2. „ de ajutoare al corpului profesoral	4.871.06 „
3. „ „Dr. Petru Șpan“ . . .	542.12 „
Soc. de lect. a teologilor. Fond de ajutoare	2.240.68 cor.
„ „ a pedagogilor Fond de ajutoare	2.313.28 „
Fond administrativ	308.98 „
„Dr. Petru Șpan“	1.286.13 „
„Demetriu Cunțan“	61.84 „
Laolaltă . . .	<u>18.160.16 „</u>

2 Seminarul gr. or. din Arad. Iniințat la 1812, ca școală normală. Secția teologică dela 1822.

1 Director și profesor (10 ore); 9 Profesori ordinari; 3 extraordinari.

Elevi teologi: 75 ordinari, 25 particulari. Pedagogi (normaliști): 35 ordinari, 6 particulari.

Seminarul are internat (obligator). Taxa anuală la internat 350 cor. Bursieri 35 (nu plătesc taxa pentru internat); 8 plătesc numai jumătate.

Biblioteca: 4649 vol. în valoare de	13.804 cor.
Bibliotecile de clase 561 vol. în valoare de . .	378 „
Muzeul fizical „ „ .	1.042 „
„ de științe naturale și geografie „	1.727 „
<i>Fonduri:</i> „Fondul tinereții	16.844 cor.
„ bibliotecii	4.702 „
„ sanitar	3.969 „
„ D. Țichindeal-M. Nicoară	3.638 „
Laolaltă fondurile	29.153 cor.

Societatea de lectură a teologilor a ținut în cursul anului 17 ședințe. Avere 301.26 cor. *Societatea de lectură a pedagogilor*: 14 ședințe. Avere 283.71 cor. Biblioteca societăților: 2346 volume.

3. Seminarul gr. or. din Caransebeș. Inițiat la 1865. Are două secții; 1 Director și profesor. 5 profesori ordinari. 2 extraordinari.

Elevi: teologi 38. În secția pedagogică 25.

4. Liceul greco-oriental din Brașov. Inițiat la anul 1850. În cursul celor 65 de ani de existență a avut patru directori. Anuarul din 1914—15.

. 1 director și profesor (6 ore). 12 profesori (laici) ordinari. 4 extraordinari.

Elevi 310+20 particulari. (Părinții: 90 plugari).

În *Internatul școlii* au fost 71 elevi. Taxa 700 cor.; în 4 rate.

Masa studenților a cheltuit în 16 ani 73.459.95 cor. ajutând 575 școlari. Au câștigat în 1913/14, mâncare gratuită 19 elevi dela gimnaziu (și 9 dela reale și comerciale). Avere e de 82.182.75 cor. (Creștere față de anul precedent de 8.937 cor.

Fonduri administrate de direcțiunea școlii :

a) Fondul Coresi (pentru ajutorarea profesorilor la tipărirea de cărți didactice, pentru excursii științifice etc.)	4.549.76
b) Fondul Dionisie Făgărășanu (bolnavi) . . .	11.694.83
c) „ Balașa Blebea (premiarea școlarilor distinși în muzică)	1.500.67
d) „ A. Bârseanu (premiarea școlarilor cari excelează prin purtare morală) . .	2.070.89
e) „ Preotul Ioan Ghișa (binefaceri) . .	934.78
f) Fondul disponibil al școalelor medii (pentru cinematograf)	950.45
g) Fondul pentru premiarea școlarilor distinși în gimnastică	343.70
h) Fondul „Collega“ (pentru ajutorarea elevilor săraci, la excursiuni).	2.644.48
i) Fondurile tovarășiilor de clase ale elevilor .	2004.53
k) Fondul pentru portretul lui Al. Bogdan . .	117.—
l) „ „Casei de lectură Al. Bogdan“. . .	975.71
m) „ Cercetașilor	<u>219.10</u>
Laolaltă . . . cor.	114.471.26

Societatea de lectură „Ioan Popazu“ a elevilor : 151 membri ; 77 ordinari (cl. VII—VIII), 64 extraordinari (cl. V—VI).

Biblioteca societății 1022 vol. Averea societății 6.287.14 cor.

Elevi bursieri : 38, în suma de 6050 cor.

Taxe : cursul inferior 48 cor. Se acordă și dispensă, de
„ superior 78 „ jumătate.

Se admite ca și elevele, cari studiază în particular, să cerceteze prelegerile, împreună cu elevii.

Examen de maturitate : 42.

Liceul din Braşov, dimpreună cu şcoala reală şi cu cea comercială de acolo, e administrat de o „Eforie a şcoalelor“, aleasă de delegaţiunea Bisericii Sftului Nicolae.

Partea cea mai mare a veniturilor din cari se susţin aceste şcoli, e din România, unde biserica Sfântului Nicolae are o moşie cu destinaţie anume pentru aceste şcoli.

5. Liceul gr. cat. din Blaj. — Iniinţat la 1754. Anuarul din 1913;14.

Profesori : 1 director şi profesor (cu 9 ore pe săptămână).

17 profesori de studii ordinare.

3 „ „ „ extraordinare.

3 cateheţi (gr. or. ; ref. ; izraeliţi).

Profesorii trebuie să fie preoţi hirotonisiţi. Excepţie: una singură (G. Precup., care însă şi el e absolvent de teologie).

Biblioteca profesorală număra la 1911: 11.089 volume.

Biblioteca tinerimii gimnaziale avea la 1914: 2.356 volume.

Elevii din cl. V—VIII au o *societate de lectură* a lor, în care elevii din cl. VII—VIII sunt membri ordinari, cei din cl. V—VI extraordinari. A ţinut în 1913;14 21 şedinţe: 1 constitutivă, 1 festivă, 6 literare, 6 cenzurătoare, 7 administrative.

Există şi o „*Reuniune mariană*“ (iniinţată în 1910), care avea 209 membri. Scopul ei e de a promova între elevi iubirea de muncă şi perfecţiunea creştinească. A ţinut în anul 1913;14: 10 întruniri religioase, 3 literare şi 3 administrative. „*Reuniunea mariană*“ a elevilor îşi are biblioteca proprie de 202 volume. Cassa e de 70 cor. şi e formată din cotizaţiile de câte 10 fileri pe lună, ale membrilor ei.

Există şi o echipă de *cercetaşi*, constătătoare din 85 de elevi din cl. III—VIII.

Muzeul de istorie naturală are: 42 obiecte de aranjament (dulapuri etc.), 151 tabele animalice, 4520 animale umplute, uscate ori așezate în spirt și formalin etc. 179 tabele botanice, 6600 plante uscate, 395 modele de cristalografie, 3126 minerale și roce și o colecție de 10.140 conchilii și multe petrificațiuni.

Muzeul de arheologie și istorie are: 3412 numi, 134 obiecte de intuiție și 574 diverse obiecte.

Elevi bursieri (între 50 și 200 cor. pe an) au fost 93. Suma totală a bursei a fost de 14.422.98 cor.

Beneficiul de pâine (țipăi) s'a împărțit în valoare de 6000 cor. (182 elevi, fiecare câte „o tablă de zece țipăi“ la câte 5 zile).

Scuțiți de didactru au fost 72 elevi, în suma de 1700 cor.

În *Internatul* împreună cu școlile din Blaj „(Seminarul junimeii române gr. cat. studioase“) au fost 155 elevi. Taxa anuală e de 400 cor.

Fonduri administrative de direcțiune :

- a) Fondul pentru ajutorarea studenților bolnavi : 29647,38 cor.
- b) „ școlii de scrimă 1084,48 „
- c) „ Ciriac Basiliu Groze (inf. 1900) (veș-minte gratuite pentru elevi) . . 456,52 „
- d) „ Ioan Săbădean (inf. 1902) (ajut. elevilor bolnavi) 799,06 „
- e) „ de excursii (inf. 1902) 328,70 „
- Masa studenților, fond de* 38.531,77 „

<i>Elevi :</i>	ordinari	68	70	69	71	70	69	56	57	530
	particulari	1	4	4	9	—	5	—	6	29

Laolaltă. . . 559

Dintre elevi 196 sunt fii de plugari, 155 fii de preoți.—Au și uniformă, dar nu e obligatoare.

Taxe. 6 cor. taxă de înscriere pentru cei cari în anul precedent au studiat la liceul din Blaj, 12 pentru cei cari vin dela alt liceu.

Didactru anual pentru cl. I—IV: 38 cor., cl. V—VIII: 50 cor., în două rate (1 Sept. și 1 Febr.). Se admit și dispensări, pe baza certificatului școlar cu notă „eminentă“ sau „bună“. Incepând cu anul 1913—1914 guvernul dă întregire la salariile profesorilor, în sumă de 16.090 cor pe an.

Elevii sunt conduși în fiecare Duminică și sărbătoare la serviciul divin din biserica catedrală unde totdeauna se predică. Mărturisire de 2 ori pe an.

Examenul de maturitate e condus, din partea bisericei, de mitropolitul Dr. Victor Mihály de Apșa; examenele de clasă de comisarul arhiepiscopesc Iosif Hossu, canonic mitropolitan.

După examene elevilor buni li se împart premii (cărți).

Examen de maturitate au făcut în 1913|14 64 elevi.

6. Liceul gr. cat. din Beiuș. Iniințat la 1828. Anuarul din 1913|14 (în două limbi: românește și ungurește).

1 director și prof. (6). E și preot.

15 profesori ord., dintre cari 9 preoți, ceilalți candidați de preoți. 5 prof. extraordinari.

Elevi 372 + 31 particulari. Părinții: 103 plugari, 112 preoți, 44 învățători.

Bursieri: 59 de inși, în suma de 8080 cor. Dispensă de didactru în suma de 1440 cor.

Fonduri: F. de ajutorare a tinerimii . . . 418.90 cor.
F. pentru ajutorarea școlariilor bolnavi 130.10
F. „ „ „ săraci 182.35

F. Pavelean al tinerimii	198.79
F. abiturienților din 1896	313.68
F. Gheorghe M. Marinescu	105.54
F. „Belényesi Népbank“.	200.—
F. de excursiuni.	800.—
F. Societății de lectură „S. Vulcan“	1500.—
	<hr/>
	3.749.30 cor.

Internatul „Pavelean“ de băieți cuprinde 180 de elevi. Taxa anuală 400 cor. Internii (sau „internaștii“) se împart în mai multe grupuri, după taxa pe care o plătesc. Și anume: 1. ștendiști integraliști, cari plătesc numai 20 cor. (sunt 19); 2. integraliști supranumerali (120 cor.), 9 inși; medialiști (240 cor. și 290 cor.) 20 de inși; medialiști supranumerari (320 cor.), (10) și solvenți (400); 84 de inși.

Fatru elevi, cari au îndeplinit servicii de portari, au fost găzduiți și ei în internat.

Masa studenților, susținută de episcopul Dr. Demetriu Radu. a prevăzut cu mâncare 10 elevi.

Internatul greco-oriental român (1899); 56 elevi. Taxa 390 cor.; în 4 rate + o taxă de înscriere de 30 cor. Are o bibliotecă de 678 volume.

Biblioteca profesorală 3050 volume; în valoare de 4570 cor, „Muzeul fizic“ are 291 aparate, în valoare de 8660 cor.

„Muzeul de naturale“, colecțiune muzicală, geografică, de desemn și arte, colecție de filologie clasică, de arheologie, istorie și literatură suplinitosre de greacă — toate sunt.

Societatea de lectură (a elevilor) „Samuil Vulcan“ : membri 71; a ținut 25 ședințe literare, 2 festive, 1 de constituire, și 4 extraordinare (cu totul 32). Biblioteca societății, 1010 volume. Averea 1800 cor.

Taxe: 20 cor. taxă de înscriere; 40 cor. didactru (2 rate).

7. Liceul fundațional din Năsăud. (Inființat la 1863).
Se susține din „Fondul central școlastic din districtul Năsăudului“. Anuarul în două limbi.

În 1913 s'a cheltuit cu susținerea lui, 53.606.26 fil. din fond.

1 director și profesor (3 ore); 16 profesori.

Elevi: 253+25 particulari (dintre cari 11 fete); greco-catolici 191, greco-orientali 56.

Părinți: plugari 114, preoți și învățători 82.

Muzeul pentru științele naturale în val. de	6.527.10 cor.
„ „ fizică și chimie „ „ „	12.303.31 „
Colecțiunile de geografie . . . „ „ „	1.267.60 „
Muzeul filologic, istoric și artistic „ „ „	3.320.08 „
Colecțiunea de desen și caligrafie	5.331.— „
„ „ gimnastică	2.150.48 „
„ „ musicală	3.357.99 „
<i>Biblioteca profesorală</i> : 6717 vol. în val. de	28.626.51 cor.
„ elevilor: 4156 volume	7.861.96 „

Fonduri administrate de liceu :

Fonduri pentru ajutorarea elevilor morboși .	24.662.97 „
„ „ rechizite la gimnaziu	10.122.77 „
„ „ bibliotecă și soc. elev. gimn.	13.335.69 „
Depozitul „Teodor Dumbravă“	415.11 „
Fondul Mesei studenților.	17.894.27 „
„ pentru excursiuni școlare.	1.357.71 „
Depozitul din didactru	1.908.— „
„ pentru procurarea unei colonne meteorologice.	606.74 „
Depozitul transitor de didactru.	650.— „

Fund. „Clement Lupșai“ pentru ajutorarea	
elevilor bolnavi	3.244.27 „
Laolaltă.	72.289.03 „
Bursieri 7 inși, în sumă de	700.— „
Au primit ajutoare „ „	2.670.— „
Scutiri de didactru „ „	1.154.— „
Societatea de ajutorare „Vasile Neacșu“ — dispune de	
11.197.75 cor.	

Societatea de lectură a elevilor a ținut 9 ședințe.

Masa studenților (înf. 1914|5) a dat mâncare la 14 elevi.

Examen de maturitate: 29 elevi.

Taxe: 6 coroane (pentru fondul elevilor morboși, fondul de rechizite și pentru bibliotecă), 6 coroane pentru fondul de pensie al profesorilor, 2 coroane pentru Anuar, 1 coroană pentru fondul de excursie. Didactru pentru elevii din cele 45 de eomune ale fostului district grănițeresc 6 coroane; pentru ceilalți 20 coroane în cl. I—IV, 40 cl. V—VIII. (în 2 rate).
Se admite dispensa.

8. Gimnaziul greco-oriental din Brad. Înființat la 1869.
De el e anexată și o școală primară cu doi învățători.

Personalul didactic: 1 director și profesor (13 ore), 6 profesori ordinari. Elevi; 114.

Biblioteca centrală 5134, vol. în valoare de 14.394 cor.

Biblioteca de clasă 545 volume.

Cabinetele și colecțiunile, în valoare de : . . 7.445.— cor.

Fonduri: Masa studenților (s'au ajutat 18

elevi) „ : 27.586.— „

Fondul elevilor morboși 16.915.— „

Taxe: Elevii din protopopiatele Zarandului și Halmagiului,

plătesc 16 cor. didactru pe an, toți ceilalți 24 coroane. Apoi taxă de înscriere 6 coroane, pentru bibliotecă 2 coroane, pentru fondul de excursiuni 2 coroane, pentru fondul școlarilor morboși 1 coroană, pentru atestate și Anuar 3 cor. (cu totul 14 cor)

9. **Școala reală gr. or. din Brașov.** — Iniințată la 1869 Profesori ordinari 5; extraordinari 2. Elevi 81+4 particulari. Toate afacerile și le aranjează în comun cu liceul. Dintre profesori, unul e director de studii (cu 12 ore pe săptămână).

10. **Școala comercială gr. or. din Brașov.** — Iniințată la 1869. Personalul: 1 director și profesor (9 ore). 5 profesori ordinari, 4 extraordinari. Elevi 113.

„Fondul disponibil al școlii comerciale“: 2946. 12 cor.

Alte fonduri, comune cu ale liceului.

Elevi bursieri 26, în suma de 3680 cor. La Masa studenților 8 elevi.

Scutiți de didactru 24 elevi, în suma de 1410 cor.

Taxe: de înscriere 8 cor. Taxă anuală (didactru) 60 cor. Alte taxe: 10 cor. pentru fondul de pensie al profesorilor, 20 cor., taxă edilă (pentru amortizarea edificiului școlar) și 17.50. alte taxe (bibliotecă, certificat, Anuar, soc. de lectură, excursii, mobiliiar etc.) Cu totul 60 cor. didactru, 45—50 taxe.

Taxe de examene particulare: 1) La examenele de clasă, de fiecare materie câte 6 cor. plus 14.30 taxa pentru director și pentru certificat. 2) Cei cari fac examen întreg de clasă plătesc 80 cor. plus taxele de mai sus (45.50 cor.) 3) La examene de diferență 120 cor. plus 2.30 pentru certificat.

Pentru examenul de maturitate plătesc toți candidații câte 20 cor. taxă de examen, 6 cor. pentru certificat, 4 cor. pentru caiete. La examenele de corigență de maturitate: 20 cor.

11. **Preparandia gr. cat. din Blaj.** — Anuar din 1913.14.

1 director și prof. (6 ore), 6 profesori ordinari (toți preoți), 8 profesori auxiliari și extraordinari (majoritatea preoți). Elevi: 98, dintre cari 63 copii de plugari, 16 de învățători, 8 de preoți.

Biblioteca profesorală: 1399 vol., în preț de 2750 cor. Pentru muzeul de istorie naturală, s'a cheltuit în 1913:14. 390 cor., pentru cel de fizică 150 cor., pentru cel de chimie 200.30 cor.—Are și muzeu arheologic, grădină botanică și grădină economică.

Societatea de lectură a elevilor are 101 membri. A ținut 19 sedințe: 1 constitutivă, 1 festivă, 1 administrativă, 11 literare și 5 cenzurătoare. Biblioteca societății de lectură constă din 1230 cărți (Procurări în 1913:14 de 229 cor.). Averele societății 304.14 cor.

Elevi bursieri (à 120 cor.) 5 inși. 61 elevi au avut beneficiu de pâne (a 44 cor., cu totul 2684 cor.).

În *internatul pedagogic* au locuit 57 elevi. Taxa 300 cor.

Școala administrează cinci fonduri ale ei, în valoare de 1843 cor 97 fil. Din ele se dau ajutoare în cas de boală etc.

Taxa 40 cor. anual; 2 cor. pentru fondul de excursiuni și 2 cor., pentru biblioteca elevilor. Dispensă nu se acordă. Elevii au și uniformă, dar nu-i obligatoare.

Absolvenții de cl. VI gimnaziu se primesc în clasa III, daă. în Septembrie depun examen de diferență din somatologie, psihologie, gramatica sistematică a limbei maghiare, istoria și geografia universală, botanică, zoologie și economie, oral și practic, din desemn, lucru manual, muzică vocală și instrumentală

12. **Preparandia de fete din Lugoj.** Intiințată la 1914. O directoare (10 ore lecții), 2 profesoare, și trei profesori. Eleve: 28, de ambele confesiuni.

13. **Școala civilă de fete a „Asociațiunii“ din Sibiu.**

Inființată la 1887. Are pe lângă cele 4 clase, și un curs complementar. Personalul didactic : 1 director (bărbat) și profesor (7 ore); 6 profesori și profesoare (2+4) ord.; 2 cateteți; 7 instructori și instructoare.

Eleve 109, multe din România și Bucovina. Părinții : preoți 40; funcționari 18; proprietari și arendași 18; medici, avocați, ingineri 5.

Fonduri : „Fondul absolventelor școlii“ . . . 4123.86
„Fondul Dr. L. Lemény“. 91.86

În legătură cu școala e și un internat, în care au fost adăpostite 72 eleve.

Taxe școlare: Didactru 50 cor. pe an (se poate plăti și în rate lunare). Taxa de înscriere 4 cor. Taxe pentru internat 550 cor. (în patru rate).

14. **Școala de fete din Arad**, — (conf. gr. or.) Inființată la 1890. Clădire nouă, frumoasă, în-stil românesc, făcută în mare parte cu cheltuiala d-lui Vasile Stroescu, român din Basarabia. Eleve 51, 1 director (bărbat); 5 prof. Taxa pentru internat 500; plus 50 cor. taxă școlară. Elevele externe 80 cor. didactru.

15. **Școala civilă gr. cat. de fete din Blaj**. — 1 director (bărbat) și profesor (6 ore); 4 profesori ordinari, (1 preot, 1 absolvent de filozofie și 2 profesoare), 4 profesori extraordinari. Eleve 106. Biblioteca profesorală 354 vol. Biblioteca elevelor 357 vol. Taxe de școală 22 cor. 60 fil. Pentru anuarul școlii 2 cor.; Eleve bursiere 12 în total 1.500 cor.

În „Internatul Vancean“ (inființat la 1884) au fost 60 eleve. Taxa anuală 360 cor.; în 2 sau 4 rate. Elevele au îmbrăcăminte uniformă (45 cor.) Toate elevele școlii sunt conduse regulat la biserică în Dumineci și sărbători.

16. **Școala civilă greco-catolică de fete din Beiuș**. In-

ființată la 1896. E condusă de un „senat școlar“, constător din 12 membri ordinari și 2 supleanți.

Corpul didactic: 1 director și profesor (2 ore) identic cu directorul liceului; 8 profesoare, 2 cateheți.

Eleve 114 (96 gr. cat., 21 gr. or.).

Taxe școlare. Didactru 12 cor. pe an. Alte taxe 6 cor.

Pentru limba franceză 20 cor., pe an; pentru pian 60 cor. Elevele pregătite în particular plătesc taxa de examen 58 cor. Taxa examenelor de diferență 20 cor. Școala e împreună cu Internat. Taxa 370 cor.

INCHIEIERE

Ajunși la sfârșitul cărții se impune dela sine întrebarea : ce viitor așteaptă pe cele două instituții despre cari a fost vorba până aci, admițând că Ungaria va rămânea și după războiu în formațiunea de stat de până acum ?

Desvolta-se-vor ele spre binele tuturor celor cari alcătuiesc statul ungar, sau se vor desvolta numai în direcția ideei de stat maghiar, pentru care s'a cheltuit aproape toată energia ultimelor decenii ?

S'ar părea firesc ca după războiul învingător pentru puterile centrale, toți aceia cari au luptat pentru Ungaria, indiferent de naționalitate, să se bucure de drepturi egale în toate privințele. Astfel, Românii din Ungaria să nu mai fie împiedecați ca până acum, în desvoltarea lor culturală și economică, ci să li se garanteze din partea statului o libertate și un sprijin egal cu cel de care se bucură Ungurii.

Așa ar fi cu dreptate și mulți cred că așa se va și întâmpla. Cam în acelaș sens l-a asigurat și contele St. Tisza pe I. P. S. S. mitropolitul Ioan Meșianu din Sibiiu, în cunoscuta sa scrisoare dela 23 Septembrie 1914. Vorbind de vitejia și devotamentul Românilor pe câmpul de luptă, contele Tisza îi scria mitropolitului, între altele și aceste cuvinte semnificative :

„S'a născut (în cursul războiului) starea sufletească care formează prima condiție de viață pentru un viitor mai frumos și mai

bun. E doar necesar înainte de toate ca să considerăm pe Români de camarazi, de consoți și de frați ai noștri, ale căror progrese ne umplu de bucurie și cărora în toate greutățile vieții le stăm cu iubire frățescă într'ajutor.... Acestea sunt urmările automate ale actualei atitudini a Românilor; în ele e depusă chezașia unui viitor mai bun. Ele ne ofer garanția că Românii pot conta în ce privește libera executare a drepturilor lor, la bunăvoința întregii societăți maghiare, iar cu privire la năzuințele lor etnice, la sprijinul statului și că în patria comună în adevăr se pot simți bine“.

Ceeace n'a fost posibil o mie de ani, va urma deci acum în mod definitiv, după dovezile de credință și de vitejie, date de Români pe câmpul de luptă, pentru tron și, mai ales, pentru patrie. Românii vor fi tratați cu adevărată iubire frățescă, decât care ceva mai drept și mai bun firește că nici nu poate pretinde nimeni. Se vor înfoarce deci vremurile lui Széchenyi, Deák și Eötvös, după cum pare a fi spus însuși vicepreședintele partidului național român, Dr. Aurel Vlad, într'un interwiev acordat unui ziarist dela „Reichspost“ din Viena, cu prilejul prezintării deputațiunei ungare la Impăratul Francisc Iosif, în ziua de 2 Septembrie a. c. (Cf. „Românul“ din Arad, No. 190. a. c.).

Decât că — eu nu pot crede cu nici un preț într'o astfel de înviere a vremurilor de mult moarte. Cine o să le poată învia?

Există în întreaga Ungarie măcar și numai un singur politician ungar care s'ar putea împăca, în chestia națională, cu concepțiile „celui mai mare maghiar“ dela 1825, sau cu ale „înțeleptului patriei“ dela 1867?

Atunci cine o să presideze la era nouă de înfrățire, după o dușmănie neîmpăcată de o mie de ani? Conteșe Tisza?

De sigur că nobilul contele e un mare și sincer patriot, care dorește binele țării sale, dar nimeni nu-i poate cere sau impune să-și schimbe, din motive platonice pe cari politica le înlătură, o concepție organică a lui, fără de care nici el și nici un alt politician ungar nu poate trăi. Orice s'ar întâmpla, nici contele Tisza, și nici un alt patriot ungar nu vor putea renunța la „ideia de stat maghiar“. E o imposibilitate organică aceasta, precum o imposibilitate e să-i ceri unui om sănătos și voinic să nu-și miște mâna, pentru a nu produce curent în aer. Conștiința publică ungurească e atât de puternică, în cât nici chiar în cazul că Ungaria ar fi învinsă, nu s'ar preta la concesiuni pe seama nemaghiarilor, dar mite, când ea ar ieși învingătoare!

Un exemplu din trecut ne va putea fi de folos pentru înțelegerea viitorului.

La 1868 Parlamentul din Budapesta a votat, în mărinimia lui provocată de bucuria că țara a scăpat de absolutism, cunoscuta „*lege despre egala îndreptățire a naționalităților*“. Iată după votarea legii însă opinia publică ungurească s'a trezit la conștiința, că această lege însemnează o mare primejdie pentru maghiari. Urmarea fu că legea, votată de Camere și sancționată de Regele — nu s'a pus în aplicare nici într'un singur caz, până în ziua de astăzi. Iată ce zicea despre această lege, la 20 Februarie 1914, în Cameră, însuși contele Tisza :

„Dar puteau fi puse în vigoare dispozițiile acelea, din partea națiunii maghiare, fără a se sinucide, — dispozițiuni pe cari ea voia să le aplice față de frați iubitori, iar nu față de dușmani? Repet, ar fi fost o nebunie și un act de sinucidere din partea națiunii maghiare, executarea acestei legi, create pe baze de premise false“.

Ei bine, ce i-ar putea determina pe Unguri să procedeze după 1915, altfel de cum au procedat după 1868? Cuvântul dat, sau amintirea frăției de arme? Dar acestea se uită așa de ușor și rămân doar: instinctul de conservare, conștiința puterii și ideea de stat maghiar, cari vor călca în picioare tot ce le stă în cale.

Sau crede cineva că vre-o putere străină, d. e. Germania, i-ar putea impune Ungariei o altă atitudine față de noi? Dar nu se va găsi un singur Ungur care să respecte ceea ce cineva li-ar impune în detrimentul idealului lor. Ei și-ar urma mai departe sistemul aplicat până aci, siguri că nici o putere nu va porni pentru aceasta cu războiu împotriva lor, numai și numai de dragul nostru.

Deci nu e de crezut ca sistemul urmărit dela 1868 până la 1914 să se schimbe în Ungaria, ori cât de mult sânge românesc s'ar mai vărsa în războiul mondial, și ori câte asigurări s'ar mai da din partea Ungurilor. Nu se va schimba, fiindcă *nu se poate schimba*.

Lucrurile se vor desvolta deci mai departe, așa precum au apucat de aproape o jumătate de veac. Bisericile ungurești se vor desvolta și întări încă timp de cel puțin câteva decenii. În special se va întări în părțile românești biserica greco-catolică maghiară, alături de care se va înființa cel mult peste 10—15 ani, și o biserică greco-orientală maghiară, cari ambele vor face ravagii mai ales printre Români. Biserica greco-catolică română va fi adusă într'o legătură mai strânsă cu biserica romano-catolică, având ambele o singură autonomie, iar biserica greco-orientală română va continua să-și piardă tot mai mult autonomia, precum s'a întâmplat cu biserica sârbească. Pentru scaunele de episcopi și de mitropoliți se vor căuta per-

soane favorabile ideei de stat maghiar și, încetul cu încetul se va izbuti a pune în fruntea diecezelor păstori cu tendințe contrare năzuințelor noastre. De aci încolo va fi apoi ușor : congrua, care și până acum a clătinat într'o măsură oarecare preoțimea dela rosturile ei, se va îndepărta sub astfel de păstori, și mai mult dela datoria sa față de problemele naționale pe cari până acum, le-a servit cu destulă demnitate. Salarele asesoriilor consistoriali și întregirile la salarele profesorilor seminariali își vor face și ele efectul în măsura în care sistemul va deveni mai agresiv. Iar școlile? Acestea vor rămânea încă un timp oarecare confesionale, cu toate că acțiunea statului în direcția de a spori numărul școlilor de stat, va merge înainte. Statul de altfel, n'are nici un interes să desființeze școlile confesionale, ceea ce de altfel nici nu intenționează. Dar chiar dacă ar intenționa n'ar putea, și chiar dacă ar putea n'ar voi. Prin aceste școli confesiunile contribue în mod efectiv la opera de consolidare a statului, pe de altă parte statul își asigură în ele punctele sale de vedere aproape ca și în școlile susținute de el, așa că școlile confesionale sunt un sprijin pozitiv pentru stat. Desființarea lor nu numai că ar slăbi statul și ar provoca nemulțumirea confesiunilor ungurești, dar ar putea provoca eventuale revoluții în teritoriul românesc, săsesc, slovăcesc, sârbesc, ba ar putea aduce cu sine chiar intervenția unor state străine în afacerile interne ale Ungariei. Aceasta o știu toți conducătorii politici ungurești și, deci, o evită.

Vor rămânea deci mai departe și școlile confesionale române, dar numărul lor va tot scădea, cum a scăzut de vre-o zece ani încoace, an de an, iar viața din ele se va stinge zi de zi și mai puține elemente bune se vor dedica carierei învățăto-rești, decât până acum, căci nimeni nu va râvni să ajungă

călăul copillor neamului său... Limba românească va fi tolerată încă într'o măsură oarecare în școli, dar ea va fi numai un mijloc pentru învățarea de lucruri privitoare la națiunea maghiară. Orice lucru, românesc ca suflet și ca tendință, va fi exclus, ca primejdios siguranței statului.. Iar, peste câteva decenii de astfel de activitate sistematică a Statului, la un moment dat, el va veni și va lua asupra-și toate școlile, punându-și-le în serviciul *exclusiv* al lui...

Cu cât mai mult sânge românesc se va vărsa deci în formidabilul războiu mondial pentru asigurarea victoriei puterilor centrale, cu atât mai tare va eși Ungaria din acest războiu și cu atât mai puternici vor ajunge antagoniștii de o mie de ani ai neamului nostru. Iar puterea lor va fi căderea noastră...

Cu aceste considerații pesimiste se încheie cartea aceasta, pentru cazul că Ungaria va rămânea și după război ceea ce a fost înainte de începerea lui.

Literatură.

1. A magyar szent korona országainak 1910 évi népszámlálása, 2 vol. Budapesta 1912.

2. Anuarele școalelor secundare pe anii 1913/14—1914/15.

3. Art. de lege XIV din 1898 și XIII din 1909 despre întregirea venitelor parohiale (Congrua), Sibiiu 1911.

4. Art. de lege XVI din 1913 despre regularea competențelor învățătorilor dela școlile primare populare cu caracter comunal și confesional. Trad. de Dr. Ion Mateiu, Sibiiu, 1913.

5. Dr. A. Baumeister. Die Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens in den Kulturländern von Europa und in Nordamerika. Unter Mitwirkung zahlreicher Verfasser herausgegeben von—. München 1897.

6. Balló Iozsef. A magyar népoktatásügy szervezete, ed. II. Budapesta 1912.

7. Conferințele învățătorilor dela școalele din arhidieceza ortodoxă-română a Transilvaniei, ținute în anul 1912, Sibiiu, 1913. Aceeași pentru conferințele din 1913. Sibiiu 1914.

8. Enciclopedia română, diferite articole.

8. b. I. Genj: Administrația bisericească, Oradea-Mar

8. b. Dr. Ewald Horn : Das höhere Schulwesen der Staaten Europas, Berlin 1906.

9. Instrucțiune pentru executarea articolului de lege XXVII din 1907, despre referințele de drept și salariile învățătorilor dela școalele populare comunale și confesionale, Sibiiu, 1907.

10. Instrucțiune cu privire la ținerea, conducerea și decurgerea conferințelor învățătoarești tractuale și cercuale în arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei, Sibiiu 1909 și 1912.

11. Instrucțiune despre conferințele preoțești din arhidieceza Transilvaniei, Sibiiu, 1911.-

11. b. Instruktion für die königl. Oberstudien Direktoren der Mittelschuldistrikte Ungarns. Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht von Jahre 1884, Z. 18.025. Aus dem ungarischen. Budapest 1886.

12. Körösi Henrik și Szabó László : Az elemi népoktatás enciclopédiaja, Budapest 1912, 2 vol.

13. Magyarország Közoktatásügye az 1912 évben, Budapest, 1914.

14. Normativ pentru directorii școalelor medii, Sibiiu, 1909.

15. Normativ pentru instrucțiunea religioasă-morală a elevilor ortodoksi români dela școalele de orice categorie de pe teritoriul mitropoliei gr. or. române din Ungaria și Transilvania, cari școale nu stau sub jurisdicțiunea bisericii. Sibiiu, 1906.

16. Noua lege școlară. Articolul de lege XXVII din 1907 referitor la raporturile de drept ale școalelor nesusținute de stat și la competențele învățătorilor aplicați la aceste. Trad. de Lazăr Triteanu, referent școlar, Sibiiu, 1907.

17. Ordinațiune ministerială cu privire la esecutarea articolului de lege XIV din 1898 despre întregirea venitelor parohiale, Sibiiu, 1898.

18. „Pallas“ nagy Lexikona, Budapesta, diferite articole.
19. Planul de învățământ pentru școalele populare din mitropolia ortodoxă română a Transilvaniei, Sibiu 1911.
20. Plan de învățământ pentru școalele populare gr.-cat., Blaj, 1909.
21. Protocolul congresului național-bisericesc ordinar gr.-or. al bisericii gr.-or. rom. din Transilvania și Ungaria ținut la 1912, Sibiu, 1912.
22. Protocoalele sinoadelor bisericii gr.-or. rom. din arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei, și din dieceza Aradului și a Caransebeșului pe anii 1910—1914.
23. Regulament pentru examenul de calificațiune învățăto-rească la institutele pedagogice confesionale ale Mitropoliei gr.-or. române din Ungaria și Transilvania, Sibiu, 1913.
24. Regulamentul afacerilor interne pentru sinodul arhidiecezan al bisericii greco-orientale din Transilvania, Sibiu, 1892.
25. Regulament pentru procedura la alegerea de protopres-biter, Sibiu, 1888.
26. Regulament de procedură la alegerea deputaților pen-tru congresul național-bisericesc, Sibiu 1911.
27. Regulament de procedură la alegerea deputaților pen-tru sinodul arhidiecezan, 1899.
28. Regulament pentru parohii în provincia mitropolitană a bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania, Sibiu, 1913.
29. Regulament pentru bibliotecile pedagogice tractuale din arhidieceza ortodoxă română a Transilvaniei, Sibiu 1911.

30. Regulament despre vizitațiunile canonice, Sibiu, 1911.
31. Regulament pentru procedura judecătorească în eauzele disciplinare în mitropolia gr.-or. română din Ungaria și Transilvania, Sibiu, 1912.
32. Regulament pentru administrarea și controla averilor bisericești din arhidieceza gr.-or. română a Transilvaniei Sibiu, 1880.
33. Regulament pentru procedura judecătorească în cauzele matrimoniale și Instrucțiunea dată de Consistorul mitropolitain cu privire la legile politice-bisericești, Sibiu, 1912.
34. Regulament pentru administrarea afacerilor epitropești. Sibiu, 1897.
35. Regulament pentru organizarea învățământului în școalele
35. b. Révai nagy Lexikona, mai multe articole.
poporale (gr.-or. rom.), Sibiu, 1909.
36. Statutul organic al bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania, Sibiu, 1913.
37. Șematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș, Blaj, 1911.
38. Șematismele diecezelor : Lugoj, Oradea-Mare și Gherla.
39. Statistisches Jahrbuch der evangelischen Landeskirche Augsburgers Bekenntnisses in den Siebenbürgischen Landes-
teilen Ungarns. Elfte Jahrgang. Hermannstadt 1911.
40. Dr. Szabó Mihály: Drepturile și datoriile învățătorilor gr.-cat. și gr.-orientali confesionali. Trad. de Eugen Zasló, Arad, 1901.

41. Tanterv az állami tanítóképezdekben tanuló görög-keleti vallásu növendékek hitoktatására nézve. Plan de învățământ pentru studiul religiunei în pedagogiile de Stat, Sibiu, 1912.

42. Utasítás a törvényhatósági közigazgatási bizottságok számára a nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti óvónők illetményeinek rendezéséről szóló 1913 évi XL. törvénycikk végrehajtása tárgyában, Budapest, 1913.

43. Vorbirea contelui Ștefan Tisza, Sibiu, 1914.

Lucrările mele anunțate pe copertă.

GREȘELI DE TIPAR

<u>Pag.</u>	<u>Rândul</u>	<u>In loc de</u>	<u>Să se citească</u>
10	9	protoprespriat	protopopesc
15	10	respective pe arhiepiscop	; pe arhiepiscop îl alege congresul național-bisericesc
25	20	10.000	1.000
35	17	căsătorifi	căsătoriți
47	26	n'au	au
48	23	sinpură	singură
55	14	seminaril	seminarial
55	20	remunerațiile	și remunerațiile
60	18	vergine	vergure
61	10	conterințele	conferințele
71	5	are	au
75	7	preotească	preoțească
76	10	administratori	administratorii
78	6	Treiscane	Treiscaune
80	1	Șematrismul	Șematismul
80	27	al districtului	ale districtului
81	1	1991	1891
89	22	mp	timp
89	22	biserica rom. cat.	biser. ungurească
90	22	Csikszeredai	Csikszereda
94	17	sârbii	Sârbii
94	24	Vârșet	Vârșeț
95	6	la preparandiile	în preparandiile
96	7	3	4
99	1	Licee sunt 7	Licee sunt 6
99	2	în Reghinul săsesc	în Reghinul săsesc, Brașov (real)
100	8	Parohia	parohii
102	2	A	I
121	25	pentru odată plătesc totdeauna	plătesc odată pentru totdeauna
123	2	comunate	comunale